अथ ग्रहलाघवं-

ग्र. १ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगुरुभ्यो नमः ॥ ज्योतिर्विद्गुरुणा गणेशगुरुणा निर्मथ्य शा उ.
१ स्त्राम्बुधिं यत्कृतं ग्रहलाघवे विवरणं कुर्वे स्य सत्प्रीतये ॥ सूनुस्तातं शुभकृत्तं दिवाकर
ततस्तद्बिम्बनाथः कृतीजातः स ज्योतिषवर्गगोकुलपरित्राणाय नारायणः ॥ श्री
मद्गुरुणा गणेशदैवज्ञेन ये ग्रंथाः कृतास्ते तद्भ्रातृत्रान्नृसिंहज्योतिर्विदा स्वकृत
ग्रहलाघवटीकायां श्लोकद्वयेन निबद्धाः ॥ तद्यथा ॥ कृत्वादौ ग्रहलाघवं लघु
बृहत्तिथ्यादिचिंतामणिं सत्सिद्धांतशिरोमणेश्च विवृतिं लीलावतीव्याकृतिं ॥
श्रीवृंदावनटीकिकां च विवृतिं मौहूर्ततत्त्वस्य सत्तिथ्यादिविनिर्णयं सुकृतिं छंदो
र्णवाख्यं च वै ॥२॥ सुधीरंजनं तर्जनीयंत्रकं च सत्कृष्णाष्टमीनिर्णयं होलिकायाः ॥ १
लघूपायपातस्तथान्यास पूर्वान् गणेशोऽगुरुर्ब्रह्मनिर्वाणमापत् ॥३॥ श्रीमत्के

शाकमुनिश्रेष्ठवंशोद्भवजलधितारानिकटवर्त्तिनंदिग्रामनिवासी सकलक्ष्मामंडल
पतिपूजितचरणयुगलांभोरुहनिखिलशास्त्रार्थप्रवीणाच्छास्त्रसिद्धांतोपप
त्तिको विद्समस्तवैय्याकरणाग्रणीरगणितशास्त्रविचारचतुरो ज्योतिर्विद्कुला
वतंसः श्रीमत्केशवदैवज्ञात्मजश्रीमद्गणेशदैवज्ञवर्यः ग्रहलाघवाख्यं करणं चि
कीर्षुस्तत्रादौ निर्विघ्नेन परिसमाप्त्यर्थं लक्ष्यं च यार्थिच्छास्त्रे नमस्क्रियावस्तु
निर्देशात्मकानां श्रुतिदेवतागुरुवाक् निर्देशात्मकं मंगलं वसंततिलकया प्रतिब
भाति ॥ ज्योतिरिति ॥ केशवस्य ग्रंथाः कृताः तस्य वाणीजपनिमर्वोत्कर्षेण वर्तते ॥
सा श्रुतिर्वेदोपि जयति कीदृशी ॥ तत्क्लेशेण ह ॥ ज्योतिःप्रबोधजननिं ज्यो ॥ तिषां ग्रह
नक्षत्रादीनां प्रबोधो ज्ञानं जनयति सा किं कृत्वा चित्तं परिशोध्य मनः संशोध्य नि

अ. मनोनिर्मलीकृत्य ः कैः तत्तत्कर्माचरणैः तेन केशवेन स्फुटमुक्तानि कर्माणि ग्रहक उ.
२ रणानि तेषां चरणानि तैः सद्भक्तिग्रहकरणानि ग्रहकौतुकादीनि सदस्य मनोविद
सम्यगुक्तं मनो निर्मलीकृत्य ग्रहादीनां प्रबोधो भवतीत्यर्थः ॥ अन्यत्र तस्याश्रुतौ उ
स्फुटमुक्तानि यानि विष्णुसूक्तानि तेषु कर्माणि धर्मकर्मानुष्ठानानि तेषां चरणा
न्याचरणानि तैः सदनुष्ठानैश्चित्तं निर्मलीकृत्य परब्रह्मज्ञानं भवतीत्यर्थः ॥ पुनः
किंलक्षणा गहनार्थपूर्णा गहनार्थाः सो अर्थश्च गहनार्थं दुर्बोधार्थस्तेन पूर्णा सुक्ता
समभेवेबोभयत्र स्वल्पाक्षरा स्वल्पान्यक्षराणि यस्यां सा परिमिताक्षराणि ननु
स्वल्पाक्षरया गव्हरार्थयोः बोधो न स्यात् आदित्यलआह ः तदर्थाकेनरूपा २
यैर्व्यक्तीकृता तदंशरूपैस्तस्यां शास्त्रसुत्रादयस्तच्छिष्याश्चैतैः कौतैरूपायैः

टीकाभिः व्यक्तीकृता अन्यत्र दशांशाः तस्याः श्रुतेः अंशाः रावणआदयस्तैः
कृतैरूपायैर्भाष्यादिभिस्तैर्व्यक्तीकृता प्रकटीकृता अथ निजकृतकरणस्य
रामस्वरूपस्याविष्टोश्च सामं द्योतयन् तत्स्मरणात्मकं मंगलं औपच्छंदसि
केनाह ॥ परिभग्नेति ॥ हे गणक त्वं विष्णुरूपं स्मरकरणं वस्य मारणं च स्मर उ
भयोस्स्मरणान्नः श्रेयसाधिगमो भवति कथंभूतं विष्णुरूपं परिभग्नसैमै
विकेशचापं परिभग्नं द्विधाकृतं मैरविकयाजीवया सह ईशस्य महादेवस्य
चापं धनुर्येन तत् सीतास्वयंवरे सम्यगुक्तं ॥ अन्यत्र परिभग्नं सत्कं समैरवि
कं जीवया सहितं वृहच्चापं यस्मिन् तत् अस्मिन्करणे जीवा धनुर्षीन स्तितस्य
इत्यर्थः ॥ पुनः कीदृशं ॥ दृढगुणहीरेण लसंतः स्फुटदृढाः संबद्धा गुणाः

ग्र· रश्मवो यस्मिन् स चासौ हारश्च तेन लसत्॥ पुनः कीदृशं स्फुरत्तत्रबाहुस्फुरंतो उ·
२ वर्तुलौ बाहू यस्य तत्॥ अन्यत्र स्फुटवृत्तानि परिलेख्यानि दीनि दंसिबा
हुल्येयस्मिन् तत्॥ स्फुरत्फलमदं पुष्कलं फलं मोक्षादिप्रकर्षेण ददातीति तत्॥ अ
न्यत् स्फुटफलानि प्रदं फलं साधनादीनि प्रददातीति तत्॥ अत्र नरप्रभं आत्ताकृता
नुः मनुष्यस्य प्रभा आकृतिः प्रभा येन तत्॥ मनुष्यरूप इत्यर्थः॥ अन्यत्र
आत्ता अंगुली कला नुः शंकोः प्रभा यस्मिन्॥ अथ पूर्वाचार्यैः ग्रहकरणेषु स
त्सु किमर्थं करणमकार्षीः तत्कारणं वसंततिलकयाह॥ यद्यप्यकार्षुरि
ति॥ अहर्गणोनास्तस्मात्कारणात्॥ ग्रहप्रकरं स्फुटं दृग्गणितैक्यकारि क
लं कलौ मुघतः उदयं प्राप्तो यस्मिन् तस्मात् कृतमित्याह॥ यद्यपि धीराः स्पष्टाः २

६

उरवः महान्तः गणकाः करणान्यकार्षुस्तेषु करणेषु ज्यका धनुरपास्य जीवा
धनुर्भ्याम् त्यक्त्वा सिद्धिर्यस्मान्न भवति॥ इदं तु ज्याचापकर्मरहितं जीवाधनु
रेतत्कर्मरहितं स्फुलघुप्रकारं स्फुटतरं सत्यक्रिययायुक्तं॥ यत्र कल्पादेर्ग्रहान
यनं स सिद्धांतः॥ यत्र युगादेर्ग्रहानयनं तत्तंत्रं यत्र सकालं॥ ग्रहानयनं त
त्करणं अत एवं सकाद्ग्रहानयनं करोमीति सूचितं॥ अथ तावदहर्गणान
यनं श्लोकद्वयेनाह॥ इत्यधीद्रो नितइति॥ खत्रिभमिति॥ तत्रादौ उदाह
रणक्रमो लिख्यते॥ श्रीमन्नृपविक्रमादित्यराज्यात् गत संवत्सरेषु १६९ तथा
शालिवाहननृपशाकसंवत्सरेषु १५३४ वैशाखशुक्लपौर्णिमासौम्ये घटिका
१८ प ७ विशाखानक्षत्र घटी ३९ पलानि ५५ वरीयान्योगे घटी ० पलानि १

७

ग्र. तद्दिने चंद्रपर्वविलोकनार्थं अहर्गणः साध्यते॥ तत्र शाकः अब्ध्यब्धीन्द्रैः १४४२ द्वि उ.
४ चत्वारिंशदधिकचतुर्दशशतैः ऊनो जातो वर्षसमूहः ९२ अयमेकादशभिर्भक्तः
एकस्थं फलं चक्रसंज्ञं ८ शेषं ४ द्वादशगुणं ४८ चैत्रमारभ्येष्टकालपर्यंतमेको
गतमासः १ तेन युक्तं ४९ इदं द्विस्थं ४९ चक्रं ८ द्विगुण १६ एतत्सहितं ६५ दशयु
क्तं ७५ त्रयस्त्रिंशद्भिर्भक्तं फलमधिमासाः २ अनेन द्विस्थं युक्तं जातं ५१ मासग
ण ५१ अथ त्रिंशद्गुणितः १५३० गततिथयः १४ तैर्युक्तः १५४४ निरग्रोऽव
मरहितः एतस्मिंश्चक्रस्य षडंशः १ तेन युक्तः १५४५ इदं द्विस्थं १५४५ इदं च
तुःषष्टि ६४ भक्तं फलं क्षयदिवसाः २४ एतैरूनं पृथक्स्थं जातः सावनोऽह ४
र्गणः १५२१ अथ वारानयनार्थं चक्रं ८ शर ५ हतं ४० अनेन युक्तोऽहर्गणः

८

१५६१ सप्तभक्तः अवशिष्टं चंद्रवारमारभ्य अत्रागतः सोमवारः अथान्यो विशे
षः अहर्गणादभीष्टवारानायाति तदाभीष्टवारार्थं सैकोनिरेकोऽहर्गणः अ
न्यच्च ईशाहतक्रमेण लब्धं चक्रस्थानेन तत्पूर्वं तदा अहर्गणोत्पन्नवारेषु
वारद्वयस्यांतरं पतति अस्योदाहरणं॥ शाके १५७४ चैत्रशुक्लप्रतिपदि
रवौ अहर्गणः साध्यते यत्र २ चक्रं शेषं १२ शेषं ० अहर्गणः ७२ अत्र आग
तोऽभीष्टवासरैः अपेक्षितः रविवासरः तदा ईशास्थो अहर्गणः द्वाभ्यां
रहितः कार्यः किंच यस्मिन्वर्षे अधिमासः पतति तत्रान्यो विशेषः अधिमासे
षु पूर्वमासेषु अहर्गणानयने पूर्ववर्षाधिमासे अपेक्षयाय द्वाधिको मासश्च आ
गच्छेत्तर्हि स न ग्राह्यः किंतु पूर्ववर्षतुल्या एवाधिमासाः ग्राह्याः यथा श

९

ग्र. के१५५५ चैत्रशुक्लाष्टगो १ अस्मिन्वर्षे वैशाखोधिमासोस्ति चैत्रशुक्ल अहर्गणः उ.
५ साध्यते शाकः १५५५ द्व्यब्धीन्दु १४४२ ऊनितः ११३ एकादशाभिर्भक्तः
लब्धं चक्रं १० शेषं रविहतं ३६ चैत्रांते गतमासैर्युक्तं द्विस्थं ३६ द्विगुणच
क्रं २० युतं ५६ दशायुक्तं ६६ अमरैः ३३ र्भक्तं लब्धा अधिमासाः २ अत्र वैशा
खात्प्रागेयाधिमासो लभ्यते स न ग्राह्यः किंतु निरेक एव ग्राह्याः १ अनेन
युक्तं द्विस्थं ३७ इदं त्रिंशद्गुणितं ११७० गततिथि ० युक्तं चक्रस्य षडंशेन २
युक्तं ११७२ द्विस्थं ११७२ चतुःषष्टिभक्तं फलं सयाह्याः १७ एतेरूनं जातं द्वि ५
स्थं जातो अहर्गणः ७०९१ अभीष्टवारार्थं सैकः कृतोभृगुवारो अहर्गणो
यं ७०९५ यदि तु यथा गताधिमासे २ रहर्गणः क्रियते तदा संपद्यते ॥११२४

अभीष्टवारार्थं निरेकः कृतोप्यहर्गणोयं ११२३ अशुद्ध एतदुत्पन्नं ग्रहाणां
दधिमासात्प्राक् अधिको अधिमासो लब्धोपि न ग्राह्यः एवं स्पष्टाधिमा
सोत्तरमासेषु अहर्गणानयने यद्यधिको मासो न भ्यते तथापि स ग्राह्यः य
था संवत् १५५५ शाके १८३० भाद्रपदमासोस्ति तत्र कार्तिकशुक्लप्रतिपदि
शेनो अहर्गणः साध्यते ॥ शाकः १८३० द्व्यब्धीन्दु १४४२ ऊनितः ३८८
एकादशाभिर्भक्तः लब्धं चक्रं ८ शेषं ० द्वादशगुणं ० चैत्रतो गतमासैः ७
युतं ७ द्विस्थं द्विगुचक्रं १६ युक्तं २३ दशायुक्तं ३३ त्रयस्त्रिंशद्भक्ते लब्धः
अधिमासः १ अत्राधिमासो अधिको न भ्यते तथापि ग्राह्यः तथा कृताधि
मासाः २ अनेन युक्तं द्विस्थं २ त्रिंशद्गुणितं ६० गततिथियुक्तं ६० चक्र

ग्र. स्य षड्गुंशोन १ युक्तं २७१ चतुःषष्टि ६४ भक्तं फलं ४ अनेन हीनं दत्तं जातं उ.
६ अहर्गणः २६७ अभीष्टवारार्थं निरेकः कृतः जातः शनिवारेऽहर्गणः २६६
यत्तु यद्ग्रहागतैरधिमासैः १ अहर्गणः क्रियते तदायं २७८ तस्मादयमशुद्धः
. एतदुत्पन्न एव रन्येषां चदिसंवादात् तस्मात्स्पष्टाधिमासोत्तरमहर्गणेऽलब्धो
१५ पि अधिमासो ग्राह्यः तदुक्तं सिद्धांतशिरोमणौ श्रीभास्कराचार्यैः स्पस्प
ष्टाधिमासः पतितोपि लब्धो यदा यदा वा पतितोपि लब्धः सैकोनिरेकः क्रम
शोऽधिमासैः स्वदा नादिनौघः स्फुधियात्र साध्यः इति अन्यश्चायं विशेषः।
आधिमासोत्तरमहर्गणे गतचैत्रादिमासग्रहणं।। अधिमासोनगणनी ६
यः।। अधिमासमध्येत्वहर्गणानयने गततिथिग्रहणे धिमासस्यातिथयो

ग्राह्या इति।। अथ ग्रहलाघवाहर्गणात् ब्रह्मतुल्य अहर्गणानयनप्रकारः श्री
मद्गणेशदैवज्ञैराभिहितः स यथा।। विश्वेहर्गो ग्र्यरूपैः १२३११ युक्तो ग्र
हलाघवजो गणः चक्रघ्नतृपरवाब्ध्या ४०१६ढ्यो ब्रह्मतुल्यगणो भवेत्।।
अथ सूर्यचंद्रतुंगानां ध्रुवकानाह।। खविधुतानेति स्पष्टोऽर्थः।। अथारादी
दीध्रुवकानाह रौला ह्रोरवशारा इति स्पष्टोर्थः।। अथ सूर्यादीनां क्षेपकानाह।
रुद्राइति स्पष्टोर्थः।। अथाहर्गणे उत्पन्नग्रहाणां ध्रुवकसंस्कारमाह।।
दिनगणेति दिनगणादहर्गणात् तुल्यो वक्ष्यमाणरीत्या साधितो ग्रहः।। च
क्रेणानिघ्नोऽगुणितो यो ध्रुवः तेनऊनः स्वक्षेपकेनयुक्तः एवं ग्रहो दिवसकृदु
दये सूर्योदये मध्यमः स्यात्।। लंकानगर्यां मध्यमसूर्योदयासन्नकाले मध्य

ग्र· मध्यग्रहो भवेदित्यर्थः तदुक्तं सिद्धांतशिरोमणौ ॥ रक्षालयः पुरमध्यम उ·
७ भास्करे क्षितिजसान्निधिगे सति मध्यमः इति ॥ तस्य स्वदेशीयकरणार्थं संस्कार
माह ॥ निजानिजेति निजं निजं स्वं स्वं यत्पुरं तस्य रेखा मध्यरेखा तयोरंतरं मध्ये
स्थितास्तवृत्तमानान्ययोजनो धावद्रसलवेन षडंशेन परिमिता लिप्ताः कला
इंद्रौ चंद्रे परे भाक्कूक्रमेण खगाः कार्याः तद्यथा ॥ मध्यरेखायाः पश्चिमे पुरे सति
धनं कार्याः ॥ प्राग्गुणमित्यर्थः मध्यरेखामप्युक्तं भास्करेण ॥ पुरी रक्षसा मी ॥
अत्र संस्कारश्चंद्रस्यैव कृतः अन्येषां स्वल्पांतरत्वान्न कृतः अतोऽन दोषा मह ॥
य ॥ उक्तं च सिद्धांतशिरोमणौ ॥ स्वल्पांतरत्वाद्बहुधा योगाप्रसिद्धभावाच्च ७
बहुश्रमयासात् ॥ ग्रंथस्य तत्त्वेयुरुलाभयेन नचरत्यज्येत्तर्थेन सद्दूषणाय ॥१॥

अथ मध्यमरविबुधशुक्रचंद्रसाधनमाह ॥ खखनगल्लवेति ॥ द्युगणोऽहर्गणः
१५२१ अयं द्विधा स्थापितः १५२१ खनग ७० भक्तः फलं भाग २१ शेष ५१ ख
षड् ६० गुणितं ३०६० सप्ततिभागा लब्धः कलाः ४३ पुनः शेषं ५० षष्टिगुणि
तं ३००० सप्तभक्तं फलं कलाधो विकला ४२ एवमंशाद्येन । २१।४३।४२॥
ऊर्ध्वस्थोऽहर्गणो १५२१ हीनः कार्यः तद्यथा अहर्गणांशा हीना ॥ तस्मादेको
भागो ग्राह्यः तस्य षष्टि ६० कलास्ताभ्यः प्राक्कलाः शोध्याः एवं कलास्ताभ्यः
एको भागो ग्राह्यस्तस्मात्षष्टिविपुलास्ताभ्यः प्राग्विकलाः शोध्याः एवं विकलाः
भवंति ॥ एवं सर्वत्र ज्ञेयं ॥ तथा कृते जातं १०।६।१८॥ अंशास्त्रिंशद्भक्ताः शेष
मंशाः स्युः लब्धं राशयः द्वादशाधिकाश्च तदा द्वादशभक्ताः शेषं राशिस्थाने

ग्र. कातल्लब्धस्यात्मोभागस्तथाकृतेजातोराश्यादिः दिनगणभवरवेदोयं।०।२५। उ.
६।४।रवेः ध्रुवः।०।१।४९।११।। चक्रेण गुणितः।०।२४।२८।३३।२०।।अने
नरहितोदिनगणभवरवेदः।।११।१४।३२।४२।।रवेःक्षेपकः।११।१९।४०।
अनेनयुक्तोजातः सूर्यः।११।४।१३।४२।अथचंद्रानयनार्थंगणः १५२९
चतुर्दश १४ गुणितः।२२।९४। द्विस्थः २१२०४ अयंसप्तस्त्रभक्तः ल
ब्धेन।१२।५२।३५।१७।चतुर्दशगुणितोहर्गणोरहितः लवाद्यचंद्रः २०।
४१।२०।४३।किंविद्राष्टः गणः १५।२१।एवमनुभि १४० भक्तः लब्धेनकला
दिना।४।५१।रहितः।२०।४१।१३।५२। जातंराश्यादिकंतः ८।११।१३।५२।
चंद्रस्यध्रुवः।चक्रं ८।०३।४६।११।गुणितः ५१०।८।२८।।अनेनहीनः ७।

१४।२४।चक्रस्यक्षेपकेण।११।१८।६।०। युक्तोजातोमध्यमचंद्रः।६।२०।४।
२४।अथचंद्रतुंगयातानयनमाह।।नवहृतसदिनसंघेति।। दिनगणः १५२९
नवभक्तः लब्धमंशादि।१६।८।०।०।गणः।१५२९। एवनग ७० भक्तः ल
ब्धंकलादि।२१।४३। इदंकलास्वयुतं।६।१।२१।४३।राश्यादिध्रुवः।५।
१९।२१।४३।ध्रुवः।८।२।४५।०।चक्र ८ गुणितः।०।२२।०।०।अनेनहीनः।
४।२७।२१।४३।क्षेपकेण।५।७।३३।१।युक्तः जातंचंद्रोच्चं।४।१४।५४।४२
अथराहोरानयनंगणः १५२९ द्विधा १५२९ एकत्रनवकुभि १९।भक्तः
लब्धमंशादि ८०।३।८ अपरत्र इषुवेदैः ४५ भक्तः लब्धंकलादि ३३।४८।अ
नयोरैक्यं ८०।३६।५७ राश्यादि २।२०।३६।५७।अयंद्वादशराशिपः शुद्धो

ग्र. ९ आतोराहुः ९।१।२०।३ राहोर्ध्रुवः ७।२।५०।० चक्र ८ घ्न ८।२२।४०।० अनेन उ.
हीनः ०।१६।३०।२ क्षेपकेण ०।३७।३८।० युक्तोआतोराहु ०।१४।२०।३ अ
थभौमबुधकेंद्रमाह ॥ द्विघ्नोद्विधा दिनगणइति ॥ १५।२०॥ द्विघ्नः १५।२९।०
द्विधा १५।२०।० एकत्र अंक कुभिः १९ भक्तः लब्धंमंशाद्यं ०।८०।०।१६।३४
अपरत्रात्रिशैलैः ७३ भक्तंः लब्धं कलादि २०।८।२८ अनयोरंतरं ८०।३७
३।३३ राश्यादि २।१७।३।३३ भौमध्रुवः १।२६।३४० चक्रनिघ्नः २।२०।१६।०
अनेन रहितः ०।१२।४०।३३ क्षेपकेण ७।७।८ युताओतेभौमः ९।२५।५५
१३ बुधकेंद्रसाधनंगणः २५।२०। त्रिघ्नः ७५।६३। द्विधा ७५।६४ अयमष्ठा
विंशति २८ भक्तः लब्धमंशादि १६।३।७।५५ अनेनयुक्तोस्त्रिघ्नोअहर्गणः २

०।२५।५७।५० गणः ७५।२०। अहिगुणे: ३८ भक्तः लब्धंकलादि ४०।१ अने
न कलास्कहीनः ०।२५।१७।५० राश्यादिः ०।१५।१७।५० बुधकेंद्रध्रुवः ४।३
३०।०। चक्र ८ घ्न ८।३०।३६ अनेन हीनः ४।१७।०।१० क्षेपकेण ८।२५।३०
० युक्तोआंबुधशीघ्रकेंद्रं ०।१७।१४।५० अथगुरुशुक्रकेंद्रसाधनमाथह ॥
युपिंडइत्ति। गणः १५।२०। द्वादश १२ भक्तः लब्धमंशादि १।२।६।७०।०ग
णः सप्तत्याभक्तः लब्धंकलादि २०।४३ अनेन कलास्कहीनं १।२६।२३।१७
राश्यादिः ४।६।२३।१७ गुरुक्षेपकेणयुतो ७।२।१६ आतोगुरुः ४।८।०।१७
४ गुरोर्ध्रुवः ०।२६।१८ चक्रनिघ्नः ७।०।२४।० अनेन हीनः ९।५।५८।३७४ अथ
शुक्रस्यकेंद्रसाधनमाह ॥ गणः १५।२०। त्रिघ्नः ४५।६३ द्विधा ४५। ६३ एकत्रपंचाभि

ग्र॰ अर्कः लब्धमंशादि ८।१२।३६।१० अपरत्र क्रिया ज्ञेः १८।१ भक्तः लब्धमं उ॰
४ शादि २६।१२।३९ उभयोर्योगः ९३।७।४८।३५ फ॰ ।७।७।४८।३५ राश्यादि
शुक्रध्रुवः १।१४।२।० चक्रे २ ध्रु ११।२२।१६ वं: ७।७।४५।३५ ऊन ७।१५।३२
३५ क्षेपयुक् ७।२०।८।० मध्यमः शुक्रः ३।५।४५।३५ अथ शनेरानयनं रविवि
द्वेत्प्रगतीश्चाह ।। खाश्वुधृतो द्दिनगण इति । गणः १६।२१ खाश्वुधृत लब्ध
मंशादि ५०।४२।० गणः १५।२२। षट्पंचघ्न १५६ हत गणः लब्धं कलादि
२।४५। अनेन युक् ५०।५८।४५। राश्यादि १।२०।५१।४५ युतो जातः शनिः
११।०।३६।४५ गोक्षादित्यस्यार्थः ।। अथ राहुभौमादीनां गतिकलाश्चाह ।। ४
राहोरित्यस्यार्थः ।। अथ पक्षांतरग्रहानाह ।। दृग्गणितैक्यसंस्थापनमाह ।।

सौरोर्क इति ।। अत्र दृग्गणिते कोऽस्य अर्कः सौरः सौरपक्षीयः घटत इति सर्वत्र । बुध
श्च मपि सौरपक्षीयमं कक्ष्याभिः ज्ञ न श्चंद्रः सौरपक्षीयो गृहीतः गुरुस्तु आर्यप
क्षीयो गृहीतः अस्त्याह आर्यपक्षजो कजं ब्रह्मपक्षे बुधस्य केंद्र मार्यपक्षे
शनिः पंचभागयुक्तः गृहीत शौक्रं केंद्रमजार्यमध्यगं ब्रह्मार्यपक्षयोः म
साध्यत योगार्धतुल्यं घटेत इत्यर्थः इत्यमुनाप्रकारेण साधिता इमे ग्रहाः
दृशा तुल्यतां गणितैक्यं यांति एवं बहुभ्यो ग्रंथेभ्यः ग्रहसाधनं कर्तव्यमि
ति अतः कर्म दृष्ट्वा आचार्यो साधूनामर्थमिमं ग्रंथं कृतवान् ।। इहास्मिन् ग्रंथे
सिद्धे स्ते ग्रहैः पर्वधर्मनयसत्कार्यादिकं आदिशेत् ।। पर्वग्रहणं ।। धर्मो धर्म
कृतं । नयो नीति । सत्कार्यादिकं विवाहव्रतबंधादिकमादिशेत् ।। पर्वग्रहणं ।

ग्र. यतः यस्मिन्कस्मिन्काले पद्यं यद्गणितैक्यं कृतं तदेव ग्राह्यं॥ पटमान उ.
११ लात्॥ ॥इति विश्वनाथदैवज्ञविरचिते ग्रहलाघवोदाहरणे मध्यमाधिका
रः॥ ॥अथ रविचंद्रस्पष्टीकरणमाह॥ पंचांगानयनं च। तत्र तावद्ग्रहस्यस्प
ष्टीकरणार्थं भुजज्ञानं पदसंज्ञा सूर्यमंदोच्चमाह॥ दोस्त्रिभोनमिति॥ त्रिभा
द्राशित्रयात्। ऊनं यत्केंद्रं ग्रहादिकं स एव दोः भुजः स्यात्॥ त्रिभाद्राशि
त्रयादूर्ध्वमधिकं यन्नवपर्यंतं रसेषड्भ्यो विशोध्यं मत्रितत्कार्यं अवशेषं भुजः
स्यात्॥ अंकतः नवराशिभ्यो अधिकं चेत्तदा ततः द्वादशराशिभ्यः शोध्यं
भुजः स्यात्॥ भुजेन ऊनितं त्रिभं राशित्रयं कोटिः स्यात्॥ त्रिभाख्यैस्त्रिभिरा ११
शिभिः एकैकं पदं स्यात् तद्यथा प्रथमराशित्रयं विषमपदं स्यात्॥ ततो द्वि

तीयं समपदं ततस्तृतीयं विषमं॥ चतुर्थं समपदं स्यात्॥ सूर्यमंदोच्चं अष्टाद
शांशाः ७८ अष्टसप्ततिभागाः स्युः राशिद्वय अष्टादशभागाः स्युः॥ मं
दोच्चं ग्रहेण रहितं कार्यं तदाख्यं बुधैः केंद्रं निगदितं। तद्यथा मंदोच्चात् ग्रहः
हारात् शोध्यते तदा मंदकेंद्रं भवति॥ यदा शीघ्रोच्चात् ग्रहः शोध्यते तदा शी
घ्रकेंद्रं भवति॥ क्रियाद्ये मेषादिषट्के स्वं धनं फलं स्यात्॥ तुलाषट्के ऋणमि
त्यर्थः॥ अथ रवेर्मंदकेंद्रं उ कृत्वा द्धियेत तद्यथा। रवेर्मंदोच्चं २।१८॥ रविणा रहि
तं १।४।१३।४२ जातं रवेर्मंदकेंद्रं १।१३।४६।१८ अस्य भुजः १।१३।४६।१८।
अस्य भागाः कार्याः तद्यथा॥ राशयस्त्रिंशद्गुणा अधस्थभागयुक्ता एवं भागाः
स्युः सर्वत्र ज्ञातव्यं तद्यथा कृते जातं भागाः ४३।४६।१८ अस्य नवमांशाः ४।

ग्र. ५८।४४। अनेन रवा २० ऊनः १।५८।१२ एतेरवचरलवेनेवगुणिताः ७३।३६।५२ उ.
१२ द्विधा ७३।३६।५२। अस्य नवमांशाः ८।१७।४५ अनेन रहितः नगेषवः ५७ जाता
४८।४८।११ अनेन पृथक्स्थ भक्ता सवर्णिते भाज्याः २६।५०।१२ भाजकः ७।५७
५५ भाजकाल्लब्धमंशाद्यं फलं ११।३०।२९ इदं मेषादिषट्के हत्वा जातं धनं रवे
मंदफलं अनेन संस्कृतो रविः ३।५।४४।१७ अथ पलभाज्ञानं च रखंडस्य धनमा
ह।। मेषादिग इति।। सायनभागसूर्ये अयनांशासहिते १३।२८ रवौ मेषादिगे
राशित्रिभागकलादिनाशून्यामिते सैयातिदिनार्धजाभादिनार्धे मध्याह्ने जा
ताया द्वादशांगुलशंकोः छाया सा पलभा भवेत् सा पलभा त्रिष्टस्था स्थान
त्रये स्थाप्या क्रमेण दन्ताभिः ३२ भुजंगैः ८।१७ हता गुणिता कार्या अतो गुणे १२

त्रिभिः ३ रुद्धा लभ्यन्ते त्रीणि चरखंडानि भवंति।। अथ चरसाधनमाह।।
स्यादिति स्यायनो अयनांशयुक्तः यउ छांशुः सूर्यः।। तस्य भुजस्तस्य त्र्यक्षा
णि राशयस्तत्संख्यानां च चरखंडानां योगः कार्यः कथं भुक्ताराशिभ्येव
र्तमानालवाः भोग्यं भोग्यच रखंडेशेषाघातः तस्मात्त्रिंशल्लब्धाप्तिरांश
गस्तेनयुक्तः कार्यः चरस्यात्तच्चरं तुलाजषड्के तपने सूर्ये धनं मेषादिषट्के सू
र्ये ऋणं अस्ते सायंकाले न्यथा भवति तुलादौ ऋणं मेषादौ धनं इति।। अ
चरसंस्कारं भुजफलं संस्कृतमयनांशमाह।। देयं तच्चरमिति।। तच्चरं अरूणे
सूर्ये विलिप्तिकास्कविकलास्वपथागतं धनर्णे देयं तस्त्वरं हृष्णं नवाध्रुतं नव
भक्ते।। मध्ये दोमध्यमचंद्रे कलास्व शदेयं।। द्युमणिफलं सूर्यमंदफलं भांश

ग्र· सप्तविंशतिभक्तं भागादिफलं मध्यमचंद्रस्यांशस्थानेधनमृणं कार्यं। अ उ·
१२ थशाकः शालिवाहनाख्यः वेदाब्ध्यब्ध्यूनः चतुश्चत्वारिंशाधिकचतुः
शतहीनः ततः खखरसहृतः षष्टिभक्तः फलमयनांशास्युः कल्यापल
भा ५।४५। चरखंडानि ६७।५६।१९ शाकः १५।३४ अनेन हीनः ४४४ हीनः
७०।७० षष्टिभक्ताः अयनांशाः जाताः १८।७० अथचरानयनं रविः १।५
४४।७०। सायनः १।२३।५५।७० अस्य भुजः १।२३।५५।७० राशिप्रमितगत
खंडयोः ६७ भोग्यखंडकेन ५६ भागादि २३।५४।७० गुणितं ७०।२२।३१।४०
त्रिंशद्भक्तं लब्धं ३६ अनेनगतखंडयोर्योगः ६७ युतो जातं चरं ९३ सायनसू
र्येमेषादिषट्कस्थितित्वादृणं चरसंस्कृतो जातः स्पष्टोर्कः १।५।४४।३७ अथचं १२

द्रस्पष्टीकरणं॥ तत्र चरमृणं ९३ द्विघ्नं १८।६ नवोद्धृतं फलं कलादि २०।४० अने
न मध्यमश्चंद्रः ६।२०।७।२४ रहितः ६।१९।४९।४४ सूर्यस्य मंदफलं १।३०।२५
सप्तविंशति २७ भक्तं लब्धं भागादि ०।३।२९ अनेन चरसंस्कृतश्चंद्रः ६।१९।४
४४ युक्तः ६।१९।४३।५ रेखापुरात्प्राच्यां काश्यां देशांतरयोजनानि कृणानि
६८ अस्य षडंशाः कलादि ७।४० अनेन चरद्युमणिफलसंस्कृतश्चंद्रः ६।११।४३
५ रहितो जातः फलसंस्कृतश्चंद्रः ६।१९।४२।२५ अथ चंद्रमंदफलसाधनं तत्सं
स्कारंचाह॥ विधोः केंद्रइति॥ चंद्रोच्चं ७।१४।५४।४३ चंद्रेण ६।१९।४२।२५।
रहितं जातं चंद्रमंदकेंद्रं ०।२५।१२।१८ अस्य भुजः २।४।७।४२ अस्यांशाः ६४
७।४२ एषां षष्ठांशाः ७०।७।७ खरामा ३० भजितोनाः १२।१२।४३ एतेषड्

ग्र॰ शेनैव गुणिताः २०।७।२१।४ पृथक्स्थापित २०।७।२१।४ अस्य विंशतिभागः उ॰
१४ ४।२२।३ अनेन रसांशे ५६ ऊनिताः ४५।३७।५७ पृथक्स्थाः भक्ताः सवर्णिते
भाज्याः ७४६।४७।० भाजकैः १६।४२।७।७ भजनाल्लब्धं अंशाद्यं ४।३२।३८
मेषादिगेहत्वाज्जातं चंद्रस्य मंदफलं धनं ॥ अनेन युक्तो जातः स्पष्टश्चंद्रः ६।२४
१५।३ ताभ्यां स्वस्वमंदफलाभ्यां संस्कृतं रवींदू चंद्रौ स्फुटौ भवतः ॥ अथ ग
तिस्पष्टीकरणमाह ॥ केंद्रस्यांतिरवेर्मंदकेंद्रं १।१३।४६।१८ अनेन रहितः अ
स्य भुजः १।१३।४६।१८ अनेन रहितं त्रिंशत्रयं जाता कोटिः १।१६।१३।४२ अ
स्य खंडविंशत्या २० भक्ताः फलं २।१८ अनेन रुद्रा हीनाः ८।४२ एते खाश्वि
लवेन गुणिताः २१० रवेस्त्रिकुहृताः १३ फलं १।१२ मकरादिकेंद्रत्वाज्जातं १४

सूर्यस्य मंदफलं ऋणं अनेन रहिता मध्यगतिः ५९।८ जाता सूर्यगतिः स्पष्टा ५७
३६ अथ चंद्रगतिसाधनं तत्र मंदकेंद्र ३।२५।१२।१८ अस्य भुजेः २।४।४७।४२
विंशतिभक्ताफलं १।१५ अनेन रुद्राः ११ रहिताः ९।४५ एते खाश्विलवेन गुणि
ताः १२।११ द्विगुणितः २४।२२ स्वकीयेन षडंशेन ४।३ युक्ता २८।२५ कर्का
दिकेंद्रत्वाज्जातं चंद्रस्य गतिफलं धनं । अनेन युता मध्यगतिः ७९०।३५ जा
ता स्पष्टगतिः ८१९।० अथ तिथिनक्षत्रयोगकरणसाधनमाह ॥ भक्ता
शनि । तत्रैकमिति तत्रादौ तिथिसाधनं व्यर्कविधोर्विगतः अर्कायस्मात् असौ
व्यर्कः एवं विश्वंद्रः ५।१८।३२।२६ अथ स्पष्टभागः १६८।३२।२६ यमकुभिः १२
भक्ताः फलं यातागततिथयः १४ अत्र चतुर्दशाविन्यत्वाद्दाकत्वापौर्णिमान्तो

ग्र- षंयातंगमयहं०।३२।२६ इदंहा १२ शोधितंजातंभोग्यं ५१।३७।३४ गतभो उ-
१५ ग्ययोर्विकला: गतलिप्ता: १९।४६ भोग्यलिप्ता: ४१।२५।१४ रविगति: ५७।३६
चंद्रगति: ८१०।५० अनयोरंतरं ७५१।२४ षष्टिगुणंजातोभाजक: ४५०८४
भाजकस्यषष्टिगुणत्वात् गतविलिप्तिका: १२।१६ षष्टिगुणिता: ७११५७।६०
भाजकेनभक्ता: लब्धंगतघटिका: २ पलानि ३३ एष्यघटिकार्थंभोग्यवि
कला: ४१२५४ षष्टिगुणिता: २४७५२४० भाजकेनभक्ता: लब्धंएष्यघटि
का: ५८ पलानि ४ करणानयनंसागततिथि: द्विघ्नी द्विगुणाजाताभि: ७
स्तष्टाच्छेषाकंतुल्यंविद्यमानातिथे: पूर्वार्धेबवकरणादारभ्यगणनीयाविद्य १५
मानकरणंभवेत्।। तत्करणंसैकंतद्युक्तंअपरेदलेतिथेरुत्तरार्धेस्यात्।। अथ

करणचतुष्टयमाह।। कृष्णभूतोत्तरार्धात्कृष्णपक्षेचतश्चतुर्दशीतस्याउ
त्तरार्धेशाकुनिकरणं।। अमावास्यांपूर्वार्धेचतुरंघ्रिउत्तरार्धेनागंप्रतिपत्पूर्वा
र्धेकिंस्तुघ्नं।। अत्रगततिथि: १४ द्विघ्नी २८ सप्तभिस्तष्टाच्छेषं० पौर्णमास्या:
पूर्वार्धेजातंभद्राकरणंसैकेजातमुत्तरार्धेबवकरणंकरणस्यमानंतिथेर्गते
ष्ययोगार्धंतिथेर्गतघटिका: २।२३ एष्यघटिका: ५४।१४ अनयोर्योग: ५६
३७ अर्धंजातंभद्राकरस्यमानंघटिकाद्यं २८।२२ इदमेवबवकरणस्यमानं
गतघटिकाभि: रहिताजाताभद्राकरणस्यविद्यमानघटिका: २५।५५ नक्ष
त्रानयनंयनंचन्द्रा ६।२४।१५।३ अस्यकला: १।२२।५५।३ खखाष्टोद्धृता:
फलं १५ गतनक्षत्राणिविद्यमानंविशाखागतशेषं २५५।३ हरात्शोधितंजातमे

ग्र· ष्यं ५४८।५७ गतं षष्टिगुणितं १९७०।३ एष्यं षष्टिगुणितं ३२९९७ चंद्रस्य गता: उ·
१६ ८९९।० भक्तं क्रमाल्लब्ध्या गतैष्या घटिका: पलानि च गत १८।१७ एष्य ३५
५५ अथ योगसाधनं सूर्यचंद्रयोग: ७।११।५७।४० अस्य कला: २४।३५।७।४०
अष्टशतै: ८०० भक्तो लब्धं ३० गतयोग व्यतीपात: विद्यमानवरीयानेष्यं ७
९७।४० हृत्वात्पतितं जातमेष्यं २।२० गतं षष्टि ६० गुणितं ४७८।० एष्यं षष्टि
६० गुणितं १४० गतयोगेन ८०७६।३५ क्रमात् गतैर्भक्ते आता गतैष्य घटिका:
गत ५८।३५ एष्य ०।९ इति स्पष्टचंद्रसूर्यतिथ्यानयनं ॥ अथ भौमादीनां स्प
ष्टीकरणाधिकारो व्याख्यायते ॥ तत्र तावद्भौमस्य शीघ्रांकानाह ॥ खमष्ट १६
मरुत इति ॥ अथ बुधस्य शीघ्रांकानाह ॥ खमश्व्यंगैरिति ॥ अथ शनेरंकाना

हा ॥ खमिषु क्षितय इति ॥ अथांकसंज्ञास्पष्टार्थं ता ओका ॥ अथैभ्य: शीघ्र
फलसाधनमाह ॥ भौमार्कि ज्येति ॥ भौमो मंगल आर्कि: शनि: ईज्यो गुरु: ए
भिर्हीन: मध्यमरवि: स्वस्व आशु केंद्रं शीघ्रकेंद्रं भवति ॥ विद्बुधो: अहर्गणा
दागतं तत्तयो: शीघ्रकेंद्रं स्यात् ॥ इदं सत्रसभाद्भ्रूर्ध्वं षड्भाद्भ्रूर्ध्वमधिकं चेत्तदा वि
नभात् द्वादशराशिभ्य: शोध्यं शेषस्यांशा: कार्यास्ते पंचदशभक्ता: शून्या
दि फलगणनयागतांको भवेत् ॥ असौ गतांकस्तद्ग्रिमांकाख्ययोरंतरं कार्यं
तेन भागशेषं गुण्यं पंचदशभक्तं फलेन गतांको हीनभक्त: कार्य: तथ्यार
ध्यांतश्चेद्भून स्तदा हीन: एष्यांकोधिकस्तदा युक्त: कार्य: तदनंतरं दशभक्त:
भागाद्यं शीघ्रफलं स्यात् ॥ मेषादिकेंद्रे धनं तुलादिकेंद्रे ऋणमिति ॥ पूर्वमे

ग्र. वोक्रमस्ति ॥ अथ मंदफलसाधनार्थं भौमादीनां मांदांकानाह ॥ शीघ्रफलार्ध उ.
१७ संस्कृतो ग्रहः अभ्यद्रिषडग्निनागमिति ॥ राशिभ्यः ध्रुवक्रमेण भौमनमारभ्य
मंदकेंद्रं स्यात् एतदुक्तं भवति ॥ अभ्ययश्च तारो राशयः भौममंदोच्चं ॥ अद्रय
मंगलराशयो राशयः बुधस्य षट् । गुरोस्त्वैर ग्रयस्त्रयः । अष्टो शनेरेवं सूर्य मं
मंदोच्चाद्ग्रहे शोधिते मंदकेंद्रं भवति ॥ अथ भौमादीनां मंदफलसाधनमाह ॥
मृदुकेंद्रेति । उदाहरणमेव व्याख्या ॥ अथ फलदानक्रममाह ॥ प्रागिति ॥ प्रा
क् पूर्वं मध्यमग्रहे चलफलं स्वशीघ्रफलस्यार्धं अर्धयागतं धनर्णं दद्या
त् तस्मात्तस्मात्तत्शीघ्रफलार्धात् ग्रहात्मांमंदं मंदफलं साध्यं ॥ तदाखिलं सं १७
पूर्णं मध्यगते ग्रहे विदधीत ॥ कुर्यात् तन्मंदफलं द्वाकेंद्रं पूर्वानित शीघ्रकेंद्रे वि

लोमं विपरीतं धनर्णं देयं ॥ धनं चेदृणं ऋणं चेद्धनं इत्यर्थः ॥ तद्द्वितीयं शीघ्रके
द्रं स्यात् शीघ्रफलं साध्यं तत्सर्वं मंदस्पष्टग्रहे प्राग्वदृनमृणं विदधीत स स्पष्टग्रहो
भवेत् ॥ अथ भौमस्पष्टीकरणं ॥ तत्र शीघ्रोच्चं मध्यमो रविः १।४।१३।४२।१।४।१३।४२
भौमेन ८।२९।५५।१३ रहितो जातं शीघ्रकेंद्रं ३।४।१८।२९ अस्यांशाः ९४।१८।१
२९ पंचदशाभिर्भक्तं फलं द्वयादिफलक्रमाद्गतांकाः ३२५ एष्यांकः ३६५ अनयोरं
तरेण ४० शेषं ४।१८।२९ गुणितं ७।२।१९।२० पंचदशभक्तं फलं ११।२९।७ अनेन
संस्कृतो भौमः ४।१६।४४।४० अथ मंदफलानयनं भौमस्य मंदोच्चं ४।०।०।० फला
र्धसंस्कृतेन भौमेन रहितं जातं मंदकेंद्रं ५।१३।१५।२० अस्य भुजांशाः १६।४४।४०
गुणितं ४१।५०।४० पंचदशभक्तं फलं ३।१५।२२ अनेन गतांको युक्तः २९।३२।१५।२२

ग्र. दशभक्तः मेषादिकेंद्रत्वाज्जातं मंदफलं धनं ३।१३।३२ अनेन संस्कृतः मध्यमो उ.
१८ भौमः जातो मंदस्पष्टः ७।३।०।४५ अथ पुनः शीघ्रफलानयनं तत्र प्रथमं शी
घ्रकेंद्रं ३।४।१८।१९ मंदफलं धनं ३।१३।३२ दोःकेंद्रे विलोममिति युक्तत्वान्मंद
फलेन रहितं शीघ्रकेंद्रं जातं द्वितीयं केंद्रफलानयने शीघ्रकेंद्रं ३।१३।४७
अस्यांशाः ९१।४।४७ दिनैर्भक्तः फलं गतांकः ३२५ एष्यांकः ३६५ अनयो
रंतरेण ४० शेषं १।४।४७ गुणितं ४३।१०।० पंचदशभिर्भक्तं फलं २।५३।१२
अनेन गतांको युक्तः ३२७।५३।१२ दशभक्तः लब्धं मंदादि शीघ्रफलं धनं ३२
४७।१९ अनेन युतः मंदस्पष्टः जातः स्पष्टो भौमः ११।५।५६।१४ अथ बुधस्य
स्पष्टीकरणं तत्र प्रागानीतं बुधस्य शीघ्रकेंद्रं १८

१।७।१४।५० अयनांशाः ७।१४।५० दशभिर्भक्तः फलं ३ गतांकः १७ एष्यां
कः १५० अनयोरंतरेण ३३ शेषं २।१४।५० गुणितं ७४।९।३० पंचदशभिर्भक्ते
४।५६।१८ अनेन गतांको युक्तः १२७।२२१।५६।३८ दशभक्तः फलं १२।४१
३९ अर्धितं जातं शीघ्रफलार्द्धं धनं ६।२०।१९ मध्यमो रविः स एव बुधः १।४
०।१३।४२ फलार्धसंस्कृतः १।७।१९।३१ अनेन रहितं मंदोच्चं ७।०।०।०
जातं मंदकेंद्रं ५।१९।४०।२९ अस्य भुजांशाः ७।१९।३१ पंचदशभिर्भक्ताः
फलं गतांकः ० एष्यांकः १२ अनयोरंतरेण १२।०।४९।३२ अनेन युक्तो जातो
मंदस्पष्टो बुधः १।५।३।१५ मंदफलेन ०।४९।३३ रहितं प्रागानीतं शीघ्रकेंद्रं
१।७।१४।५० जातं शीघ्रकेंद्रं द्वितीयं १।१६।२५।७ अस्यांशाः ४६।२५।७

ग्र· द्विनेर्भक्तः। फलं गतांकः १७ एष्यांकः १८० अनयोरंतरेण ३ शेषं १।२५।७ उ·
१२ गुणितं ४६।५४।२१ पंचदशभक्तं फलं ३।७।३७ अनेन गतांकः १७ युक्तः
१२०।७।३७ दशभक्तः लब्धमंशाद्यं शीघ्रफलं धनं १२।०।४५ अनेन यु
क्तो जातो मंदस्पष्टः। जातः स्पष्टो बुधः ११।७।४।१० अथ गुरुस्पष्टीकरणं
तत्र शीघ्रोच्चं मध्यमो रविः ११४।१३।४२ गुरुणी ४।८।१५।७ रहितं जातं
तं शीघ्रकेंद्रं ८।२५।४८।२५ द्वंदष्ट्र्यादिकं अतो द्वादशभ्यः शोधितं जातं
३।८।११।३५ अस्यांशाः ९४।११।३५ पंचदशभिर्भक्तः फलं ६ गतांकः ५६ ए
ष्यांकः ७०।८।१५ अनयोरंतरेण २ शेषं ४।११।३५ गुणितं ४३।७ पंचदशभि १९
र्भक्तः फलेन ०।३५।१२।३। ततो ग्रिमस्याधिकत्वात् युक्तः ५६।३२।१२

दशभक्तः फलमंशाद्यं ५।३२।१३ आधिक्यं तुलादिकेंद्रत्वाद्ऋणं शीघ्रफ
लाधिनऋणं ५।१९।३९ अनेन रहितो गुरुः ४।२।२५।४१ अयं मंदोच्चात्
५।०।० शोधितो जातं मंदकेंद्रं १।३७।४।१९ अस्य भुजांशाः ३७।४।१२ प
चदशभक्तं फलं २ गतांकः ३९ एष्यांकः ४० अनयोरंतरेण १ शेषं १२।४
१२। गुणितं ४८।३।४८ पंचदशभक्तं लब्धं ३।४।१५ अनेन गतांको यु
क्तः ४६।१४।३५ दशभक्तः फलमंशादि मांदं मेषादिकेंद्रत्वाद्धनं ४।३७।३७
अनेन युक्तो गुरुः जातो मंदस्पष्टो गुरुः ४।१२।४२।४८ अथ मंदफलं शीघ्र
फलानयनेन शीघ्रकेंद्रं ८।२५।४८।२५ एतन्मध्ये विपरीतं मंदफलं संस्कृतं
जातं शीघ्रकेंद्रं ८।२१।२०।४८ द्वंदष्ट्राध्यादिकमतो द्वादशराशिभ्यः शो उ·

ग्र. धितं जातं ३।८।३८।१२ अस्यांशाः ९८।३२।२ दिनैर्भक्तं फलं ६ गतांकः ४६ उ.
२० एष्यांकः १०८ अनयोरंतरेण २५ शेषं गुणितं ७।१८।४ पंचदशभक्तं लब्धं
११९।१२ अनेन गतांको युक्तः १७।१९।१२ दशभक्तः तुलादिकेंद्रत्वात् जातं शी
घ्रफलं ऋणं ७।४२।४८ अनेन रहितो जातः स्पष्टगुरुः ४।२९।४९।१ अथ
शुक्रस्य स्पष्टीकरणं॥ ॥तत्र प्रागानीतं शुक्रस्य शीघ्रकेंद्रं ३।५।४१।३९ अस्यां
स्यांशाः ९५।४९।३५ पंचदशभक्ताः फलं ६ गतांकः ३५४ एष्यांकः ४०२
अनयोरंतरेण ४८ शेषं ५।४१।२ गुणितं ३।२५।६।० पंचदशभक्तं फलं
१८।१३।४ अनेन गतांको युक्तः ३७२।३१।३४ दशभक्तं फलं मांदांशाद्यं २०
३७।१३।१८ अधिकं मेषादिकेंद्रत्वात् जातं शीघ्रफलार्धं धनं १८।३६।३९ मध्यमो

रविः स एव शुक्रः ११४।१३।४२ फलार्धसंस्कृतः १।२२।५०।२ अयं मंदोच्चाच्छोधि
तो जातो मंदकेंद्रं १।७।१९।३९ अस्य भुजांशाः ३७।१९।३८ पंचदशभक्ताः फलं २
गतांकः ११ एष्यांकः १३ अनयोरंतरेण २ शेषं गुणितं ७।९।३८ गुणितं १४।१९।१६
पंचदशभक्ताः फलं ०।५७।१७ अनेन गतांको युक्तः ११।५७।१७ दशभक्तः फलं मंदा
द्यं मेषादिकेंद्रत्वात् धनं १।११।४३ अनेन संस्कृतः शुक्रः १।४।१३।४२ जातो मंदस्प
ष्टशुक्रः १।५।२५।२५ प्रागानीतं शीघ्रकेंद्रं ३।५।४१।३५ मंदफलेन ४३ रहितं जा
तं शीघ्रकेंद्रं ३।४।२५।५३ अस्यांशाः ९४।२९।५३ पंचदशभक्ताः ६ फलं गतांकः
३५४ एष्यांकः ४०२ अनयोरंतरेण ४८ शेषं ४।२९।५२ गुणितं २१५।१३।३२
पंचदशभक्तं फलं १४।२३।३४ अनेन गतांको युक्तः ३५४ युक्तः ३६८।२२।३४

ग्र·
२१ दशभक्तः मेषादिकेंद्रत्वाज्जातं शीघ्रफलं धनं ३६।५०।२२ अनेन युक्तो मंदस्पष्टो उ·
जातः स्पष्टः शुक्रः २।१२।१५।४६ अथ शनिस्पष्टीकरणं॥ तत्र शीघ्रोच्चं मध्य
मो रविः १।४।११।४२ शनिना रहितं ७।०।३६।४५ रहितं जातं शीघ्रकेंद्रं २।३।३६
५७ अस्यांशाः ६३।३६।५७ पंचदशभक्ताः फलं ४ गतांकः ४८ एष्यांकः ५४ अन
योरंतरेण ६ शेषं ३।३६।५७ गुणितं २१।४१।४२ पंचदशभक्तं फलं १।४।५६
४० अर्द्धितं मेषादिकेंद्रत्वाज्जातं शीघ्रफलार्द्धं धनं २।२८।२० अनेन युक्तः शनिः
११।३।५।५ अयं मंदोच्चात् ८।०।०।० शोधितो जातं मंदकेंद्रं ८।२५।५४।५५ अस्य भु
जः २।२६।५४।५५ अंशाः ८६।५४।५५ दिनांशाः फलं ५ गतांकः ८८ एष्यांकः ८३
अनयोरंतरेण ४ शेषं ११।५४।५५ गुणितं ७।३५।४० पंचदशभक्तं फलं ०।७।३८ २१

अनेन गतांको युक्तः ९२।७।३८ दशभक्तः फलं मंदजं तुलादिकेंद्रत्वा
त्ऋणं ९।१३।३ अनेन रहितः शनिः जातो मंदस्पष्टः ७।२१।२७।४२ अथ
मंदशीघ्रकेंद्रं २।३।३६।५७ विपरीतं मंदफलसंस्कृतं जातं शीघ्रकेंद्रं २।१२।५०
० अस्यांशाः ७२।५०।० पंचदशभक्ताः फलं ४ गतांकः ४८ एष्यांकः ५४ अनयो
रंतरेण ६ शेषं १२।५०।० गुणितं ७७।०।० पंचदशभक्तं फलं ५।८।० अनेन गतां
को ४८ युक्तः ५३।८।० दशभक्तः मेषादिकेंद्रत्वाज्जातं शीघ्रफलं धनं ५।१८
४८ अनेन युक्तो जातो मंदस्पष्टः। स्पष्टः शनिः १०।२६।४२।३० अथ मंदस्प
ष्टगतिसाधनमाह॥ ॥मांद्यंकांतरेति॥ ॥आर्किः शनिः असृक्कौमः गुरुर्बृ
हस्पतिः॥ एषां मंदफलानयने कृतं यद्गतैष्यांकांतरं तत्क्रमेण बाणनगैः पंच

ग्र. २२ सप्तत्या ७५ शनेः पंचभिः खरामैस्त्रिंशद्भिर्भक्तं फलं कलाद्यं द्विस्थं ग्राह्यं उ.
लब्धगतेः मंदफलं स्यात् ॥ विदुर्गवोः बुधशुक्रयोः मांद्यांकांतरं द्विगुणं सप्तपं
चभिर्भक्तं लब्धयोः गतिफलं स्यात् । ततश्चाग्रकेंद्रे कुलीरमृगषड्गते स्यादि
ना धनर्णं इतो गतौ स्यात् ॥ सा मंदस्पष्टा गतिः स्यात् ॥ अथ स्पष्टगतिसाधनमा
ह ॥ ॥ भौमाद्युच्चलांकविवरमिति ॥ भौमादिग्रहाणां शीघ्रफलसाधने यद्धृतं चलां
कांतरं तत्क्रमेण एभिर्भक्तं भौमस्य पंच ५ भक्तं बुधस्य स्वपंचमांशेन युक्तं कार्यं
गुरोस्त्रिभिर्भक्तं । शुक्रस्य चतुर्भक्तं । शनेर्द्विगुणं । तत्र स्वपंचमभक्तं लब्धगतौ शीघ्र
फलं स्यात् ॥ तेन सा मंदस्पष्टा गतिः चेत् बृहद्ऋणात् पतिता तदा वक्रा स्यात् ॥ त २२
दुक्तं भवति ॥ शीघ्रफले ऋणं । अधिकं । मंदस्पष्टा गतिः न्यूना तदा ऋणफलात्

पतिता विपरीता स्यात् ॥ मार्गवक्रादित्यर्थः ॥ उदाहरणं । भौमस्य मांद्यांकांत
रं २८ शार ५ भक्तं २५ फलं २५।३६ ऋणं कर्कादिकेंद्रत्वात् । मध्यगतौ ३१।२६
युक्तं कार्यं । मंदस्पष्टा गतिः ३१।२ भौमस्य चलांकांतर ४० पंचभक्तं ८।१० पंचफ
लत्वात् अनेन युक्ता मंदस्पष्टा गतिः जाता स्पष्टा गतिः ४२।२ अथ बुधस्पष्टीकर
णं ॥ मांद्यांकांतरं १२ द्विगुणं २४ पंचभक्तं ४।४८ कर्कादिकेंद्रत्वान्मध्यगतौ ५९
८ युक्तं जाता मंदस्पष्टा गतिः ६३।५१ चलांकांतरं ३३ स्वपंचमांशेन ६।३६ युक्तं
३९।३६ चलफलं अनेन युक्ता मंदस्फुटा गतिः जाता स्पष्टबुधा गतिः १०३।३२
अथ गुरोर्गतिसाधनं मांद्यांकांतरं ९ खरामै ३० भक्तं ०।१८ ऋणं मकरादिकेंद्रत्वा
न्मध्यगतौ ५।० जाता मंदस्पष्टा गतिः ५।२२ अथ शुक्रगतिः ॥ ॥ मांद्यांकांतरं २

ग्र. द्वि४ शरो धृत ०।४८ मकरादिकेंद्रत्वान्मध्यगतोगतो ५१।८ हीनंजातंमंदस्प उ.
२२ ष्टा ५०।२० चलोकांतरं ४८ चतुर्भक्त १२।० अनेनयुक्तामंदस्पष्टास्पष्टागतिः ७०
।० अथशनिः॥ ॥मांदोकांतरं ४ बाणनगैः ७५ भक्तं ०।३ कर्कादिकेंद्रत्वात्मध्य
गतो ७।० युक्तंजातामंदस्पष्टा ७।३ चलोकांतरे ६ द्विगुणं १२ पंचभक्तं २।२४ अ
नेन युक्ताजातामंदस्पष्टागतिः स्पष्टागतिः ४।३७ अथशुक्रभौमयो रंध्रशीघ्रां
कागमनेग्रहेरपतति॥तत्रस्फुटयोः पुनः स्पष्टीकरणमाह॥ ॥शुक्रारयोरिति॥
शुक्रभौमयोश्चलभवांकोयदि अस्तगोभवति। एकादशांकोभवति। तदाशीघ्र
केंद्रस्य पंचदशाहृतेभ्यः भागेभ्यः येशेषांशाः तेपृथक्स्थाप्याः एकत्र अस्तभ
भ्यः १५ पतिताः शुद्धांतयोः पृथक्स्थभागयाश्शोधितभागयोर्मध्येयेअल्पास्ते २२

४६

ग्राह्याः॥तेशुक्रस्यत्रिभक्ताः भौमस्यपंचभक्ताः फलंभागाद्यंग्राह्यंतत्स्वशीघ्र
फलवद्धनर्णंस्पष्टग्रहेदेयं॥तौशुक्रभौमौस्पष्टौभवतः॥तथापिबहुंतरंपतति
नप्रत्यक्षंदृश्यते॥एवंभौमबुधगुरुशुक्रशनैश्चराणांमध्येयस्यकस्यापिशीघ्रफ
लानयनेअंत्यांकागमनेअंतरंपतति॥तत्रभौमशुक्रयोरेवांकबहुत्वादुक्तंअन्ये
षांस्वल्पबहुत्वान्नोक्तं॥अथकुजबुधशुक्राणांगतौविशेषमाह॥कुजबुधेति॥
भौमबुधशुक्राणांचेच्चलांकः - - - अंतिमस्यात्। तदाशीघ्रकेंद्रस्यशेषांशाः
दशा ७ हताः कार्याः तेक्रमान्नगाब्ध्याग्निभिर्भक्ताः एलब्धं भवति कुजस्यशी
घ्रफलसाधनेशीघ्रकेंद्रस्यपंचदशाहृतभागेभ्यः येतेषामंशाः तेननगैः ७
भक्ताः फलंशुद्धहने ७५ युक्तं।बुधस्यचेत्तदाअद्रिभिः ७ भक्ताः फलंस

४७

ग्र. मगोभि ७ युक्तं शुक्रस्य चेत्तदा आग्माभिः ३ भक्तः फलं त्रिबाणैः ५३ युक्तं उ.
२४ तदा तेषां तद्गतिफलं स्यात्। इदं गतिफलं मंदस्पष्टगतौ तदा ऋणं कार्यं अ
ग्रिमस्य क्षयत्वात्। सास्पष्टगतिः। अथ भौमादीनां वक्रस्य शीघ्रकेंद्रभा
गानाह॥ त्रिन्नैपेरिति॥ भौमादीनामेभिरंतिमचलकेंद्रभागैः वक्रता स्यात्
एभिर्भगणात् ३६० शुद्धैः तत्तुल्य अंतिमशीघ्रकेंद्रभागैः क्रमाद्भौमादीनां
मार्गः स्यात् इति। अथ कुजगुरुशनिनामुदयभागानाह॥ क्षितिजेति
स्पष्टं॥ अथ बुधशुक्रयोरुदयास्तभागानाह॥ खशरैरिति॥ पश्चिमा
यां बुधस्य एतेः ५० शुक्रस्य एतद्युक्तैः शीघ्रकेंद्रभागैः २४ उदयः एतैः २४
१५५ बुधस्य ७१ एतैः शुक्रस्य अस्तं स्यात्॥ एतैः २० बुधस्य एतैः १८३ शुक्र

४८

स्य पूर्व उदयः एतैः ३४ बुधस्य एतैः ३३६ शुक्रस्य आगस्तः अथ एभ्यः। इ
ष्टकेंद्रांशाः न्यूनाधिकास्तदांतरदिनसाधनमाह॥ वक्रोदयादिति॥ वक्रो
दयादीनां अवधेः प्रागुक्तभागास्तदा उक्तेष्टभागानामंतरं कार्यं॥ स्तेअंत
रभागाभौमस्य द्विगुणाः बुधस्य त्रिभक्ताः गुरोः सोकारकाः स्वकीयन
वमांशकेनान्विताः शुक्रस्य दशाहताः संतः षड्भिर्हृताः शनेः कुभक्ताः आ
भ दिवसैः क्रमेण गतैष्यः वक्रादि स्यात्॥ तद्यथा॥ उक्तं शीघ्रकेंद्रभागे
भ्यः इष्टकेंद्रांशाः हीनास्तदा एष्याः ज्ञातव्याः यदाधिकास्तदा गतादिव
साभवंतीत्यर्थः॥ ॥ अथ वक्रोदयास्तमार्गदिवसानुक्रममाह॥ ।पूर्वास्ता
दिति॥ बुधस्य पूर्वास्तात्॥ दंतैः ३२ दिनैः १५ परे पश्चिमायामुदयः परोदयात्

४९

ग्र· दिनैः३२वक्रत्वंस्यात्।वक्रगतेर्दिनैः३पश्चिमास्तंस्यात्।अथस्तु॥पश्चि उ·
२५ मास्तादेभिः१६पूर्वोदयःपूर्वोदयात्।त्रिभिःमार्गःस्यात्॥मार्गादिनैःपूर्वा
स्तएवंपुनःपुनर्गणनीयं॥अथशुक्रस्यतेनैवक्रमेण९भिर्दिनैउदयाद्वक्र
स्यात्॥मासद्वयेन२अष्टमासैः८द्वाविंशतिदिनैः२२अष्टदिनैःद्वात्रिंशति
दिनैः३२अष्टमासैः८शुक्रस्यवक्रंगणनीयं।अथभौमगुरुशनीनांदिनाना
ह॥ ॥भौमस्येति॥ ॥भौमस्यारंभात्।वेदैः४मासैरुदयःउदयात्दशमा
सेवक्रत्वंस्यात्वक्रात्द्वादशभिः१२मार्गोभवतिमार्गात्७एतैरस्तोभवेत्।
एवंपुनर्गणनीयं।गुरोरस्तात्कुटिलक्रंशुलमोध्वंस्यात्उर्व्या१एकेन २५
मासेनसपादचतुर्मासैः४सागरैः४मासैततःसार्धवेदैः४एवंपुनर्गण

नीयं।शनैश्चरस्यभौमस्यसपादेनमासेन१सार्धेस्त्रिभिमासैः३ततसार्धैश्च
तुर्मासैः४ततःसार्धैस्त्रिभिः३एवंपुनर्गणनीयं॥ ॥इतिभौमादिस्पष्टी
करणाहृतिः॥ ॥अथत्रिप्रश्नोदाहरणं॥ ॥मेषादीनांउदयानाह॥ ॥
लंकोदयाइति॥लंकोदयाःपलात्मकाःस्युःएतेक्रमगोत्क्रमस्थाःक्रमगोत्क्र
मस्थैश्चरखंडकैःस्वदेशीयैःहीनान्विताःकार्याः॥तद्यथाक्रमस्थास्त्रयः
क्रमस्थैस्त्रिभिःचरखंडकैःहीनाःउत्क्रमस्थास्त्रयःउत्क्रमस्थैस्त्रिभिश्चरखंड
कैर्युक्ताःकार्याःमेषादितःमेषमारभ्यद्वादशराशीनांउदयाःस्युः॥इमेउत्क्रम
तःघटतुलादीनांस्युः॥पउदयास्युः॥तथाकृतेजाताःस्वदेशीयोदयाः॥
तात्कालिकोर्कइति॥लग्नभुजहीहिति॥यन्नतुचालनंदेयंतदन्तरस्यटीका

ग्र· रणं कार्यं ॥ उदाहरणं ॥ सूर्योदयादिष्टघटी ७।३० मध्यसूर्यः १।४।४३।४२ उ·
२६ गतगम्यदिनाहतद्युभक्त्येत्यादिना अथ लग्नसाधनफलं श्लोकद्वयेनाह ॥
अत्रापि ग्रहचालने तत्रेष्टघटीभिः सूर्यादिमध्यग्रहेषु स्पष्टग्रहेषु चालनं
देयं तत्स्फुटं उदाहरणं गतिः ५९।८ इष्टघटिकाभिः ७।३० वक्ष्यमाण-
रीत्या चालनं कार्यं १।२०। अनेन युक्तो रविः जातस्तात्कालिको मध्यमोऽर्कः
१।४।२४।२ शोधितः जातं मंदकेंद्रं १।१३।३५।१८ मंदफलं धनं १।३०।११ सं-
स्कृतो रविः १।५।५४।१३ चरं ऋणं ९३ अनेन संस्कृतो जातस्तात्कालिकः सू-
र्यः १।५।५२।४० अयनांशाः १८।७ सायनार्कः १।२४।२७ त्रिंशच्च्युतः शो-
धिता जाता भोग्यांशाः ५।७।६।७ अस्य भोग्यांशैः वृषभस्य उदय २९९ २६

उदयगुणितः १५०।६।३५।२० खत्र्यधृता भोग्यकालः पलाद्यः एवं अमुने-
व प्रकारेण यातेरंशैः भुक्तभागैः यातकालो भुक्तनाडः स्यात् । अभीष्टना-
डीपलेभ्यः ६३० भोग्यकालः शोधितः ५६० वृषभोदय मिथुनोदये ३०४ शे-
षाच्छोधिते शेषं २७६ मिथुनस्य कर्कोदयः ३४२ अयं न शुद्धो नि जातः शेषं २७६
गगनगुण ३० घ्न ८२८० अशुद्धः कर्कस्योदयेन ३४२ भक्तं मेषाद्यं ल-
ब्धफलं २४।१२।३७ मेषादुपर्यतं राशयः २ अस्मिन् लब्धे योजिते जा-
तं ३।२४।१२।३७ इदं अयनांशैः १८।७ हीनं जातं लग्नं ३।६।२।३७ अथ भो-
ग्यकालाल्पे इष्टकाले सति लग्नसाधनं लग्नादिष्टकालज्ञानं चाह ॥ ॥

ग्र· भोग्यतोल्पेति॥ सूर्योदयादिष्टघटी ०।४० चालितः सूर्यः ३।६।४३।१५उक्त उ:
७ प्रकारेणजातो भोग्यकालः ५३ अस्मादिष्टकालोपल्पात्मकोन्यूनोयं ४० स्वरा
माहत १२०० भोग्यकालः सायनसूर्योदयः वृषभोदयः २९३ तेनभक्तः फ
लमब्धं ४।४४।३५ अनेनयुक्तोरविः जातंलग्नं १।४।३७।५० अथदिष्टकाला
नं।लग्नं ५।२।३७ अयनांशयुक्तं ३।२४।१२।३७ एवं यातांशेभ्येष्यातकालद
स्यादिनालग्नस्यगतभागः २४।१२।३७ एवंयातो॥ सायनलग्नस्यराश्युदयेन
कार्यास्येन ३४ गुणितः ८४७२४५४।५४ स्वाप्युधृतफलंततोर्थुक्तकालः
२७६ आर्कभोग्यकालः ५० तद्युक्तकालेन ३२६ युक्तः सायनसूर्यसायन
लग्नयोर्मध्येमिथुनोदय ३०४ तेनभक्तः ६३० षष्टिभक्तः जातोलग्नादिष्ट ७

कालः ४।३० यदासायनलग्नार्कौएकराशौतुदिष्टकालसाधनमाह॥ ॥
यदिति॥ सायनलग्नं १।२८।३७।५० सायनसूर्यः १।२३।५३।१५ अंशाः १।१९ अ
नेनयुक्ताः मार्तंडाः १२ जातोगुल्याद्यो अक्षकर्णः १२।१८ अथहारानयनमाह
वेदशाइतिचरं ९२ पंचभक्तंफलं १८।३६ सायनसूर्यस्यउत्तरगोलस्थत्वा
दनेन १८।३६ युक्ताः वेदेशाः ११४ जातोहारः १३२।३६ नतं ६।३ घटिका
३० युक्तं ६।३३ अस्यवर्गः ४२।५४।९ अनयोरंशांतरं ४।४४।२५ अनेनवृषभो
दयोगुणितः १२०० स्वाग्निभक्तोजातइष्टकालः ४० षष्टिभक्तोजातोघटि
कादिष्टकालः ०।४० यदासूर्यलग्नमूनंतदिष्टकालसाधनमाह॥ इनतइति
यदाएकराशौरवितः सूर्यसायनात्उदयसायनलग्नंचेदंशादिनाऊनंतदं

ग्र. २८ शांतरहतउदयः इत्यादिना इष्टकालः साध्यः सइष्टकालः सूर्योदयात् ।।तस्मि उ.
न्समये इष्टलग्नं साधितं तस्मात्तस्मादिष्टकालादग्रिमकालो भवति द्वितीय
सूर्योदयपर्यंतं शेषकालो भवतीत्यर्थः ।।शेषकालः द्युरात्रात् षष्टिघटिका
मध्ये शोध्यः सूर्योदयादिष्टकालो भवति ।तस्मिन्समये इष्टलग्नं साधितं सका
लो भवतीत्यर्थः ।।निशिद्युरात्रौ लग्ने क्रियमाणे सरसभार्कोत्थरसभेण रात्रिशेष
क्षेनयुक्तादिष्टकाले तनुलग्नं साध्यं ।अस्योदाहरणं ।।सूर्योदयादिष्टघटिकाः
५९ चालितः १।५।११।५ मंदकेंद्रं १।१२।४८।४ मंदफलं धनं १।१८।५२ अ
नसंस्कृतो रविः १।६।४०।४२ चरं ऋणं २५ संस्कृतः जातस्तात्कालस्पष्टः सूर्यः २८
१।६।२९।७ सायनषड्भकस्थ १।२४।४९।७ उक्तवद्भोग्यकालः ५९ इष्टघ

टिकाः एनदिनमानेन ३३।४ रहिता जाता सूर्यास्तादिघटिकाः २५।५० भोग्य
कालः ५९ इष्टघटी २५।५० पलेभ्यः २५।५० शोधिताः शेषं १४।१९ भाग्वजा
तं लग्नं ०।२५।३७।११ अथ इनततउदया इत्यस्योदाहरणं ।।सायनसूर्यः १।२५
४८।७ सायनलग्नं ५।७।३७।११ अत्र एकराशौ लग्ने रवितो न्यूनं ततस्तयोरंशांतरं
७।१।५९ इनततउदय इत्यादिना कल्पिते इष्टकाले ५९ तत् ५९ अगतः शेषकालः
१ अयमहोरात्रात् ६० शोधितो जातः सूर्योदयात् कल्पितेष्टकालः ५९ अथ
गोलसंज्ञा अयनसंज्ञा दिनार्धरात्र्यर्धज्ञानं पलांशज्ञानं चाह ।। गोलावि
ति ।।खेचरे स्थिते क्रियघटरसभे सौम्ययाम्यौ गोलौ स्तः मेषादिराशिषट्के उ
हेडुत्तरगोलः तुलादिषट्के एकराशिस्थे दक्षिणगोलः अयनकान्ति करादि

ग्र·
२९

षड्के उत्तरायणं कर्कादिषट्के दक्षिणायनं ॥ तुलादिषट्के अथ पंचेंदुनाड्यः १५ पं उ·
दशघटिकाः चरपलैः युतोनाः कार्याः एतदुक्तं भवति ।। उत्तरगोलस्थे सा
यनसूर्ये युता दक्षिणगोलस्थे रहिताः खगुणाः ३० निशार्धरात्र्यर्धं स्यात् ते
नोनिते रात्रिमानं स्तः उदाहरणं ।। पंचेंदुनाड्यः सायनसूर्यस्य उत्तरगोलत्वा
त् चरपलैः ९३ युतो जातं दिनार्धं १६।३३ द्विगुणं जातं दिनमानं ३३।६ पश्चा
र्धेन रहिताः खगुणाः ३० जातं रात्र्यर्धं ॥।२७ द्विगुणं जातं रात्रिमानं २६।५४
अथ अक्षछायापलभा ५।४५ इषुघ्न पंचगुणिता २८।४५ अस्याः कृतिर्वर्गः
शा२ ३३ अस्य दमलवाः ३।१८।१८ अनेन रहिता इषुघ्ना अक्षछाया जाता यमाशाः २८
दक्षिणपलांशाः २५।२६।४२ एते सर्वदा दक्षिणाः अथोनयनसंज्ञा अक्ष

कर्णज्ञानमाह ।। यातः शेष इति ।। सूर्योदयात् दिनार्धपर्यंतं पूर्वदलं तस्मात् पूर्वदल
मिति व्युत्पत्ते ।। मध्यान्हादुपरि सूर्यास्तपर्यंतं पश्चिमदलं स्यात् ।। अपरत्र पश्चि
कपाकपालमित्यर्थः ।। प्राक्कपाले सूर्योदयाद्यातो गतो यः कालः लंको दंघटि या(रे३
कात्मकः स उन्नतः उन्नतसंज्ञः पश्चिमकपाले यो दिनशेषः स उन्नतं स्यात् ।।
प्राक्कपालेन तं च पूर्वं भवति ।। पश्चात्कपाले पश्चिममित्यर्थः ।। तेन उन्नतेन ऊनं
युक्तं दिनार्धं नतं स्यात् ।। उदाहरणं सूर्योदयाद्गत घटिकाः ७।३० पूर्वकपा
लत्वा जातं उन्नतं पूर्वं ७।३० अनेन रहितं दिनार्धं १६।३३ जातो नतं पूर्वं ९।३।३
अक्षछाया ५।४५ अस्य वर्गः कृतिः ३३।३।४५ अस्य पंचविंशत्यं २५।३।५।१९ अ
नेन युक्ताः मार्तंडाः १२ जातो गुल्मा योक्षकर्णः ।। १३।२९ अथ हारानयनमाह

ग्र· ३० वेदेशा इति॥ ॥चरं पंचभक्तं फलं १८।३६ सायनसूर्यस्य उत्तरगोलस्थत्वात् उ·
अनेन युताः १८।३६ वेदेशाः ११४ जातो हारः १३२।३६ नतं ६।२ घटिका
र्धं ३० युक्तं ६।३२ अस्य वर्गः ४२।५४।२ द्वाभ्यां भक्तः जातः समाख्यः २१।२७
चेत् सार्धत्रयोदशाधिकं स्यात्॥ तदा तत् सार्धत्रयोदशहीनं कृत्वा यदधिकं
तद्देशेश्च तुभिर्गुणनीयं तेन फलेन हीनः समाख्यः असौ स्फुटः स्यात्॥ यदि सा
र्धत्रयोदशभ्यो न्यूनं नतं तदा समाख्यो यथास्थित एव अस्योदाहरणमग्रे प्र
दर्श्यते॥ अथ अभिमत हारानयनमाह॥ ॥हारः १३२।३६ समाख्येन २१।
२७ रहितः १११।९ अक्षकर्णेन १३।१२ भक्तः फलं अभिमतो हारः ८।२० अक्ष ३०
भाज्ञानं इष्टकर्णज्ञानं इष्टछायाज्ञानमाह॥ ॥द्विघ्नेति॥ ॥अक्षभा ५।

४५ द्विगुणा ११।३० अनेन चरभक्तं २।३ भक्तं १।२७ वर्गितं १।३६ द्विनिघ्नं ५।
१२ इदं स्वकीयेन पंचमांशेन १।१२ युक्तं ६।१४ युगपदन्वितं जातो भाज्यः १२।१४
अयमभिमत हारेण ८।२० भक्तः फलमंगुलादिकः इष्टकर्णः १४।२९ अस्य
वर्गः २०१।५० अर्कवर्गः १४४ अनयोरंतरं ५७।५० अस्य मूलं ग्राह्यं सा इष्टछाया
भवेत्॥ तत्र लब्धे द्वांकस्य मूलानयनप्रकारः॥ अत्र कुत्रापि सावयवांकद्वयस्य
मूलानयने॥ ऊर्ध्वांकः षष्ठ्या ६० गुण्यः अधस्थानेन युक्तः पुनः षष्ठ्या गु
ण्यः एवं वारद्वयं षष्ठ्या सवर्णितं कार्यं पश्चात्तस्यांकस्य द्विषमादित्यादिना
मूलं ग्राह्यं तच्चेत्थं तत्सेकं कार्यं तदनंतरं षष्ठिगुणितं द्विगुणितेन मूलेन द्विगु
णेन भक्तं आप्तं मूलादह मूलादधः स्थाप्यं एकवारं ऊर्ध्वांकस्थाने भक्तं कार्यं तत

ग्र· त्सावयवांकस्य सूक्ष्ममूलं भवेत्॥ एवं सावयवअंकत्रयेवास्यचतुष्टयं षष्ट्यासव उ·
३१ र्णितं कार्यं उक्तवत् यन्मूलं स हारद्वयेन षष्ट्याभक्तं कार्यं॥ एवमग्रेपिबोध्यं अत्र
समानेत्स्यात्षष्टिगुणितं कार्यं न तु विषमात् छायाकर्णार्कवर्गयोरंतरं ६३।५० इदं सूक्ष्म
मूलार्थं वारद्वयं षष्ट्यासवर्णितं जातं २२९८०० अस्मादुक्तवन्मूलं ४७९ सैकं ३६०
षष्टिघ्नं २८६०० विकलान्वितं द्विगुणितं मूलेन ९५८ द्विगुणेन २७ भक्तं फलं २९
मूलाध स्थापितं जातं जातं ४७९।२९ षष्टिभक्तं जातं मूलं ७।५९।२९ इदमेव इष्ट
छाया ७।५९।२९ अत्र कुत्रापि सावयवस्य यथास्थितमूलं चेत्तदा अंतरं पत
ति मूलवर्गश्च क्रियते मूलवर्गो कोन भवति॥ इति करणात्सावयवांकस्या
स्थिनमूलं ग्राह्यं अत्रोदाहरणं कल्पितमिष्टं १।२० अस्यवर्गः १।४६ यथास्थि ३१

तोर्ध्वांकस्य मूलं शेषं १।४६ सेकमित्यादिना फलं ३३ एवं जातं मूलं १।३३ इदं क
ल्पितेष्टतुल्यं न जातं अथवा इष्टं १।३० अस्य मूलं १।३५ अस्यवर्गः १।२९ ए
वं सत्यादिनाकेव स्थानांतरं पतति निषिद्धांतरं पततिव ~ ककेकदाचित्तावा
द्भवति॥ इतिकारणात् अनयारीत्यामूलेन ग्राह्यं॥ पूर्वोक्तप्रकारेण ग्राह्यं॥
अथेष्टछायातो विलोमविधिना नतज्ञानमाह॥ अर्के १२ वर्गः १४४ इष्टछा
या ७।५९।२९ वर्ग ६३।५० अनयोर्योगः २०७।५० अस्य मूलं जातो कर्णः १४।२५
अनेन अक्षभाज्याः १२०।१४ फलं मभिमतोहारः २०।२३ तत्फलकर्णघाते
न २९१।३।१७।३६ रहितः २९।३३ अयं द्विगुणः ४३।६ अयं सवर्णितः १५
५१।४० अस्य मूलं ५१।३३ अर्धं नाडीरहितं जातं नतं ५।१३ अथसाधनत्रयदशाधिक

ग्र-
३२ ननस्योदाहरणं॥ कल्पितं नतं १५।७ घटिकार्ध ३० युक्त १५।४० अस्य वर्गः २४५ ३२
२६ द्वाभ्यां भक्तः जातः समाख्यः १२२।४३ नतं १५।२० सार्धत्रयोदशाधिकं ज
तः सार्धत्रयोदश १३।३० हीनः १।५० इदं चतुर्गुणितं ७।२० अनेन समाख्यः
१२२।४३ अस्य कर्णेन १० भक्तः फलं अभिमतो हारः १११४ भाज्याः १६।३२
हीनः जातः स्पष्टः समाख्यः ११६।३ अनेन हारः १३२।३६ रहितः अभिमतो
फलेन हारेण भक्तः फलमिष्टकर्णः ४७।२९ अस्य वर्गः २५०३ अर्क १२ वर्गः १४४
अनयोरंतरं २३।५९।० षष्ट्या सवर्णितं ३३ ६४ २४ ० ०। अस्य मूलं जाता इष्ट
छाया ४६।१४।३० अथ विलोमविधिना नतसाधनं॥ छायावर्ग २३।५८।७ ३२
अर्क १२ वर्ग १४४ अनयोर्योगः १५० २७ मूलं जातः कर्णः ४७।२९ अनेन भक्तः

भाज्यः १२०।१४ फलं अभिमतो हरः १।१४ पलकर्णेन १३।१२ गुणितः १६।२५
अयं वेदांकं ११४ धराधिकः पृथक् स्थापितः २३२।२२ अयं वेदांकेभ्यामिति
१९४ रहितः त्रिभिर्भक्तः फलेन १७७ पृथक् स्थः २३२।२२ युक्तः २४५९
अस्य मूलं १५।४० अर्धनाडी रहितं कल्पितनतं १५।७ अन्योनतस्य परमि
त्यस्योदाहरणं॥ चेद्वेदांक धराधिकः पृथगतो वेदांकभ्रमादित्यादिना जातो
यमांकः ३८।२२ अस्य षडंशेन ६६२३ पृथक् स्थः २३२।२२ रहितः २२५।५९ अस्य
मूलं १५।११ अर्धनाडी रहितं जातं नतं १४।३१ इदं कल्पितनतं १५।७ तुल्यं न
जातं इति करणात् गुणास्याद्धम इति॥ युक्तफलः॥ ॥अथ कोनसाधनमा
ह॥ ॥स्युः खंउआनि खबार्धय इत्यादिना नवखंउआनिस्युः ४०४० ३७३४३०२५

ग्र॰ ३३ सूर्यः ३।५।४२।४९ अयनांशाः १८।४७ युक्तः ११।२४।२४।१ अस्य भुजांशाः ५८।२।१ ३३
दशाभिर्भक्तं ५।६।४२ अनेन गतखंडकं १८१। युक्तः १९१।४२ दशाभक्ताज्जा
ताल्लब्धाद्विक्रांतिः १२।६।४० सायनसूर्यस्य उत्तरगोलस्थत्वात् जाता उत्तरा
क्रांतिः अथ वा प्रकारांतरेण क्रांतिसाधनमाह॥ ॥चत्वारिंशद्दशोरिति ४०।८०
११७।१५१।१८१।२०६।२२४।२३६।२४०॥ अस्योदाहरणं॥ ॥सायनसूर्य
स्य भुजांशाः ५८।२।४१ दशाभक्ताः फलं ५ एतत्प्रमितांकः १८१ तेन एष्यांकोऽर
हितः २०६ रहितः २५ अनेन शेषं ८।२।४१ गुणितं ७०।७७।१५ दशाभिर्भक्तं फ
लं ७।६।४२ अथ लव्वार्थं स्थूलक्रांतिसाधनमाह॥ षडूनेति ६।६।५८।२ सूर्य
स्य भुजांशाः ४ अनेन गतांकैर्युक्तः १६।६।४२ दशाहृतांशाः प्रथमस एव ११।६।४२ ४

६६

५८।२।४१ पंचदशा १५ भक्तं फलं ३ तस्मिन् गतगत खंडकयोर्योगः ३७ एष्य खंडकं
४ शेषेण २।२।४१ गुणितं ३६।७०।४० पंचदशाभिर्भक्तं फलं २।२४।४२ अनेन ग
तखंड इति ७ युक्ताः अंशाद्यो यमो जातः १५।२४।४२ स्फुटत्वेन संव्यवहृतिर्व्य
वहारः तदर्थं स्यादिति॥ ॥यथाक्रांतिभागेभ्यो विलोमविधिना भुजभागानाह॥ ॥तद्गतेति लब्धाद्य खंडकैः॥ साधिता क्रांतिः १२।२४।४२ अस्य प्रथमखं
डं ६ शोधितं शेषं २।२४।४२ तिथि १५ घ्नं ३५।७०।४० एष्य खंडकेन ४ भक्तं फलं ८
२।४१ युक्त खंड संख्या ३ तिथि १५ घ्ना ४५ अनया लब्ध्यं युक्तं जाताः सूर्यस्य भुज
भागाः ५८।२।४१ अथ सूर्यं विना स्वयुक्तिदर्शनार्थं दिनार्धात् स्थूलं क्रांतिसाधनमा
ह॥ ॥द्युदलेति॥ ॥दिनार्धं १६।३३ तिथयः १५ अनयोरंतरं १।३३ षष्टि ६०

६७

ग्र. ३४ ऽंगात्तं पलात्मकचरं ४२ इदं स्वकीयेन गजभागेन ११।७।३० युतं १०४।७। उ.
३० अथ प्रश्नया ५।४५ अर्कं सवर्णितं भाज्यं ७।२६।५० भाजके २०१०० भाज
न लब्धभागाः १४।११।४४ एते पंचविंशतिकलाभिः २५ युक्ताः जाताः सूर्यस्य
क्रांतिभागाः १८।३६।४४ द्युदलपृथक्कलेकमाद्यान्यसौम्याभवंति॥ तद्यथा
पंचदशघटिकाभ्यो दिनार्धेन्यूने सति दक्षिणः अधिके उत्तरा ज्ञेयाः एते क्रांति
गा द्युदलस्य पंचदशाभ्योऽधिकत्वादुत्तरा जाताः॥ अथ खंडके विना क्रांतिसा
धनमाह॥ ॥सायनत्ति॥ ॥सायनसूर्यस्य भुजांशाः ५४।२।४२ एषां दशां
शः ५।२४।१६ अनेन धृतिः १८ रहिताः॥ १२।३५।४४ इयं दशांशेन गुणिता ६ ३४
४।१९ इयं द्विघ्ना ६८।४।१२ द्विनगैः ७२ भक्ताः फलं ०।५६।४२ अनेन सह

लब्धयो ४।३० रहितः ३।३३।७ अनेन पृथक्त्वफलं भागादिद्युपमः उत्तरः १
८।५९ यत्र कुत्रापि ग्रहस्य क्रांतिसाधनमाह॥ ॥प्रथमप्रकारेण कर्तव्यं॥ ॥
अथ नतांशपराख्यसाधनमाह॥ ॥क्रांतिभुजेति॥ ॥अत्रैककाष्ठयोगः
भिन्नकाष्ठयोर्अंतरं इति ज्ञेयं॥ ॥क्रांतिरुत्तरा १२।६।३० अक्षांशा दक्षिणाः
२५।२६।४२ अनयोर्भिन्नदिक्त्वात् अंतरे जाता दक्षिणाः ६।२०।२ एते मध्याः
मध्यान्हताः स्युः तेन नतांशाः ६।२०।२ षड्भिः ६ भक्ताः फलं १।३।२० पृथक् १।३।२०
अस्य वर्गः १।६।५७ अयं पृथक्स्थेन युक्ताः २।४०।१७ द्वाभ्यां भक्ताः फलं १।५।९ अ
नेन शंकुध्नात ११४ रहिताः जाताः पराख्यः ११२।५४।३५॥ अथोन्नतांशपरा
ख्यसाधनमाह॥ ॥क्रांत्यक्षेति॥ ॥क्रांत्यक्षजसंस्कारेण नतांशा दक्षिणाः

ग्र· ६।२०।२ नतांशैर्हीनानधृतिः ४० जाता उन्नतांशाः ५१।३५।१८ अस्माद्धुघुखंड उ·
३५ केः साधिता क्रांतिः २३।३४।३९ अस्याः पराख्या इतिसंज्ञा ॥ अथनतायंत्रभाग
नाह ॥ ॥ घटीमुखदलं नतं तिथिगुणं दिनार्धभक्तं निकृतं भिदपराभिहतम
ब्धिरुद्धोधृतं गजाकृति २२८ युतं यमाहतपरोनितंततःपदं रस भं रसघ्नननं लो
नितं स्युरिति यंत्रभागा नतः नतं ६।३ घटीदलयुतं ६।३३ तिथि १५ गुणं ९८।१५
दिनार्धेन भक्तं १६।३३ भक्तं फलं ५।५६।११ वर्गीकृतं ३५।१४।२६ पराख्येन गुणि
तं ११२।५४।५५ गुणितं ३९।७१।११।४९ अब्धिरुद्रो धृतं ३४।५४।१८ गजाकृ
ति २२८ युतं २६२।५४।१८ द्विगुणितपराख्येन २२५।४८।५० रहितं ३७।५।२८ ३१
मस्यमूलं ६।५।२० रस ६ भं ॥ ३६।३२।० अनलोनितं ३ नितं नता यंत्रभागाः स्युः ३३।
३२।०

यंत्रनतसंबंधः तत्र नतांशात्साधितः यः पराख्यः सोग्राख्यः यत्र उन्नतसंबंधः
तत्र उन्नतात्साधितो यः पराख्यः साग्राख्यः ॥ ॥ अथ यंत्रभागेभ्यः विलोम
नतसाधनमाह ॥ ॥ खरामः ३० नतभागकाः कृतहताः फलं वर्गितं द्विनिघ्न यु
गयुगाजाता कृति २२८ विवर्युग्मयुगेयुगेशाहतं ॥ पराध्नमतः पदिनदल भ्रम
सेडु १५ हृत घटीमुखनतं भवेद्विरहितं खरामैः पलैः ॥ यंत्रभागाः ३३।३२।० त्रि
भिर्भक्तः ३६।३२।० षड्भि ६ र्भक्तः फलं ६।५।२० अस्य वर्गः ३७।४।२८ द्विगुणित
पराख्येन २२५।४८।५० युक्तः २६२।५४।१८ जाताकृतिभिः २२८ रहितः ३४।५४
१८ एभिर्गुणितः ११४ गुणितः ३९।७१।४।१२ पराख्येन ११२।५४।५५ भक्तः फ
लं ३५।१४।२५ अस्य मूलं ५।५६।१७ दिनार्धेन गुणितं ९८।१५ पंचदशभिर्भक्तं

य॰ ३८ फलं ६।३३ खरामैः ३० पलै रहितं घटिकादिनतं ६।३॥ ॥अथ भकारांतरेण उन्न उ॰
तइष्टसाधनमाह॥ ॥इष्टकाले उन्नतं ४।३० नवस्या ९० गुणितं ४०५।० दिना
१६।३३ र्धेन भक्तं फलं भागाः स्युः॥ ५७।५।५८ अस्मात् लघुखंडकैः क्रांतिः २०।१३।३५ कथितः
परः २३।३४।३८ अनेन गुणिता क्रांतिः ७६।५३।१५ अनेन रविषड्भक्ताः ५९
१२ भक्ताः फलमंगुलादिकर्णः १४।२९ अथ विलोमविधिना इष्टकर्णउन्नतघ
टीसाधनमाह॥ ॥तरणिनवरसा ५९।१२ कर्णेन १४।२९ भक्ताः फलं ४।७
१४।७ पराख्येन भक्तं २३।३४।३८ भक्तं सवर्णिते भाज्यं ७।१८।०।५७ भाजकैः
८४८७२९ भाजनाल्लब्धा क्रांतिः २०।१४।१८ अस्मात्ततो लघुखंडानि शोधयेदित्या ३८
दिना जाता भुजांशाः ५७।९।१५ ते दिनार्धेन १६।३३ गुणिताः ९४५।४४ नव

ति ९० हृताः फलमिष्टोन्नतं ४।३० अथ इष्टोन्नतकालाद्यंत्रोन्नतांशानयनमा
ह॥ ॥खांकेति॥ उन्नतिघटिकाः ४।३० खांकै ९० घ्ना ४०५।० दिनार्धेन १६।३३
भक्तः फलं भागाः ५७।५।५८ अस्माल्लघुखंडकैः क्रांतिभागाः २०।१३।३५
पराख्येन २३।३४।३८ गुणिताः ७६।५३।१२ सिद्धा २४ घ्ना १५५।५७।१३ अस्मात्
तो लघुखंडानि शोधयेदित्यादिना जाता भुजांशाः ५५।४५।४८ एते यंत्रजोन्नतांशाः
॥ ॥अथेष्टयंत्रोन्नतांशज्ञाने सति उन्नतकालमाह॥ ॥अभिमतेति॥ ॥अभि
मतयंत्रलवानां ५५।४५।४८ लघुखंडकैः क्रांतिः १९।५२।१२ जिन २४ निघ्ना
४५३।५३।१२ पराख्येन २३।३४।३८ भक्ताः फलं २०।१३।३५ अस्माद्भुजांशाः ५७
५।५६ दिनार्धेन १६।३३ गुणिताः गुणिताः ९४५ खनवो ९० धृताः फलं पूर्वकपा

य-
७७

लेजातः नतघटिका ४।३० अथ यंत्रओन्नतांशादिकर्णेन तस्य यंत्रोन्नतां उ-
शसाधनमाह ॥ २ ॥ यंत्रलवानां ५५।४५।४८ लघुखंडकैः क्रांतिलवाः १६।५२
।१२ अनेन च स्वक्रांत्याः २०८ भक्ताः फलं अंगुलादि इष्टकर्णः १४।२६।३८ इष्टक
र्णेन १४।२६।३८ च स्विभरक्ताः २०८ भक्ताः फलं जातो यमः १६।५२।१२ अत
स्ततो दलानि इत्यादिना भुजांशा जाता यंत्रोन्नतलवाः ५६।४५।४८ अथ नोलि
कार्वधादिकुट्टमउपविधो दिक्साधनमाह ॥ ॥ वृत्तेति ॥ अत्रादिनासमीकृ
तायां भुवि कृतवृत्ते तत्र स्थशंकोर्द्वादशांगुलस्य छायाग्रं यत्र वृत्ते प्राक्कपाले
विशति ॥ प्रविशति ॥ तत्र चिन्हं कार्यं अपराह्णे पश्चिमादिक् स्यात् ॥ अपरार्धे यत्र ७
वृत्ते पततानिर्गच्छति सा पूर्वदिग्भवति ॥ ताभ्यां पूर्वापरचिन्हाभ्यां सिद्धात्तिमेर

७४

रेकृ याम्या भवति ॥ एतदुक्तं भवति पूर्वचिन्हात्परचिन्हपर्यंतं कार्यं पश्चिमचिन्हा
त्पूर्वचिन्हपर्यंतं वृत्ते कार्यं एवं कृते सति मत्स्याकारो दृश्यते ॥ मत्स्यमुखपुच्छ
गतरज्जुः दक्षिणोत्तरा भवतीत्यर्थः ॥ ॥ अथ प्रकारांतरेण दिक्साधन
भुजसाधनं चाह ॥ ॥ वार्केति ॥ ॥ चेति प्रकारांतरं सूर्यस्य भागादिका क्रांतिः
कार्या तस्याः अक्षकर्णस्य च निहतिः परस्परं गुणनं । सा निहतिर्भकर्णेन इष्ट
छायाकर्णेन निभागुणिताः नभोसाग्निभिः ३६० आसभक्ता फलं फलं रवीद
कृसायन सूर्यदिक् अंगुलादिकभुजः स्यात् ॥ स भुजः यमदिशायां दक्षिणदिशा
यां द्विगुणायाः पलभायाः संस्कृतः एकदिशि योगः भिन्नदिशि अंतरं कार्यमि
त्यर्थः ॥ शेषादिक्भुजः असौ स्फुटः स्यात् ॥ भुजः केंद्रस्थे भष्टौ पूर्ववद् गुणवत् । संपूर्ण

७५

त्र ३८ भाज्यावत्॥ भाषात्॥ प्रदेश्यः॥ तदुक्तं भवति॥ समभुवि केंद्रे अभीष्टछायाप उ.
रिमितेन सूत्रेण वृत्तं कार्यं तस्मिन्केंद्रे शंकुर्निवेश्यः॥ तस्य शंकोः छायाग्रं यत्र वृ
त्ते लगति तत्र छायाग्रे चिन्हं कार्यं तस्माच्चिन्हात् भुजः याम्यश्चेत्तदा याम्यं सं पूर्व
गुणवत्॥ देयः॥ उत्तरश्चेत्तदा भुजपरिमितैरंगुलैः छायातः पूर्वं गुणवत् उत्तरे दे
यः॥ एवं कृते सति यो भुजो भवति सा याम्या दिक् दक्षिणोत्तरा ज्ञेया भुजार्धेन केंद्र
मिता रज्जुः पूर्वापरा स्यात्॥ तद्यथा यो भुजो दत्तः तस्य अर्धात् केंद्रपर्यंतमालिता
रज्जुः पूर्वापरा स्यात्॥ ॥ अस्योदाहरणं सूर्यः १।५।४५।३७ गतिः ५७।३८ सूर्यो
दयादिष्टकालः ७।३० चालितः सूर्यः १।५।५२।४१ अस्मात्स्फुटः रवेआनीतो ३८
दिना साधिता क्रांतिभागा याउत्तरा: १५।६।४० अथ कर्णः १२।१९ अनयोर्हतिः

२५।४।२५।४६ इयं भाकर्णेन १४।२५ गुणिता: ३६।६८।५५।० नभोक्षाग्रा: ३५।०
माफले भुजः ४।२८ सायनसूर्यस्योत्तरगोलस्थत्वादुत्तरः दक्षिणाक्षभाया ५।
४५ द्विगुणीकृतया ११।३० संस्कृते भिन्नदिक्त्वादंतरे जातः स्पष्टो भुजो दक्षिणः
११।२॥ ॥ अथ प्रकारांतरेण दिक्साधनार्थं दिगंशसाधनमाह॥ ॥ द्युमानेति द्यु
मानं दिनमानं ३३।६ खगुणा ३० अनयोरंतरं ३।६ शिवगुणं ३४।६ दिनमानस्य
त्रिंशद्भ्योधिकत्वात् उत्तरं यंत्रभागाउत्तरा ५५।४९।४८ एषां त्रयभागानमपमः
कार्यः अनुदक् दक्षिण इत्यर्थः यत्रभागानां लघुरवंउके: ५५।४५।४८ लघुरवं
उकेः क्रांतिर्दक्षिणा १२।५२।१२ उभयोः संस्कृतिः भिन्नदिक्त्वादंतरं १०।१३।७
अष्टभिर्गुणितं ११३।४०।१६ नवति ९० यंत्रभागाः ५५।४९।४८ अनयोरंतरं

ग्र॰ १४।१३।७२ अस्य लघुखंडकैः क्रांतिः १३।२४।४४ अनेन वक्रभ्रमकाफलं उ॰
३८ ८।२९।१५ अस्मात्ततो दलानि शोधयेदित्यादिना साधिता भुजांशा जाता दि
गंशाः २९।१२ अथ दिगंशेन दिक्साधनमाह ॥ ॥समभुविति ॥ ॥समभु
वि जलवत्समी कृतायां भूमौ तुरी ९० यंत्रे त्रिकोणयंत्रे निहितस्थापिते सति द
मायंत्रे दिशः स्युः एवं स्थापिते यंत्रे पूर्वापरा स्यात् तस्मा याम्योत्तरे भवतः स
सुदृतरि गृह्याइदं कर्तव्यं ॥ ॥अथ राजसभायां स्वकौशल्य दर्शनार्थं न
लिकाबंधार्थं भुजकोटिसाधनमाह ॥ ॥क्रांतिरिति ॥ ॥यस्य ग्रहस्य न
लिकाबंधः क्रियते स ग्रह वक्ष्यमाण रिक्कर्मसंस्कृतः कार्यः तस्य वक्ष्यमाण ३९
शरसंस्कृता स्फुटा क्रांतिः कार्या ॥साइष्टकर्णेन गुण्या ॥एतद्भुजं भवति ॥ ॥

ग्रहच्छायाधिकारे प्राग्दृष्टिकरवच्चरेत्यादिना ग्रहस्य दिनगतः कालो भवति
दिनार्धोनाइत्यादिना स्फुटं वारादि दिनमानं साध्यं ॥ग्रहस्फुटकालेरु कव ल ४०
कालस्तु जसंस्कृति रित्यादिना उन्नतं परकार्यः ग्रहद्युयात् पातः शेषः प्राक्
गित्यादिना उन्नतं कार्यं ॥ ॥तस्मादुन्नतान चतिगुणितं मिष्टमुन्नत मित्या
दिना इष्टकर्णः साध्यः ॥एवं शीघ्रेष्टकर्णेन स्फुटा क्रांतिर्गुणनीया ॥अस्यो
दाहरणं ॥ ॥संवत्शके १५।७४ वैशाखशुक्ल पौर्णिमा १५ सोमे सूर्योदयात् ग्र
ह घटी गति ३१।२६ इष्टघटी भि ५७ श्चालितो रविः १।१।१९।५२ भौमः १०।
०।२९।१५ भौमस्य नालिकाबंधः क्रि-- तत्र प्रागानीतो प्रातमध्यमो रविः
१।४।१३।४२ गति ५९।८ भौमः ९।२।५५।१२ अथ स्पष्टीकरण ॥रविर्मंदकेंद्रं

ग्र.
४०

१।१२।५०।१८ मंदफलं धनं १।२८।५५ संस्कृतो रविः १।६।३८।३७ चरं रूपं संस्कृतः स्पष्टोर्कः १।६।३७।१२ भौमस्य शीघ्रकेंद्रं ॥ ३।४।४४।४८ शीघ्रफलार्धं धनं १६।५२।५८ संस्कृतो भौमः ४।२७।१८।२ मंदकेंद्रं ५।१२।४१।४ मंदफलं धनं ३२।५२।४० स्पष्टो भौमः ११।६।३७।१९ अथार्द्रकर्म साधनं ॥ तत्र क्रांतिर्दक्षिणा ११।४८।४० मंदस्य स्पष्टखगादित्यादिना क्रांतिर्दक्षिणा कुहित्यादिना कर्णः ११।४८।४० अंगुलाद्यः ११२ः दक्षिणः ३४।४१।२ भागित्रिभेण वा उनादि २३।४४।५९ अंगुलाद्यः ११२ः दक्षिणः ३४।४१।२ भागित्रिभेण वा उनादि त्यादिना रात्रिय रहितात् भौमात् ८।६।३७।२९ क्रांतिर्दक्षिणा २३।६७। २९ अक्षांशाः दक्षिणाः २४।२६।४२ अनयोः संस्कारेण जाता दक्षिणा ४९।१४।११ पहर्षेणेत्यादिना दृक्कर्म साधनं ११८।४८ संस्कृतो भौमः ४० उ.

११।८।३६।१३ अस्मात् क्रांतिर्दक्षिणा ३।१।३३ रसघटी ५७ दिनमानं २३।४०
रविभोग्यकालः ५९ लग्नं ७।१५।२३।३७ लग्नशुक्लं ३० दृक्कर्म दत्तभौमस्य भोग्यकला १८ मा ग्रहस्थितिर्कर्मखचरेत्यादिना भौमस्य दिनगतकालः ४।२९ दृक्कर्म दत्तभौमाच्चरं दक्षिणं ६ जिनाभ्रास्तनभा इत्यादिना फलं दक्षिणं ८ स्पष्टचरं दक्षिणं १४ दिनमानं २९।३२ अतिक्रांतिरुक्तवत् क्रांत्यस्तजसंस्कारादिना नतांशाः २८।२८।२५ उन्नतांशाः ६१।३१।४५ अस्मात् परारव्यः २१।१२।१४ ग्रहस्य यात्रा तल्लडकवर्धालः इत्यादिउन्नतं ४।२८ अस्मान्नवातिरगुणितमिष्टमुन्नतमित्यादिनाउन्नतं ४।२९ अस्मान्नवातिरगुणितमिष्टमुन्नतमित्यादिना दृष्टकर्णः साध्यते ॥ उन्नत ४।२९ नवत्यागुणितं ४०३।३० दिनार्धेन १४।४६ ३.

८१

ग्र· ४१

भक्तं फलं भागाः ३७।१२।३० अस्माक्रांतिः ७०।४२।३६ पराख्येन ३१।१२।१४ उ·
गुणिता २३।१५।३७ अनेन रविषट् ८४।१२ भक्ता फलं इष्टकर्णः ३०।२६ क्रांतिस्व
घ्ना क्रांतिः ३।१।३३ गुणिता ९२।५।१० अस्य कर्णः १३।१२ निघ्नी २२।३६।१५।
४८ खखाद्रि ७०० हृता जातो भुजः १।४९ क्रांतेर्दक्षिणत्वाद्दक्षिणः अयं सौ:
भुजः दक्षिणा समया ५।४९ संस्कारिता जातः स्पष्टो भुजः ७।३० तस्य भु
जवर्गः कार्यः इष्टकरणात् करणाद्वर्गविवरात्पदमित्यादिना इष्टछायाक
र्णः अस्य वर्गः कार्यः तयोर्वर्गयोरंतरालपदं मूलं सा कोटिः स्यात्॥ भुजवर्गः
५६।१५ इष्टकर्णः ३०।३६ अस्य वर्गः ९२६।११ अर्कः १२ वर्गः १४४ अनयो ४२
रंतरं मूलं जाता इष्टछाया ३७।३७।५८ छायावर्गः ७८२।८ भुजवर्गछा

भावर्गयोरंतरं ७२५।५३ अस्य मूलं जाता कोटिः २६।५६ अथ नलिकाबंध
नमाह॥ ॥शालेति॥ ॥आशां दिशं ज्ञात्वा जलवत्समीकृतभूमौ दिक्
साधनं कृत्वा तत्रेष्टकालिनछाया व्यासार्धे वृत्तं कृत्वा तत्र दिक्चिन्हानि का
र्याणि ततो बिंदोः वृत्तमध्यात् परखचरे पश्चिमकपालस्थे ग्रहे परं मुखं
पश्चिमाभिमुखं कोटिं न्यसेत् प्राक्खचरे पूर्वकपालस्थे ग्रहे प्राङ्मुखं को
न्यसेत्॥ कोट्यग्रतः स्वदिशाद्यो वत् भुजं कोट्या मध्यात्तिर्यक्प्रभां छायां
विन्यसेत् सैव कर्णः एवं जातं त्र्यस्रक्षेत्रं विधोर्भौम्यगशंकुमस्तकगतसू
त्रेण। खेरव्यं खगं विलोकयेत्॥ ॥एतदुक्तं भवति॥ छायाग्रहे द्वादशां
गुलशंकुः स्थाप्यः तस्य मस्तकस्तस्मिन् बिंदोः वृत्तमध्यात् गतं सूत्रं इ

ग्र॰ दृष्ट्याभ्यां स्थिरीकृते सूत्रगतनलेन नलिकायां यत्कालीनं दृक्कर्मादिकं कृतं त उ॰
५२ त्पर्यंतं मूलस्थदृष्ट्या खे आकाशे खगं ग्रहं विलोकयेदित्यर्थः ॥ अथ जले
ग्रहदर्शनार्थं नलिकानिवेशनमाह ॥ ॥ कृइति ॥ ॥ बिंदुस्थनरगभाग्र
गतकेन खगं विलोकयेत् ॥ ॥ तद्यथा ॥ अत्र केंद्रे शंकुः स्थाप्यः ॥ तत्केंद्र
सूत्रं छायाग्रपर्यंतं मध्येन नयेत् ॥ तत्सूत्रेण नरः स्थाप्यः तच्छायाग्रस्थाने ज
लपूर्णपात्रं स्थाप्यं ॥ तत्र नलमध्ये अधोदृष्ट्या जले ग्रहो विलोक्यः ॥ अत्रे
दं सर्वं दिक्साधननलिनिवेशनादिकं खात तस्मिन्काले विलोक्यमिति ॥
इदं यथोक्तं विचार्य कृजनस्य नृपस्य इदं जनाय दर्शयेत् ॥ उक्तं च सिद्धांत ५२
शिरोमणौ ॥ दृश्ये दिविचरं दिविके चानेहसि युचर दर्शनियोग्यं ॥ पूर्वमे

व विरच्य यथोक्तं रंजनाय कृत्स्नस्य नृपस्य ॥ ॥ इति श्री दिवाकरात्म
ज विश्वनाथ विरचिते ग्रहलाघवोदाहरणे नलिकाबंधाधिकारोदाहृतिः
४ ॥ ॥ अथ चंद्रग्रहणाधिकार उदाहरणं ॥ ॥ तत्रादौ ग्रहाणां तात्का
लिकीकरणं ॥ ॥ गतेगम्येति ॥ १ ॥ यस्मिन्दिने ग्रहस्य साधनं कृतं तस्मा
द्दिवसात् गतगम्याः ये दिवसाः तैः आहता गुणिता द्युभुक्तिः ग्रहभुक्तिः त
त्सकाशात् खरसैः षष्ट्या आप्ता ॥ लब्धा ये अंशाः ॥ तैः वियुक्तो रहितः युक्तो यु
क्तः ग्रहः कार्यः ॥ गताश्चेद्दिवसास्तदा रहितः कार्यः गम्याश्चेद्दिवसास्तदा स
हितः कार्यः ॥ स ग्रहस्तात्कालिकः तद्दिने आग्रहः स्यात् ॥ तथा गतगम्यघ
टिकाः गतैः सकाशात् खरसैः लब्धकलाभिः ऊनः युक्तः कार्यः ॥ ग्रहः तात्का

ग्र. लिकः स्यादित्यर्थः ॥ अत्र एतावान्विशेषः चंद्रसूर्यग्रहणे ॥ ॥ पूर्णिमातथा ७.
अमावास्यायां यावत्परिमिताः संतिताभिः घटिकाभिः मध्यमाः रविचंद्रौ चंद्रो
च्चराहवश्चाल्याः ॥ तदनंतरं स्पष्टीकरणं कार्यं ॥ ततः रविचंद्राभ्यां तिथेः घ
टिकाः साध्याः ताः पंचांगस्थघटीमध्ये युक्ताः कार्याः रहिताश्च कार्याः ॥ त
द्यथा ॥ यदा चतुर्दशी एकोनत्रिंशद्वा गततिथिः यातितदा वर्तमाना पूर्णि
मा ॥ अमावास्या ॥ यावा एष्य घटिकाः साध्याः ताः पंचांगस्थपर्वघटीमध्ये
युक्ताः कार्याः यदा पंचदशा तुल्या त्रिंशत्तुल्या वा गततिथिः आयाति तदा
वर्तमानमासिपक्षतिथेः गतघटिकाः साध्यः पंचांगस्थघटिकामध्ये रहिताः
कार्याः स पर्वांतकालो भवति ॥ एवं यातगतगम्या घटिकाः आगताः ताभिः

८६

८८

ग्रहाणां चालनं देयं पर्वांतकालिका भवंति ॥ उदाहरणं ॥ संवत् ॥ १८७७ शाके १७
४२ मार्गशीर्षशुक्ल १५ बुधे घ ३८ प ११ रोहिणीनक्षत्र घ ९ प २ साध्ययोग घ
७ प ३५ अत्र चंद्रपर्व साधनार्थमहर्गणः ॥ चक्रं ९ अहर्गणः ६३६ अस्मात्सा
धिताः मासमध्यमाः रविः ८।०।८।५९ चंद्रः ११।२५।५८।५० चंद्रोच्चं ७।१।३७
४ राहुः ७।२८।२५।३७ तिथिघटिभिः ३८।११ चालिताः रविः ८।०।४६।३६
चंद्रः २।३।४३।४ उच्चं ७।१३।४९।२ राहुः ७।१८।२३।२६ अथ स्पष्टीकरणं ॥
रवेः मंदकेंद्रं ६।७।१३।२४ मंदफलं ऋणं ०।१३।९।३० मंदफलसंस्कृतो रविः
८।०।७।३२ अयनांशाः १८।१८ चरं धनं ११४ चरसंस्कृतः जातः स्पष्टो
र्कः ८।०।९।२६ गतिफलं धनं २।३ स्पष्टगतिः ६१।११ फलत्रयसंस्कृतश्च

८७

ग्र· द्र: ३२।३।४६।१० मंदकेंद्रं ७।२९।४०।२ मंदफलं ऋणं ४।२०।१२ संस्कृतश्च ७·
४४ द्र: १।२९।३६।६ गतिफलं धनं ३३।१५ स्पष्टगतिः ८।२३।४० आर्क्यागत
तिथिः १४ एष्य घ २ प ३७ आभिः पंचांगस्थ घटिकाः शुद्धाः ३८।११ आ
गतः पर्वांतकालः ४०।४८ आभिः एष्य घटीभिः २।३७ चालिताः जाताः
पर्वांतकालिकाः रविः ८।०।१२।६ चंद्रः २।०।१३।१ राहुः ७।२८।३३।१८ अ
थ ग्रहणसंभवज्ञानं शरसाधनं चाह॥ ॥ एवं पर्वांते इति॥ एवं पूर्वोक्तप्र
कारेण चालितौ चंद्रार्कौ पर्वांते पाणिमांते षड्राध्यंतरे अंशाः कला समेतो भवतः
अमांते राध्यंतते कला समेतो भवतः॥ उक्तं च शिरोमणौ॥ पूर्णांतका
लेषु समौ लवाद्यैर्दर्शांतकाले ऽपि यथैव ग्रहौ इति अत्र पर्वशब्दः पूर्णिमा ४४

मावास्या वाचकः॥ तत्र विराहुर्कबाहोलवाः कार्याः। विगतो राहुः यस्मात् स
विराहुः स चासौ अर्कश्च विराहुर्कः॥ राहुः अर्कात् शोध्य इत्यर्थः॥ अस्य भुजः का
र्यः भुजस्य अंशाः कार्याः॥ ते अंशाश्च इंद्रा १४ ख्याश्चतुर्दशेभ्यो अल्पास्तदा ग्र
हस्य संभवः स्यात्॥ तदा ग्रहणं भविष्यतीत्यर्थः॥ एवं चंद्रग्रहणे॥ सूर्यग्रहेतु
उत्तरगोले भुजांशाः इंद्राख्याः दक्षिणगोले अष्टभ्यो न्यूनास्तदा अर्कग्रहणं भ
विष्यतीति ज्ञेयं॥ इदं लक्षणं सूर्यग्रहणे दक्षिणगोले व्यभिचार इत्यग्रे वक्ष्य
ति॥ ते अंशाः त्र्यंकरैः एकादशभिः निघ्नाः गुणिताः॥ शैलभक्ताः सप्तभक्ताः
फलं अंगुलानि शेषं षष्टि ६० गुणं सप्तभक्तं फलं व्यंगुलानि एवं अंगुलादि
व्यग्वर्काशाः व्यग्वर्कस्य आशा दिक् यस्य सः विराहुर्कः यस्मिन् गोले वर्तते

ग्र· ४९ तद्दिक्पृषत्कः शरः स्यात् ॥ उदाहरणं ॥ रविः ८।०।१२।६ राहुः ७।८।२३।३८ वि उ·
राहुर्कः ०।११।४८।४८ अस्य भुजांशाः ११।४८।४८ चतुर्दशेभ्यो न्यूनाः अतो ग्रहण
संभवः विराहुर्कभुजांशाः शंकरैः ११ गुणिताः १२९।५६।४८ सप्तभक्ताः फलमंगु
लादिशरः २।५० विराहुर्कस्य उत्तरगोलस्थत्वात् शरः उत्तरः अथ सूर्यचंद्र
बिंबानयनं भूभासाधनमाह ॥ ॥ गतिरिति ॥ ॥ स्वरूपः सूर्यस्य गतिः ६१
११ द्विगुणिता १२२।२२ एकादशभक्ता फलमंगुलाद्यातनुः सूर्यबिंबं स्यात् ।
विधोर्भुक्तिः ८।२३।५० वेदाद्रिभिः ७४ भक्ता फलमंगुलाद्यं चंद्रबिंबं ११।७
चांद्री गतिः चंद्रस्येयं चांद्री ८।२३।५० नृपाभ्यो नत ७९७।५० लोचनकरैः २२ ५
भक्ता फलं ४।५४ द्वात्रिंशाद्भिः युक्तं ३२।३६।५४ सूर्यगतिः ६१।११ अस्याः

नगांशाः ८।४४ अनेन रहिता रदाब्जाता भूभा स्यात् ॥ २८।१० इदमेव राहुबिं
बं ॥ अथ मानैक्यखंडं ग्रासाद्यानयनमाह ॥ ॥ छादयतीति ॥ ॥ सूर्यग्रहे इंदुश्चं
द्रः अर्कमाच्छादयति ॥ चंद्रग्रहे विधुं भूमिभा चंद्रमसं भूभा आच्छादयति लो
केतु राहुकृतं ग्रहणमिति ॥ चंद्रग्रहे ॥ अत्र ब्रह्मणो वरप्रदानात् ॥ उक्तं च सिद्धां
तशिरोमणौ ॥ राहुः कुभामंडलगः शशांकं शशांकगश्छादयतीनबिंबं ॥
तमोमयः शंभुवरप्रदानात् ॥ सर्वागमानामविरुद्धमेतत् ॥ १ ॥ भो गणक छाद
कच्छाद्यमानैक्यखंडं कुरु ॥ छादयतीयः स छादकः । छादयितुं योग्यं छाद्यः ॥
छादकश्चाच्छाद्यश्च छादकच्छाद्यौ तयोः बिंबयोः मानैक्ययोरैक्यं तस्य खंडं
अर्ककार्यमित्यर्थः ॥ चंद्रग्रहे छादको भूभा छाद्यश्चंद्रः तयोः बिंबयोगार्धं

ग्र. नचंद्रग्रहे मानैक्यखंडं स्यात्॥ रविग्रहे छादकश्चंद्रः छाद्यो रविः॥ तयोर्बिं उ.
५६ बयोगार्धं तत्सूर्यग्रहे मानैक्यखंडं तन्मानैक्यखंडं पूर्वोक्तेन अंगुलाद्येन शा
रेणाऊनेरहितं कार्यं॥ यदवसिष्टं तत् छन्नांगुलाद्यो ग्रासः स्यात्॥ यदा मानै
क्यखंडं अल्परोनबध्यात्ति तदा ग्रहणं नास्ति स्यर्थासिद्धं॥ एतत् छन्नं ग्राह्यबिंबेन ही
नं कृत्वा अवसिष्टं यत्तत् खछन्नं स्यात्॥ तस्मिन् खग्रासो भवतीत्यर्थः॥ चं
द्रग्रहे ग्राह्यं चंद्रबिंबं सूर्यग्रहे सूर्यबिंबमिति॥ ॥उदाहरणं छादकः भूभा २९
४० छाद्ये चंद्रबिंबं ११।७ अनयोः ऐक्यं ३०।१७ अस्यार्धं मानं। मानैक्यखंडं
१५।३८ शरेण २।५० रहितं जातो ग्रासः १२।४८ ग्रासाद्बिंबे ११।७ न छन्नं रहि
तं जातः खग्रासः १।४१ अथ स्थितिमर्दघटिकानयनमाह॥ ॥मानैक्येति ५६

मानैक्यखंडं १२।३८ इषुणा शरेण २।५० सहितं २२।२८ दशघ्नं २२४।४०
छन्नेन १२।४८ गुणितं ३१।७४।२४ इदं वारद्वयं षष्ट्यासवर्णितं १०५७७७
४० अस्य मूलं ६१।२६ इदं खषडंशेन ७।२४ हीनं ५१।१२ ग्लौबिंबेन भक्तं
११७ फलं जाता घटिकादिका स्थितिः॥ ४।३६ तनुदलांतरखग्रहाभ्यां तथा
स्थितिवत् मर्दं साध्यं॥ एतदुक्तं भवति॥ तन्वोः बिंबयोः दलेखंडे तयोः अंतरं
कार्यं॥ चंद्रग्रहे चंद्रभूभाबिंबदलांतरं सूर्ये चंद्रबिंबदलांतरमित्यर्थः॥ खग्र
हः खग्रासः ताभ्यामित्यर्थः॥ अत्रोदाहरणं चंद्रबिंबं ११।३ भूभाबिंबं २९।४०
चंद्रबिंबदलं ५।३१ भूभाबिंबदले १४।५ अनयोः अंतरं ९।३४ इषुणा २।५०।
सहितं ११।२४ दशघ्नं ११३।४० खग्रासेन ५।४१ गुणितं ६४।६।० इदं वारद्वय

ग्र. षष्ठ्यासवर्णितं २३२५६० अस्य मूलं २५।२४ इदं षडंशेन ४।१४ हीनं २१।१० ग.
७ चंद्रबिंबेन भक्तं ७।७ भक्तं घटिकादिकं मर्द १।५४ अथ स्पर्शमोक्षस्थितिमर्द
नयनमाह॥ ॥युग्मेति॥ व्यगोः ये भुजांशाः ते द्विगुणिताः कार्याः॥ तत्तुल्यैः
सा पूर्वोक्ता द्विष्ठा स्थितिः ४ सरहिता सहिता कार्या॥ कल्मिन्नात्ति॥ अर्कषड
भात् ऊने व्यगौ सति। द्वादशराशिभ्यः षड्राशिभ्यः ऊने व्यगौ सतीत्यर्थः॥ अ
धिका द्वितरथा अन्यथा कार्ये सहिता रहिता चेति॥ अर्कषड्भात् ऊने व्यगौ इत्य
त्र चतुर्दशांशैः ऊनाधिका ज्ञेया तद्यथा॥ विराहुर्कस्य एकादशराशयः षोड
शांशमारभ्य शून्यराश्या द्यवयवपर्यंतं द्वादशराशिभ्यः ऊनो ज्ञेयः॥ शून्य ७
राशिः एकविकलामारभ्य चतुर्दशांशपर्यंतं सद्वादशाधिको ज्ञेयः॥ एवं पंचरा

शिषोडशांशमारभ्य षड्राशिपर्यंतं षड्भात् न्यूनो ज्ञेयः। षड्राशिमारभ्य चतुर्दशां
शपर्यंतं षड्भाधिको ज्ञेयः॥ अत्रोदाहरणं॥ ॥ घटिकादिस्थितिः ४।३६ विर
हिता जाता मोक्षस्थितिः ४।३२ मर्द १।५४ युग्माद्दलैः व्यग्रभुजांशास्तैः पलैः
३ सहितं जातं स्पर्शमर्द ७।५७ रहितं जातं मोक्षमर्द १।५१॥ ॥ अथ मध्यग्रह
णस्पर्शमोक्षकालसन्मीलनोन्मीलनकालसाधनमाह॥ ॥ तिथिविरतिरिति॥
तिथेः गणितागतायाः विरतिः अंतः अयं ग्रहस्य ग्रहणस्य मध्यः मध्यकालो
भवति॥ यः आगतो ग्रासः तस्य ग्रासनं यत्सन्मध्यग्रहणं समध्यग्रहणकालो नि
जस्थितिभ्यां स्पर्शमोक्षस्थितिभ्यां रहितः सहितः स्पर्शस्थित्या रहितः मोक्षस्
स्थित्या सहितः ग्रहणमुखविरामयोः ग्रहणमुखे स्पर्शः विरामो मोक्षस्तयोः

ग्र ४८ कलेऽस्तः॥ स्पर्शो ग्रासस्य आरंभः मोक्षो ग्रासाभावः॥ अनेन प्रकारेण मर्दकाख्या उ.
पिहितापिहितेस्पष्टं॥ मध्यग्रहणकालः स्पर्शमोक्षमर्दाभ्यां रहितः सहितः क्र
मेणपिहितापिहितेस्तः॥ सन्मीलनोन्मीलने स्त इत्यर्थः॥ उदाहरणं॥ ॥तिथि
विरतिः ग्रहणमध्यः ४०।४८ स्पर्शस्थित्या ४।३९ रहितो जातो स्पर्शकालः
३६।९ मोक्षस्थित्या युक्तो ४।३३ जातो मोक्षकालः ४५।२१ तिथिविरतिः ४०।४८
स्पर्शमर्देन १।५७ रहिता जाता सन्मीलनकालः ३८।५१ मोक्षमर्देन १।५१ सहि
ता जातो उन्मीलनकालः ४२।३९ अथेष्टग्रासानयनमाह॥ ॥पिहितेति॥
पिहितेन ग्रासेन हतं गुणितं यत् इष्टं घटिकात्मकं स्वस्थिते र्यथान्यूनं तथा ४८
इष्टं कल्पनीयं तत्स्वस्थित्या विहृतं कार्यं चेत् स्पर्शकालीनमिष्टं तदा स्पर्शस्थि

त्या भाज्यं मोक्षकालीनमिष्टं चेत्तदा मोक्षस्थित्या भाज्यमिति तत्। कृतं सच
रणभुवा सपादरूपेण १।१५ युतं अभीष्टग्रसनं इष्टग्रासो भवति॥ स्पर्शमध्येय
दिष्टं तत्स्पर्शेष्टं मोक्षात्प्रागिष्टं मोक्षेष्टं इति ध्येयं॥ ॥उदाहरणं॥ ॥स्पर्शानंत
रं कल्पितमिष्टं घटिकाद्वयं २ ग्रासेन १६।४५ गुणितं ३३।३६ स्पर्शस्थित्या ४।
३९ विहृतं ७।१२ सचरणभुवा १।१५ युक्तं जातं अभीष्टग्रसनं ८।२८॥ ॥अ
थवलनसाधनमाह॥ ॥त्रिभइति ॥ स्वविधुग्रहे त्रिभयुतान रविः कार्यः
सूर्यग्रहे रविस्त्रिभयुतः कार्यः। चंद्रग्रहे रविः त्रिभोनः कार्यः स अयनवला
ख्यः। अयनांशैर्युक्तः कार्यः युतः अस्मात् नगशरेंदुमितैः दलैः खंडकेष्वर
साधनोक्तवत्। अयनवलनं भवेत् स्वरविदिशि त्रिभयुतोनः कार्यः सायनो

ग्र· यस्मिन् गोलेस्ति ॥ तद्दिगित्यर्थः ॥ उदाहरणं ॥ रविः ८।०।१२।६ चंद्रग्रहणस्य उ·
४९ विद्यमानत्वात् त्रिभोनः कार्यः ५।०।१२।६ अयनांश १८।१८ युक्तः २।१८।
३०।६ अस्य भुजः ०।११।२५।५४ भुजराशिस्थाने शून्यमस्ति अतो नगशरेंदुमितं
खंडं अनेन भ्रामलशेषं १५।२५।५४ भोग्यखंडकेन ७ गुणितं ८।०।२५।८ त्रिंश
३० द्धृतं फलं ९।४० अनेन युक्तो गतखंडयोगो जातं वलनं २।४० त्रिभोनसाय
नरवेः उत्तरगोलस्थत्वात् उत्तरं ॥ अथ द्वितीयं वलनं तत्संस्कृतिं लद्धीश्वाह
विषयेति ॥ तत्रमध्यकालीननतसाधनं यथा पर्वांतकालिनचंद्रमध्ये पर्वांत
कालीनः राहुः शोध्यः एवं व्यगुविधुः कार्याः तस्य भुजांशाः कार्याः अस्मात्त्रि ४९
शाः निघ्नाः शंकोरित्यादिना शरः साध्यः वक्ष्यमाण प्राक् त्रिभोनवर्जितात्

इत्यादिना दृक्कर्मलवाः कार्याः एवं दृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः कार्याः पर्वांतकालिन
सूर्यात् लग्नं साध्यं वक्ष्यमाणग्रहछायाधिकारोक्त भागदृष्टिखचरैरित्यादिना
चंद्रस्य दिगतकालः साध्यः ॥ दृक्कर्मसंस्कृतात् चंद्रात् चरं साध्यं वक्ष्यमाणाज्जि
नाभोस्त्रभा इत्यादिना स्पष्टचरं कार्यं । स्पष्टचरादिनार्धं साध्यं तत् चंद्रस्य दि
नार्धं भवति ॥ द्युगतदिनार्धयोरंतरात् नतं कार्यं ॥ अस्योदाहरणं ॥ चंद्रः
२।०।१२ राहुः ७।२८।२३।२८ व्यगुविधुः ६।१।४८।४६ अस्य भुजांशाः १।४
४३ शरः दक्षिणः २।५० राशित्रयरहितचंद्रः ११।८।१२।१ अस्मात् क्रांतिर्दक्षि
णा ॥ ४।३५।५६ अक्षांशाः दक्षिणाः २५।२६।४२ अनयोः संस्कारेण जातान
तांशा दक्षिणाः ३०।२।४० अस्माद्दृक्कर्मलवाः धनं ४।५८ संस्कृतश्चंद्रः २।०
१६।४८

ग्र॰ दिनमानं २५।१२ पर्वांतकालः ४०।४८ सूर्यास्ताद्गतघटिकाः १४।३६ पर्वांतका उ॰
५० लीनः सूर्यः ८।०।१२।६ भोग्यकालः ११६ लग्नं ४।१८।१४।१४ दृक्कर्मसंस्कृ
तचंद्रस्य भोग्यकालः १५५ लग्नस्य भुक्तकालः ७३ अनयोर्योगः १८८ कर्क
कै ३४२ सिंह ३४५ उदयाभ्यां युतः ८७५ षष्टिघ्नः भक्तः १४।३५।२४ नवभिः
पलैः ९ रहितश्चंद्रोदयात् चंद्रस्य दिनगतकालः १४।२६ दृक्कर्मसंस्कृतचं
द्राद्वर्ष्टउत्तरं घटिका ५।१।५४ अंगुलमितशरः २।५० अक्षभाभः १६।७७।
जिनाप्तः फलं कलात्मकं दक्षिणं ०।४० शरस्य दक्षिणत्वात् अनेन संस्कृता
श्चंद्रघटिकाः जाताः स्पष्टचरघटिकाः उत्तराः १।५७।२० आभिः पंचदश घ ५०
टिकायुक्ताः जाते चंद्रस्य दिनार्धं ॥ अत्र कर्मजात्यत्वात् च यत् सूर्यस्य रात्र्यर्धं

तच्चंद्रस्य दिनार्धमिति ज्ञेयं ॥ इदं चंद्रस्य दिनगतकालेन ४।२६ रहितं जातं पूर्वन
तं २।३७ धुगतं दिनार्धाद्धनं धनत्वात् पूर्वनतं विपरीतत्वे धने पश्चिमनतं भवति ॥ अ
यं चंद्रग्रहणे पर्वांतकालिन नतसाधने मुख्यः प्रकारः ॥ अथवा सूर्यास्तात् पर्वांत
काल सूर्यरात्रिदलयोः अंतरं विवरं कार्यं तन्नतं भवति ॥ यत् सूर्यस्य रात्रिदलं
तदेव चंद्रस्य दिनार्धं ॥ तन्नतं दिनार्धादुपरि रात्र्यर्धपर्यंतं पूर्वं रात्र्यर्धात् उप
रि दिनार्धपर्यंतं पश्चिमनतं ॥ इदं पूर्वपश्चिमलक्षणं सूर्यग्रहणे विपरीतं ज्ञेयं ॥
उक्तं च ॥ अहर्दलाद्रात्रिदलावसाने यावत् कपालं कथयंति पूर्वं ॥ ततो दिनार्धां
तिम पूर्वमिंदोर्भानोर्भवेत्तां ग्रहणे न्यथात्वे ॥१॥ एवं जातं मध्यनतं २।३७ इदं विष
यैः भक्तं फलं राशयः ० । शेषं २।३७ त्रिंशद्गुणो जातः षष्टि ७८ भक्तं पलैनोर्धं युतं

ग्र० जातं ७३।३० पुनर्विषयैः ५भक्तं फलं भागाः १४ शेषं ३।३० षष्टिघ्नं पंचभिर्भक्तं उ०
५१ फलं कलाः ४२ शेषं षष्टिघ्नं विषयैः भक्तं फलं विकलाः ०। एवं जातं ग्रहहारः ०।१४
४२।० अथ उक्तवत् भुजसंख्य चरार्धयोग इत्यादिना नगशरेंदुमितैः चरदलैः
वलनं कार्यं॥ अत्र अयनांश संस्कारो नास्ति॥ तत् पलभा दलं अक्षैः पंचाभिः ५भ
क्तं तत् नतं उदक् ऊन प्राक् भवति॥ कस्मिन्नति॥ क्रमात् पूर्वं परे नते उत्तरं वलनं पश्चि
मनते दक्षिणं स्यादित्यर्थः॥ उभयोर्वलनयोः संस्कृतिः समदिशि योगो भिन्नदिशि
अंतरं सा संस्कृतिः रसहृता षड्भक्ता अंग्रयो वलनां ग्रयः स्युः मध्यनतात् वि
षय लब्धिं ग्रहहारः ०।१४।४२।० अस्माद्वलनं ३।२५।४० पलभाया ५।४५ गुणि ५१
तं १२।४२ पंचभक्तं जातं वलनं उत्तरं ३।५६ पूर्वं न तस्य विद्यमानत्वाद्वलनमु

त्तरं। २।४० उभयोः संस्कृतिः ६।३६ रस६भक्ता जाता वलनांग्रयः उत्तराः १।६
अथ ग्रस्तोदित ग्रस्तास्त वलन साधनार्थं ज्ञानमाह॥ ॥स्पर्शादिकं मिति॥ ॥
दिवसस्य शेषे विधोः स्पर्शादिकं यदि स्यात्॥ अथवा दिवसस्य याते गते सति आदि
शब्दात् मध्य ग्रहणमोक्षौ दिवसस्य शेषे ग्रहस्थेंद्रः उदेति प्रातः ग्रस्तास्तमेति यत्
घटीभिः दिवसस्य शेषेण गते स्पर्शादिकं तदा द्युदल तद्विवरं कार्यं॥ द्युदलं सूर्य
स्यादिनार्धं तत् घटिकादिकं तयोः अंतरं कार्यं इत्यर्थः॥ प्राक् पश्चिमे नतं स्यात्
दिनशेषे प्राक् नतं गते पश्चिमनतं॥ एवं रात्रिशेषे गते वा स्पर्शादिकं भवति॥
रात्रिशेषे ग्रस्तोदितो भवति॥ रात्रिगते ग्रस्तास्तमिति। रात्रिशेषे तु वा यावता
घटिकाद्येन अवयवेन स्पर्शादिकं न घं तावता ऊनितं निशाशकलं प्राक् परं न

ग्र. तं स्यात् ॥ वलनस्य सिध्ये वलनसाधनार्थमित्यर्थः ॥ एतच्छरस्पर्शव्यतिरिक्ते स उ.
५२ र्शादिकं तरा ॥ यातः शेषः प्राक्पर त्रैसिन तत्कार्यं इत्यर्थः ॥ अथ छन्नस्य छन्नच
रणानाह ॥ ॥ मानैक्यार्धेति ॥ ॥ खषड्भापिहिताषष्टिगुणितग्रासात्मा
नैक्यार्धेन हृतात् ॥ तस्मान्मूलं तस्य छन्नस्य आशाप्रयोदिग्ध्रुयः स्युः ॥ अथ
खछन्नं चेन्न रात तत्सदृत्ते कथक्रूसार्धरूपयुक्तं खच्छन्नजांशोप्रयोगादिता उक्ता
इति ॥ अत्रोदाहरणं ॥ ॥ ग्रासः १६।१८ षष्टिगुणितः ९८० मानैक्यखंडेन
१२।३८ भक्तं फलं ५१।२० अस्य मूलं जाताङ्गुल्यांशप्रयः ७।१६ खछन्नं ५।७ सद
त्ते कृ १।३७ युक्तः खग्रासांशप्रयः ७।११ अथ मध्यग्रहणादिकज्ञानं श्लोकार्ध ५२
नाह ॥ सव्यासव्यमिति ॥ इष्टवृत्तं कार्यं तद्दिग्ङ्कितं तत्र शरा शायाः शरदिशः

अपाकू उदकू वलनजाशांशान् सव्यासव्यं प्रदद्यात् ॥ तत्र एकैकदिग्मध्ये चत्वा
रोंशये यैस्यः वलनांशप्रयो अपाक्दक्षिणाश्चेत्तदा शरदिशः सकाशात् क्रमेण
सव्यं सव्यक्रमेण देयाः उदक् उत्तराश्चेत्तदा शरदिशः असव्यं अपसव्यं देयाः
तत्र चिन्हं कार्यं तत्र दिशि मध्यः मध्यग्रहणं स्यात् ॥ अन्यदिशि मध्यग्रहण
सक्षुरवानूयदिदिशि सग्रासः ॥ वाशेषं ग्रहणशेषं ज्ञेयं ॥ अथ स्पर्शमोक्षस
न्मीलनोन्मीलनज्ञानं चाह ॥ ॥ मध्यादिति ॥ ॥ मध्यान्मध्यग्रहणादितः प्रा
कपश्चात् र ˜नैः छन्नांशांशाभिः इंद्रोः स्पर्शमोक्षौ स्तः ॥ मध्यग्रहणात्प्राक्
पूर्वदत्तैः स्पर्शः ॥ पश्चाद्दत्तैर्मोक्ष इत्यर्थः ॥ उडुगोः सूर्यस्य व्यस्तं विपरीतं ॥
प्राक्दत्तेषु छन्नांशेषु मोक्षः पश्चाद्दत्तेषु छन्नं पादैः मीलनोन्मीलने स्तः ॥

ग्र· ५२ स्पर्शइत्यर्थः॥ खग्रासादिति॥ यादिशि खग्रासः तद्दिशः सकाशात्परेभाद्रूदले खस्तंत्रे पादैः मीलनोन्मीलने स्तः॥ खग्रासात् पश्चार्द्धदले सन्मीलनं पूर्वदलेः उ·
न्मीलनं अस्माद्व्यैः विपरीतं॥ पूर्वदले सन्मीलनं पश्चादुन्मीलनं॥ अत्रा चार्येण
नोक्तं सूर्यग्रहणे खग्रासः कदाचिद्भविष्यतीत्यर्थः॥ ॥इतिचंद्रग्रहणाधिक
रः॥ ॥अथसूर्यग्रहणाधिकारस्योदाहरणं॥ ॥संवत् १८६७ शाके १७३२
मार्गशीर्षकृष्ण ३० बुधे घटिका १२।३६ मूलनक्षत्रघ ५१।५२ गंडयोग घटी
२३।४५ अस्मिन्दिने सूर्यपर्वविलोकनार्थमहर्गणः क्रियते ताचंचक्रे घ ८
अधिमासा १ अवमानि १५ अहर्गणः ४०१५ प्रातर्मध्यमाः सूर्यः ७।१५।३८
२५ चंद्रः ७।१।४।३९ उच्चं ०।७।३।२१ राहुः २।११।४।१९ आभिः घटीभि ५२
१२।३६

चालिताः मध्यमाः रविः ७।१५।५१।५० चंद्रः ७।३।३६।३४ उच्चं ०।७।२८।४९
राहुः २।११।४।१ अस्यस्पष्टीकरणं॥ ॥तत्ररवेः मंदकेंद्रं ६।१२।८।४ मंद
फलंऋणं ०।३७।५० संस्कृतोरविः ७।१५।२४।० अयनांशाः १९।८ चरपंडा
नि ७।४६।१९ चरंधनं ५७ अनेनसंस्कृतः जातः स्पष्टोरविः ७।१५।२५।५७
स्पष्टगतिः ६१।१५ फलत्रयसंस्कृतश्चंद्रः ७।४।४।५२ चंद्रस्यग्रहणोत्पाद्यपरिधिः
मंदकेंद्रं ०।१३।७।५२ मंदफलंधनं ०।१७।४८ संस्कृतो
जातः स्पष्टश्चंद्रः ७।१५।२०।४ स्पष्टागतिः ७२६ स्पष्टा
गतिः ७२६।३० आभ्यांतिथिघटी ०।२८ पंचांगस्थ घ
टिका १२।३६ युक्ताः जातः पर्वांतकालः १३।४ आभिः
घटिकाभिः ०।२८ चालिताः जाताः पर्वांतकालिना ः

ग्र· सूर्यः ८।५।२६।२९ चंद्रः ८।५।२६।२० राहुः ३।११।४३।१८ विराहुर्कः ५।२३।४५ उ·
५४ ७ अथ लंबनसाधनं श्लोकद्वयेनाह॥ ॥लग्नमिति॥ ॥सार्कोहार इति॥
दर्शांते लग्नं साध्यं तत्र रवेः भोग्यकालः ७२ दर्शांतः १३।४ लग्नं ११।२।४६।१७
राशित्रयरहितं ८।२।४६।१७ इदं त्रिभं ८।२।४६।१७ अस्य स्पः स्वदेशानीत्यादि
नाक्रांतिर्दक्षिणा २३।३८।१५ अक्षांशाः दक्षिणाः २५।२६।४२ अनयोः एक
दिशि योगः जातानतांशाः ४५।४।४२ एष दृग्ज्यांशाः २२।२।१३।४३ वर्गितः
४।५४ अयं द्वाभ्यां अधिकः अतो हि स्वः ४।५८ द्वाभ्यां न्यूनः २।५८ आर्धि
तः १।२९ अनेन युतो हि स्वः ६।२७ सार्कोजातो हारः १८।३७ वर्गश्च द्वाभ्यां ५४
ऊनः तदा सवर्गः सार्को हारः स्यात्॥ यदि दर्शांतलग्नं राशित्रयोनं ततः दर्शां

तलग्नस्य राशिस्थाने द्वादशराशयो योज्याः॥ तदनंतरं राशित्रयं पोनं का
र्यं॥ अत्र त्रिभोनलग्नार्कयोः अंतरं तथा राशित्रयात्समं भवति तथा कार्यं॥
अनयोर्मध्ये यः शोध्यते स न्यूनो ज्ञेयः॥ अंतरं॥ अन्यदाधिक इत्यर्थः॥
सिद्धं इदं धनर्णता ज्ञानार्थमुक्तं॥ अत्र कल्पितं त्रिभोनलग्नं १९ अर्कः अन
योः अंतरं २ अस्मा लंबनं ऋणं ज्ञेयं अर्कतः त्रिभोनलग्नस्य न्यूनत्वात् त्रि
भोनलग्नं ८।२।४६।१७ अर्कः ८।५।२६।२५ अनयोर्विश्लेषः ०।२।४०।८
एषां दशमांशः ०।१६ भक्ताः फलं घटिका घलंबनं ऋणं ०।११।४ शाकाः १४
दशमांशेन हीनः १३।४४ एवं दशमांशेन युगणितः ०।३० हारेण १८।३७
हि त्रिभार्कस्य न्यूनत्वात् तिथ्यां तिथिघटीकासु वर्जनीकार्यं॥ कस्मिन्नाति॥

ग्र. विक्षिप्ते अर्काद्धधिकोनेसति॥ त्रिभोनलग्ने अर्कात् आधिके स्वंधनंका उ.
५५ र्यं॥ ऊनेऋणंकार्यं॥ तस्मिन् तिथ्यंते मध्यमग्रहणंभवति॥ लंबनसं
स्कृततिथ्यंतः॥ १२।५३ अथव्यगोः लंबनसंस्कारमाह॥ ॥त्रिकु
निघ्नाति॥ विलंबनं० ।११ त्रयोदशगुणितं जातं कलाद्यं २।२३ व्यगुः
११।२३।४५।७ लंबनस्यतिथौ ऋणत्वात् व्यगावपि ऋणत्वं॥ लंबनसं
स्कृतेव्यगुः ५।२३।४२ अस्यभुजांशाः ५।७।१६ अस्मात् अंशानिघ्ना
दस्याद्विनाजातःशरः ७।५२ विरवर्कस्य उत्तरगोलस्थत्वात् उत्तरंव
लनं०।११ षड्गुणं जातं लवाद्यं १।६।० अस्यक्रांति॥ पृथक्त्रिभोन ५५
लग्ने॥ २।४६।१ लंबनस्यऋणत्वं लवाद्येनहीनं ८।११।४०।१७ अ

स्यक्रांतिर्दक्षिणा २३।३४।३५ अक्षांशाः संस्कृताजाता नतांशादक्षि
णाः ४५।१।१७ अथनतिसाधनमाह॥ ॥दशाहतेति॥ नतभागाः
दशभक्ताः ४।५९ अष्टेंद्रवः १८ दशभक्तफलेन हीनः १३।६ एते दश
भक्तफलेनैव गुणिताः कलाजाताः ६४।११ एताः पृथक्स्थाः ६४।११
तद्रहितसप्ततिलिप्तैः षड्भिरूर एव आप्ताः तच्चयथा॥ धृतिलिप्ता ७०ःस
हितैः षड्भिर्भागैरिति॥ दशाहतेन नतभागो नाह॥ ॥ताष्टेंद्रव उदयाद्दिना
र्धकलादि फलं तत्॥ अष्टादशकलामध्ये रहितं कार्यं॥ कलास्थाने यद्वा
नष्टं उदयति तदा षड्भाग दैकोयात्यः॥ यदा कला तत्र षष्ट्याधिकं तदा षष्टि
भक्त भागात्मकं कार्यं॥ तद्भागस्थाने शेषध्यं अनेनयेरहितास्तेभाज्यफ

ग्र-
५६

ळं स्वदिक्‌नतांशादिक् अंगुलाद्या नतिः स्यात्॥ एतत्संस्कृतो अंगुलादि उ-
शरः स्फुटः स्यात्॥ अमुतः स्फुटशरात्॥ उक्तवत् स्थितिखण्डादिकं कार्यं॥ के
लात्मकं फलं ६८।११ अनेन एते ६।१८ रहिताः ५।१७।४९ अनेन पृथक्
स्थाप्याः ६८।११ मक्षाःफलं अंगुलाद्या नतिर्दक्षिणा १२।१६ नतांशा
नां दक्षिणत्वात् नत्या संस्कृतो अंगुलादिः शरः जातः स्पष्टः शरो द
क्षिण ७।२।२४ गतिर्हिघ्नी त्यादिना रविबिंबं ११।१८ चंद्रबिंबं ६।४९ माने
क्यखंडं ९।२८ ग्रासः ८।१४ अथ स्थित्यानयनं॥ ॥मानैक्यखंडं ९
२८ इषुणा २।२४ सहितं ११।५२ दशाघ्नं ११८।४० ग्रासेन ८।१४ गुणि
तं ९७।३७।५४ इदं वारद्वयं षष्ठ्या सवर्णितं ३७।३६।४१ अस्य मूलं ३२ ५६
१२

इदं पृथक् ३२।१२ अस्य रसांशेन ५।२२ पृथक्स्थं हीनं २६।५० चंद्रबिंबे
न ९।४९ भक्तं जातं घटिकादिका स्थितिः २।४४ अथ स्पर्शमोक्षकाल
ज्ञानमाह॥ ॥स्थितिरिति॥ ॥स्थितिः २।४४ रस ६ हताः जाताः अं
शाः १६।२४ वित्रिभं ८।२।४६।१७ पृथक्स्थं ८।२।४६।१७ एकत्र रहितं
७।१६।२२।१७ अपरत्र सहितं ८।१९।९।१७ स्पर्शसाध्यमाने रहितं मो
क्षसहितं स्पर्शमोक्षजे वित्रिभे भवतः इत्यनेन प्रकारेण वित्रिभस्य गणिता
गततिथ्यंतात्मध्यस्थितिखण्डघटिकाभिः स्पर्शमोक्षकालीन करणा
र्थं चालनमुक्तं इदं स्फुगमत्वादुक्तं परंतु किंचित्स्थूलं भवति॥ अथ सूक्ष्मो
पायततिथ्यंत कालीन सूर्यस्य स्थितितुल्य घटिकाभिः गतगम्यचालनं

ग्र- दत्ता स्पर्शमोक्षकालीनः सूर्यः कार्यः स्पर्शेचालनं रहितं कार्यं मोक्षेसहित उ.
५७ मिति॥ एवमध्यदर्शांतिः एकत्र स्थिति घटिकाभिः रहितः कार्यः तत्र स्पर्श
कालो भवति॥ अपरत्र युक्तः कार्यः तत्र मोक्षकालो भवति ताभ्यां लग्नं
साध्यं तत्र त्रिभोनं कार्यं स्पर्शमोक्षजे वित्रिभे भवतः॥ आभ्यां लंबने कार्ये
तत्र प्रथमे रहिता लंबनं साध्यते॥ वित्रिभं ७।१६।२२।७ अस्य क्रांतिर्दक्षिणा
२१।२४।३९ अक्षांशसंस्कृते जाता नतांशा दक्षिणाः ४६।५१।२१ अस्या दृ
ग्ज्याः २।७ वर्गितः ४।२८ पृथक् ४।२८ ऊनः २।२८ अर्धितः १।१४ ए
तद्युक्तः पृथक्स्थः ५।४२ सार्को जातो हारः ७।४२ पर्वांतकालीनः सू ५७
र्यः ८।५।२६।२५ गतिः ६१।१५ स्थिति घटिकाभिः २।४४ चालिता जातः

स्पर्शकालीनः सूर्यः ८।५।२३।३८ स्पर्शकालीनं त्रिभोनलग्नं ७।१६।२२
७ त्रिभोनोदयार्कविश्लेषः ११९।१।२१ अस्यांशाः १२।१।२१ अस्य दशां
शः १।५४ अनेन हीनाः शक्राः १२।६ एते दशांशेन गुणिताः २६।५८
हारेण ७।४२ भक्ताः फलं नाडिकाद्यं लंबनं ऋणं १।७ अथ मोक्षकालीनं
लंबनं साध्यते॥ ॥तन्नांशैः सहितं वित्रिभं ८।१९।४।७ अथ मोक्षकाली
नं लंबनं साध्यते॥ तस्य क्रांतिर्दक्षिणा २३।४७।२८ अक्षांशैः संस्कृता
जाता नतांशा दक्षिणाः ४९।५।४ अस्य दृग्ज्याः २।१४ वर्गितः ४।५९
पृथक् ४।५९ ऊनः २।५९ अर्धितः १।२९ एतद्युक्ताः पृथक्स्थाः ६।२९
सार्कः जातः हारः १८।२८ मोक्षकालीनः सूर्यः ८।५।२५।१२ मोक्षकाली

ग्र· ५८ नः सूर्यः ०।५।२५।१२ मोक्षकालीनं त्रिभोनलग्नं ८।१५।४।३७ त्रिभोनो उ·
दयार्कविश्लेषः ०।१३।४९।१५ अस्यांशाः १३।४९।१५ अस्य दशमांशाः १।२२
अनेन हीनघ्नशक्राः ७।१५ हारेण भक्ताः लब्धं घटिकाद्यं लंबनं ०।५६
मध्यस्थितिविरहितयुक्तो मध्यदर्शः ताभ्यां लंबनाभ्यां संस्कृतः स्पर्शमुक्त्योः
कालौ स्तः ॥ मध्यस्थितौ रहितो मध्यदर्शान्तः स्पर्शलंबनेन संस्कृतो मोक्षका
लः स्यात् ॥ पूर्वं मध्यलंबनसंस्कृतो मध्यदर्शांतो मध्यग्रहणकालो ज्ञेयः ।
इत्यनुक्तमपि बुद्धिमता ज्ञात्वेन योज्यं ॥ मध्यदर्शः १३।१४ स्थित्या २०।४४
विरहितः ४।२० स्पर्शलंबनेन १।३७ संस्कृतो जातः स्पर्शकालः ९।१३ मध्य ५८
दर्शः १३।१४ स्थितियुक्तः १५।४८ मोक्षलंबनेन ०।५६ संस्कृतो जातो मो

क्षकालः १६।४४ ॥ ॥ अथ मीलनोन्मीलनसाधनं पर्वणो नाश्यत्वं पर्वज्ञानं
चाह ॥ ॥ मर्दादिति ॥ एवं पूर्वोक्तप्रकारेण मर्दान्मीलनोन्मीलने स्तः ॥ एत
दुक्तं भवति ॥ मर्द इरसहितः अंशाः स्युः तैः पृथक्स्थापितं विमर्दं सन्मीलने सा
ध्यमाने रहितं ॥ उन्मीलने सहितं ॥ आभ्यां उक्तवल्लंबने कार्ये मर्दरहितयुतो मध्य
दर्शः आभ्यां लंबनाभ्यां संस्कृतः सन्मीलनोन्मीलने स्तः ॥ रवीन्दोः अंगुलात्मो ग्रा
सो यदा एष्यति तदा न आदेश्यः ॥ चंद्रग्रहणे चंद्रोऽल्पार्धसर्वग्रस्तः सधूम्रः कृ
ष्णः पिंगलः स्यात् ॥ अल्पग्रासे धूम्रवर्णः ॥ अर्धग्रासे कृष्णवर्णः सर्वग्रासे पिं
गलः स्यात् ॥ अर्कः सदैव अल्पार्धग्रासेषु कृष्णवर्ण एव ॥ ॥ अथ इष्टग्रासा
नयनमाह ॥ ॥ इष्टमिति ॥ इष्ट १ हिर्न २ कृतं ०।४ शुणं १६।१८ स्पर्शका

ग्र॰ ळः ०।३ मोक्षकाल १६।४४ योरंतरं ७।५१ भक्तं फलं २।९ रूपार्धेन त्रिंशद्यं उ॰
५९ शुल्कैः युतं २।३९ इष्टकाले अर्कस्य ग्रासं विंद्यात् ॥ शेषं वलनपरिलेखादि
कं पूर्ववत्कार्यं ॥ ॥ लंबनसंस्कृततिथ्यंतः १२।५३ तत्कालीनो रविः ०।८।२६
४४ त्रिभयुतः ११।५।२६।१४ अयनलवाढ्यः ११।२३।३०।१४ इतः चरखद
लैः नगशरेंदुमितैरित्यादिना वलनं दक्षिणं ११३० मध्यग्रहणवर्तिः कालः
१२।५३ दिनार्धं १३।१३ यातः शेष इत्यादिना नतं पूर्वं ०।४० विषयलब्धे ग्रह
रि ०।११।०।० अस्मान्नगशरेंदुमितैरित्यादिना आनीतं लवनं ०।१४ पलभया
गुणितं ११२० पंचभक्तं जातं १४ वलनमुत्तरं ०।१६ पूर्वनतत्वात् उभयोः संस्कृ ५९
तिः ०।१४ रसभक्ता आता वलनां ग्रा दक्षिणाः ०।१२ ग्रासः ८।१४ षष्टिगु

णितः ४८४ मानैक्यखंडेन ४१२८ भक्तः
फलं ४६।१४ अस्य मूलं ज्ञाताः छन्नांगुलयः
तथायं परिधिर्लेख्यः ॥ ॥ इति श्री विश्व
नाथविरचिते ग्रहलाघवोदाहरणे सूर्यग्रहण
स्योदाहरणं ॥ ॥

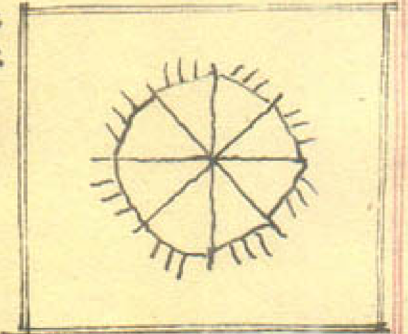

[illegible]

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ मासगणाद्ग्रहणद्वयसाधनमाह ॥ अथेति ॥
अथानंतरं मासगणात्कृतरीत्या युक्तिः यया ग्रहणद्वयस्य सिद्धिः सा
धनं तस्य कुलेलेन रथं स्फुटसूर्य विपात तिथीन् तथा वर्ष षिविंबानि ग्रा
सनं च तेषां विशिष्ट चमत्कृतये अभिदधे प्रवक्ष्ये ॥ आदौ ध्रुवाकानाह
॥ भानोरिति स्पष्टार्थः ॥ अथ क्षेपकानाह ॥ क्षेपक इति ॥ स्पष्टार्थः ॥
अथ मध्यार्कव्यगुसाधनमाह ॥ मासाविति ॥ संवत ॥ १५६६ शाके १५३४
कार्तिकशुद्ध १५ गुरौ घटी २२ पळे २३ भरणीनक्षत्र घटी २२।१४ वजं

ग्र० योगघटी४४।४४।अहाः १२ चक्रं ८ अधिमासाः २ मासगणः ५७ द्वि ३०
५९ गुणितः ११४ नगषट् ६७ भक्ते फले राश्यादि ९।२९।२७ अनेन रहितो
मासगणो जातो रविः ।७।८।५७।११। रवेर्ध्रुवकः ०।१।४०। चक्रे हतः
०।१३।२०।० अनेन रहितो रविः ६।२५।३७।११ रविक्षेपकेण ०।१।२।३ यु
तो जातो रविः ६।२६।५८।१२।अथ विपातसाधनं॥ मासगणः ५७
तेराशयः ५७ मासगणः ५७ अस्य त्रिगुणः १७१ अनेन रहितः मासग
णः जाताः अंशाः ३८ मासगणः ५७ अस्यांघ्रिः १४।१५ एताः कलाः
एवं राश्यादि व्यगुः १०।८।१४।१५ व्यगोर्ध्रुवः ५।१।१२ चक्रैः ८।१३।५० ५९

अनेन युक्तो व्यगुः ६।१७।५०।१५ क्षेपेण ११।७।१८ युक्तो जातो व्यगुः
५।२५।८।१५ अथ केन्द्र वारादि साधनेमाह॥ साद्यं इति॥ मनु तष्टमासाः
१ स्वकीयेन सप्तमांशकेन राश्यादिना ०।४।१७।८ हीनाः ०।२५।४२।५२ यु
तो ध्रुवकः ९।१।६ चक्रे हतः ०।८।४८ अनेन युक्तः १।१०।१२।२४ क्षेपकेण
०।१४।५१।युक्तो जातं केन्द्रं १।२५।३।१५ अथ वारादि साधनं॥ मनु तष्टमा
साः स्वकीयेनार्धेन ०।३०।० युक्ताः १।३०।० मासगणः ५७ द्विगुणः ११४
मगणैः २२ भक्ते फले १।४४।३१।५ अनेन युक्तं वारादि ५।२०।८ अथ

ग्र० मासगणात् उत्पन्नानां ख्यादीनां ध्रुवकादिसंस्कारमाह ॥ मासेति ॥ मा उ०
६२ सगणात् [illegible] नित उत्पादितो रविः निजेन चक्रहत ध्रुवकेण ऊनः
कार्यः ॥ इतरे विपातादयः चक्रहतध्रुवकेण संकलिताः युक्ताः ते स
भी ४ र्वे निजक्षेपकेण युताः ॥ निजे [illegible] मासि मितो ते पूर्णमासं ते स्युरि
ति ॥ अथ पक्षचालनमाह ॥ रवौ पाक्षिकमिति स्पष्टार्थः ॥ अथ षाण्मा
सिके चालनमाह ॥ शरा इति ॥ स्पष्टार्थः ॥ अभीष्टतिथिसाधनमाह ॥ राम
अभीप्सितभिमा तयाः तिथेः सिध्यै प्राकू पौर्णिमास्याः पूर्वपरपक्षा ६२

त्याः यावत्यः इष्टतिथ्यः स्युः ताः सचतुः षष्टिभागेन ऊनाः सत्यः दिनाद्य
चालने स्यात् ॥ स्वस्य चतुस्त्रिंशदंशेन ऊनास्ता एव तिथयः दिनेशोसू
र्यभागाद्य चालने स्यात् ॥ ततस्ता एव तिथयः दिनेशः सूर्यभागाद्य
चालने स्यात् ॥ ततस्ता एव तिथयः त्रयोदशभिर्गुण्याः ततः स्वस्य
त्रिनवतिभागेन ऊनाः इन्दोः चालने स्यात् ॥ अथ तिथिसाधनार्थं त
त्कालरविमंदकेंद्रफलसाधनमाह ॥ अत्यष्टीति ॥ अत्यष्टिः सप्तदश
अष्टिः षोडश वर्षा ऋतु दश अर्काः द्वादश गावः नवशराः पंचदस्राः द्वौ ॥
एतानि खंडकानि स्युः ॥ इत्तेभ [illegible] अथ षमे वलुजः ॥ अस्य भागाः

१७० ५५।३१।५५ त्रीं ३।१९।२८ रवेः ४१ तत्प्रमित गतखंडकानां योगः ५९ अगतेन ७०
भोग्यखंडकेन ९ गुणिते अवशेषे ३१।३१।५२ निघ्ने २७।२३।३१।४८ अस्य
दि३ विंशांशः ३१।७।१७ अनेन गतखंडयोगयुक्तः ६१।७।१७ प्राग्वदि
ति मेषादि षट्कस्थत्वे फलं धनं ॥ तुलादिकगे ऋणमित्यर्थः ॥ हतस्य
मेषादिकेंद्रत्वात् धनं हृतेफलं ६१।७।१७ रविः ६।२९।५८।१० मे वा ०।७
स्यात् २।१९।२५ स्फुटः जाते रवेः केंद्रं ७।८।१९।४७ अस्य भुजांशाः ।४७
१।४१ तयोर्दशमकाः फलं ३० तस्य गतखंडयोगः ७० भोग्य दि३

खंडकेन १२ शेषे ९।१।४१ गुणिते ७८।२८।१२ अस्य विंशांशः ६।२०।७ अ
नेन गतखंडयोगं युक्तः ५५।२०।० इदं द्विभक्तं २७।४०।० स्वकीयेन ष
डंशेन ४।३६।४० रहितं २३।३।२० तुलादिकेंद्रत्वाज्जातं रविफले
ऋणं २३।३।२० फलद्वयसंस्कृतेः धनं २८।३५।१ अथ हरसाधन
माह ॥ हृतेष्येति ॥ हृतस्य भोग्यखंडं ० बद्धमक्तं फलं १।२०। अनेन
संगुणाः वल्लयः २०।२० हृतस्य मकरादि षट्कस्थितत्वाद्रहिता जा
तो हारः ॥२८।५० अथ सूर्याद्युच्चं प्रोक्तवत्कार्यं ॥ सूर्यः ६।२९
५८।१९

२७० अयनांशाः १८।७० सायनरविः ७।१८।८।१८ अस्मात् रेधनं ८४॥ अथ ३०
५४ तिथिसाधनमाह॥ नाड्य इति॥ फलसंस्कृतिः ३।८।३।५७ दशाहता ३८०।
३५।३० हारेण ८०।५० भक्ता फलं नाड्यः संस्कृतेर्धनत्वाद्धनं॥१७।१८
चरधनं ८४ सायं लक्षणकं स्यात् यथास्तमयिकमिति स्फुटं जातं करणं ५४
देशान्तरयोजनानि ५४ स्वो [illegible] १५ नानि जातानि देशान्तरफला
नि [illegible] ऋणत्वात् पूर्वत्वाद्धनानि॥ फलत्रयसंस्कृतिः धननाड्यः १७ ५४
वृद्धतिथिः ५।२८।४ फलत्रयसंस्कृता जाता स्पष्टा गुरो घटी [illegible]

पलानि ४४ फलत्रयसंस्कारघटिका १२ पलानि ३६ एतत्तुल्यफलादिसं
स्कृतोऽर्कः ७।०।१०।५५ यागुश्च ५।२५।२०।५९ अथ यागुरविस्पष्टीकरण
माह॥ वेदघ्नमिति॥ रविफलं २३।२।२० वेद ४ घ्नं ९२।९।२० स्वकीयच
तुर्विंशतिभागेन ३।५०।३३ सहितं जाताः कलाः ९५।१३ तरणिफलस्य
[illegible]॥ रविफलं धनं चेत्तदा एताः कलाः यागुवर्कयोः संस्कृ
ताः जातः स्पष्टो रविः ८।२८।३४।५२ स्पष्टो यागुः ५।२३।४४।२८ हारः
८०।५० विश्वांशाद्धि ११४० स्फुटे ३०।३० कृशानु ३ भक्ता लब्धमंशस्तत्पंच

ग्रह०ला०

द्रबिंबं १०।१० अथ रविबिंबभूभासाधनमाह॥ रवाब्धीति हारः २८।५० पंचघ्न ६०
६५ रहितः २३।५० स्वकीयेन पंचदशभागेन १।३५ युक्तः २५।२५ सूर्यफलहा
धने भोग्यखंडं १२ पंचांकं फलं ०।१८ रविकेंद्रस्य केकीदि हरणं जाता भू
भा २५।११ अथ ग्रहणसंभवमाह ज्ञात्वेति एवं तिथिपूर्वकं तिथिध्य
ग्वादिकं ज्ञात्वा शेषं तिथिवारादिकं पूर्ववत्तच्चंद्रग्रहणवत् वेदित् अ
र्केंद्वोर्ग्रहणसंभूतेः सकाशात् अन्यग्रहणसंभूतिः षण्मासैर्यदेत्र।७ ६५
ते अथवा पक्षवर्जितैः षण्मासैः ग्रहणं विलोकयेत् अथवा पक्षैः पंचदश

दिने विलोक्यं॥ आदौ यत्र ग्रहणं विलोक्यं तत्र चेन्न ग्रहणं तदा तत्र च्यानाच्य
ग्वादीनां षण्मासचालनं धनं देयं॥ तत्र चेन्न तदा पक्षचालनं ऋणं देयं॥ तत्र
चेन्न तदा पक्षचालनं धनं देयं॥ एवमग्रे पुनश्चालनं कृत्वा ग्रहणं विलोक्यं।
तत्र व्यगोः भुजलवैः तिथ्यल्पकैः अर्कग्रहणं स्यात्। कस्मिन् सति द्युरात्रग
तिथौ सति। दिनमानात् तिथौ न्यूने सति सूर्यग्रहणं विलोक्यं। चेद्रात्रिगततिथ्यं
तस्तदा चंद्रग्रहणं विलोक्यं। चेद्यथेवा अहर्निशामाश्रिते सति। इदं ग्रहस्ता
दितग्रस्तास्तं वा ग्रहणं स्यात्। अथ चंद्रच्छन्नानयनमाह। सप्तांशा इति
हारः २८।५० सप्तांशगुणेन ३।२० रहितः २५।३० वेदघ्नः १०२।० नवाप्त

भक्तः ११।२० व्यगोर्स्तुजांशेः ६।१५ रहितः ५।८।४८ यदा व्यगुस्तुजांशेः हीनो न भवति
तदा चंद्रग्रहणं न स्यात्। एकादशभिर्गुणितः ५५।५२।४८ सप्तभक्तः फलं अंशीतरुचः
चंद्रस्य अंगुलाद्यं छन्नं भवेत् ७।५८ चेत्यथवा अथसूर्यग्रहणे ग्रस्तोदिते ग्रस्तास्ते
नेत घटिकाज्ञानमाह चेदिति चेन्निशेष्यके रात्रिशेषे रात्रिगतेवा अर्के ग्रहस्त
दायावतीभिः घटिकाभिः रात्रिशेषगते वा सूर्यग्रहणं स्यात्तदा तावतीभिर्घटिकाभिः
दिवादलं अन्वितं कार्यं तत्तथाकृपरं नतं भवति ॥ रात्रिशेषे प्राकुनतं रात्रिगते पश्चिम
नतं स्यादित्यर्थः अथसूर्यग्रहणे किंचित्स्फुटग्रासानयनमाह अभांतेभि
अस्योदाहरणं सूर्यग्रहणे॥ अथपर्वेशानयनमाह व्यगुमध्येति मासग
णात्तु मध्यमव्यगुसाधने येराशयस्तेद्वादशभक्ताः फलं पर्ययगणो भवति॥ व्यगु

मध्यपर्ययगणः १० द्विगुणः २० वणिगादिगे तुलादिषट्के व्यगुग्रहे सति एकयुक्तः
कार्यः॥ चक्रं ८ तेन युतः २८ सप्ततष्टः शेषं ० विधिनः ब्रह्मणः सकाशात् गतपर्व
पो भवति॥ अत्र पर्वस्वामी ब्रह्मा॥ पर्वेशाः सप्त वराहेणोक्ताः॥ षण्मासोत्तरवृध्या
पर्वेशाः सप्तदेवताः क्रमशः॥ ब्रह्मशशीन्द्रकुबेरावरुणाग्नियमाश्च विज्ञेयाः॥
एतस्य प्रयोजनं शुभाशुभकथनाय॥ अथचंद्रसाधनं तत्कृतिसाधनं चाह॥ ति
थीति॥ तिथिर्द्वादशगुणिता जाता अंशाः १८० अनेन रविः ६।२८।३४।५२ युक्तः
जातश्चंद्रः ०।२८।३४।५२ एवं इष्टतिथियो द्वादशगुणाः भागाः भवंति॥ तेभ्यो
गैर्युतोर्कः विधुः स्यात्॥ हरः २८ ५० चतुर्विंशत्या २४ गुणितः ६९२० द्विघ

क्षिप्तयुक्तः जातश्चंद्रस्पष्टगतिः ७५४।० रवचरशर कलाः सूर्येणयुक्तिः॥ ततः सूर्यचंद्राभ्यां भ
युतिजाः नक्षत्रयोगजागतगम्याः घटिकाः साध्याः ताः तिथिरेवायां स्पष्टतिथ्यादि
ध्यंतेव वर्तमानोनीतयोगतिष्याः घटिकाः तिथ्यंतात्स्फुरित्यर्थः॥ नक्षत्रोदया
त्तथापि तो रविचंद्रोस्तिथ्यंतकालिकौ॥ तास्तिथिघटी मध्येकुनेणहीनयुक्ताः सत्यः
स्फुटोदयात्स्नक्षत्रयोगघटिकाः स्फुरित्यर्थः॥ तिथ्यंतात् ७।४७ कृत्तिकानक्षत्रस्य
गतघटिकाः ११।८ लब्धघटी ६०।२ वरीयान्योगस्यगतघटिकाः ४६।२८ लब्ध
घटिकाः १२।३२ अथमासगणात्सूर्यपर्वसाधनं॥ संवत् १६६८ शके १५३४
वैशाखकृष्ण ३० बुधे १८ दिन २८ पलानि ८ रोहिणीनक्षत्रघटी ३१।५७ धृतियोगघ
टी ४२।१ ऐक्ये ८ मासगणः ४१ द्विगुणः १०२ नगपत्र ६० भक्ते फलं रा श्यादि

१।१४।४०।१७ अनेनमासगणः रहितः ३।४।१९।४२ चक्रानि ध्रुवकेण ०।११।२०
रहितः १।०५१।४२ क्षेपयुक्तः जातोरविः पौर्णिमांते ३।५।२०।४२ पक्षचालनेन ०
१४।७३ युक्तो जातो अमांते रविः १।१९५।३।४२ अथ विराध्रुव साधनं॥ उक्तध्रुवज्जातः
पौर्णिमांते ११।२१।६।४५ पक्षचालनेन ०।१५।२० युक्तो जातो अमांते ध्रुवः ०।६।१६।२४
अथवृत्तानयनं॥ जातंपूर्णिमांते ८।२०।१०।४२ पक्षचालनेन ६।। २५।४ युक्तं
जातममांते वृत्तं २।१३।४।४२ अथ राध्रुवानयनं उक्तं वे जातं वाराध्रुवं ३।५४ पक्ष
चालनेन ०।४५।५५ युक्तं जातममांते वाराध्रुवं ३।५४ वृत्तफलं धनं ७।१।२।५।२ वे
केंद्रं ०।२८।६।१७ रविफलं धनं फलद्वययोगः धनं ८।२।४।१ लब्धं रवेरुदयाद्धोरा ०

१६८

४० स्पष्टो चरं करणं १०८ साधं लक्षणार्क मिश्रकृतावद्धने जातं १०८ फलं संस्कृ
तिः ८१।४१।९ देशांतरघ्ना ८९०।४०।४० हारेण ३०।४० भक्ता फलं ना ०ः संस्कृ
तेर्धनत्वात् सूक्ष्मं २१।२ देशांतरयोजनानि ६४ सौधकलानि १६ जातानि ४८ देशांत
रपलानि ४८ रेखातः पूर्वं तात्पलानि फलत्रयसंस्कृतिर्धनत्वात् ः ३१।३८ तिथिः
१५।५।२ फलत्रयसंस्कृता जाता बुधे घटी २६ पलानि ४० फलत्रयसंस्कार घटी
तुल्याः कलिकाः ३१।३८ फलसंस्कृतो रविः ९।२०।२५।२१ व्यर्कः ७।४६।५८
२३ तरणिफलं ९।४।२।४० वेदे ५८।४६।४० स्वसिध्धभागेन २४।। ६८

१।२६।५८ युते जाताः कलाः ६।१७ तरणिफलस्य धनत्वाद्धनं कलाभिः संस्कृ
तो रविः स्पष्टः ९।२१।२६।३४ स्पष्टो व्यर्कः ७।५९।३६ चंद्रबिंबं १०।२६।। अथ
सूर्यबिंबानयनं।। सूर्यस्य फलसाधने भोग्यखंडं ४९ खवेदाप्ता ४० लब्धं ०।२१ व्यरि
लवभावाः १०।५० मकरादिकेंद्रत्वाद्रहितजातमंगुलाद्यं केंद्रबिंबं १०।२९ अथ
सूर्यग्रासानयनमाह।। अमांतीयं २६।४० दिनार्धं १६।४८ नतपश्चिमं ९।५२
अस्य चतुर्थांशो राश्यादिः २।१४।०।० पश्चिमनतत्वाद्विद्यमानत्वात् अंशेण
युक्तो रविः ११।५।२६।३४ अस्य क्रांतिरुत्तरा १३।५२।२२ अक्षांशा दक्षिणाः
२५।२६।४२ क्रांत्योः सजमसंस्कारात् जातान नतांशा दक्षिणाः ११।३४।२०

६९ अस्य षडंशाः दक्षि १।५५।७३। व्यगुभुजाभागउत्तराः ४७।५९।३६ षडंशेन सं
स्कारिताः जाताः स्पष्टाः ६।७।५७ सप्तव्युक्ता ०।५६।० स्वीयार्ध ०।२८।३
सहितोऽज्ञातो गुणाग्रोयासः १।२४ व्यगुमध्यपर्ययगणः ६ पर्वेशा मीय
मः॥ ब्रह्मेंदु शक्र वित्तवरुणाग्नि यमाः क्रमात्॥ प्रकीनभगणो काद्य द्वि
मितग्रहणाधिपाः॥ इति ब्रह्मसिध्धांते॥ तिथि ३० द्वादशगुणा जाताः
अंशाः ३६० एतत्सहितो रविर्जातश्चंद्रः १।२१।२८।३४ चंद्रगतिः
७९८।०४ सूर्यगतिः ५९ तिथ्यंतात् रोहिणी नक्षत्रस्य गतघटिकाः
५१।३७ एष्यघटी ८।३१ धृतियोगस्य गतघटी ३०।७ एष्यघ ६९

टी १५।५३॥ ॥इति मासगणात्सूर्यग्रहणोदाहरणं २॥ शालिवाहनश
के १७३४ अंगिरासंवत्सरे चैत्रे शुक्ल २ वर्तमान तृतीयारविवासरे सायंका
ले समाप्तं॥ ॥अथ पंचांगात् ग्रहणद्वयसाधने अथेति अथवा
प्रकारांतरेणायं पर्वांत घटिकादिकः तिथिपत्रतः पंचांगात् अवगम्यो ज्ञा
तव्यः पत्रपर्वांते रविस्पष्टो राहुश्च ज्ञातव्यः तिथिपत्रस्थैः रविराहुगते
र्षा दिनाहतैर्या दिनापर्वांते यत् विद्यमान नक्षत्रं तस्य गतैष्यघटीयो
ग ज्ञातव्यः द्युमाने दिनमानं अवगंतव्यं एवं सर्वत्र तिथिपत्रात् ज्ञा

ग्र॰ह॰ उदा॰

६० त्वातेभ्योग्रहणद्वयंप्रवक्ष्मीत्यर्थः उदाहरणं संवत् १६८९ शाके १५५४
७० वैशाखपौर्णिमा सोमे गतघटिका २५।३३ एष्यघटी ५२ पले १० गतैष्य
योगः ५६।४३। अनुराधागतघटी २०।४९ एष्यघटी ३८।३८ गतैष्ययोगः
५८।३६ दिनमानघटी ३३ पर्वान्तकालिनो रविः ०।१६।३४।३० राहुः ११।४
१८।११ विराहुर्कः ११।२२।१६।२६ अथ छन्नानयनमाह ॥ ॥ताराइ
ति ताराघट्ट्य ६२।२ सप्तरहितेन तिथिगतैष्यघटीयोगेन ५९।३७ भक्ताः पू
र्णयोगाद्यं १२।२६।३७ विराहुर्कस्य भुजांशैः ७।३७।३४ हीनाः ४।५२।० ६०

एते निजार्धेन ३।२६।३७ निजषोडशांशेन ०।१८।१९ युक्ताः जातो ग्रासो ग्रा
सः ७।३७।५९ यदा भुजांशाः [illegible] स्युस्तदा ग्रहणसंभवो न स्यात् अथ वर्णभूमा
साधनमाह अंगेति तिथिघटिकाः ५६।४३ षड् ६ युक्ताः ६२।४३ अनेन वर्णा
कं तैर्वो ६२।४५ भक्ताः फलमंगुलाद्यं वर्णं विं ११।८ तिथिनाड्यः ५६।४३ दशाहीनाः
४६।४३ अनेन दन्तैर्द्वा १३।२२ भक्ताः लब्धमंगुलाद्या भूमा २८।१७ अथ
मानैक्यार्धस्य संस्कारमाह कुद्वेति कुद्वस्पृइत्यादि व्यंगुलैः ११।१६।२०।१६
११ भूभाकमात्तुल्यादिषट्के विरहिता मेषादिषट्के सहिता कार्या ॥ सा नाडिकोद्
वकुभा स्फुटा भवेत् । सूर्यस्य मेषादिषड्राशिमध्ये तु वा राशौ स्थितत्वात् पाउ
शांगुलैर्युताजाता स्पष्टा भूभा २८।३३ अथ नक्षत्रघटिकाभ्यः छन्नानय

नमाह ॥ विदश्रोति ॥ नक्षत्रगतैष्यघटीयोगः ५८।३६ दशहीनः ४८।३६
अनेन खभ्रषट् ६०० भक्ताः फलमंशाद्यं १२।३२।५९ एतेष्यगुरुवर्कस्य भुजां
शैः ७।४३।३४ वर्जिताः ४।४९।३० एकादशाभिर्गुणिताः ५३।१८।३१ स
प्तभिर्भक्ताः फलं अंगुलाद्यो ग्रासः ७।३४ अथवा चंद्रबिंबभूभा
साधनमाह ॥ भेति ॥ नक्षत्रघटीयोगेन ५८।३६ नववेदर्तवः ६४९
भक्ताः फलमंगुलाद्यं चंद्रबिंबं ११।१४ विमनूं १४ घट्यः ४४।३६ अ ३
नेन शराक्षद्विभुवः १२५५ भक्ताः फलमंगुलाद्या भूभा २८।१८
षोडश १६ युतं खलैर्युता जाता स्पष्टा भूभा २८।२४ अथवावि ७१

नृपो १६ द्युघट्यः ४२।३६ अनेन खखार्कैः १२०० भक्ताः जाता भूभा षोडशयुक्तं
खलैर्युता जाता स्पष्टा भूभा २८।३६ इति चंद्रग्रहणं अथ सूर्यग्रहणं शाके १५३२
मार्गशीर्षवदि ३० बुधे गतघटी ५१ पले ५० एष्यघटी १२ प - ५९ अनयोर्योगः ६४
४९ मूलनक्षत्रगतघटी १३।५४ एष्यघटी ५२।२ योगः ६५।५६ दिनमानं २६
४ तिथ्यंते सूर्यः ७।५।२६।२० राहुः २।११।४१।१८ विराहुर्कः ५।२३।४१।२
अमांतः उन्नतपूर्वं ०।३ अस्य चतुर्थो राश्यादिः ०।०।२२।३० अनेन पूर्वेन तस्य
विद्यमानत्वाद्रहितो रविः ७।५।३।५० अस्य क्रांतिर्दक्षिणा २३।४३।४० क्रांत्य
क्षसंस्कारे जाता नतांशा दक्षिणाः ४९।१०।२२ अस्य षडंशः ८।११।४३ दक्षिणः
व्यगुभुजभागः उत्तराः ६।१४।५८ षडंशेन संस्कारिताः स्पष्टाः व्यगुभुजभागाः

११।६।५५ अथ तिथिक्षयघटिकयोरवेः स्फुटानयनमाह स्वल्पेहेति ति
७२ थिघट्यः ६।३४ आभिः स्वाल्पष्ट्यो १७० भक्ताः फलमंशाद्यं ०।३७।२२ चतु
र्युक्तं ६।३७।२२ व्ययुस्फुटलवैर्हीनः ३।४०।३७ भवसंगुणाः ५१।२६।४७
शैलभक्ताः फलमंगुलादि सूर्यस्य स्फुटं ७।२०।५८ नक्षत्रघटीभिः ६।५।५६
देवनयनाः २३३ भक्ताः फलमंशाद्यं ०।३२।१ त्रिभिर्युक्ताः ६।३२।१ व्य
युस्फुटलवैर्हीनाः ४।३५।१६ भवैः संगुणाः ५०।२०।५६ सप्तभिर्भक्ताः
प्रकारांतरेण ग्रासः ७।१४। अथ सूर्यबिंबानयनमाह रविलवेति र
विः ८।५।२६।२० द्वादशभागैर्युक्तः ८।१७।२६।२० अस्य भुजांशाः

 ७२

७७।२६।२० एषां त्र्यंशः व्यंगुलात्मकः २५ सूर्यस्य तुलादिषड्राशिस्थितत्वादेते
र्व्यंगुलैः विरसलवमहेशाः १०।५० युक्ताः जातं सूर्यबिंबं ११।१५ एवं स्फुटमाद्यं
ज्ञात्वा स्थितिसुखेयद्वेशाद्यं तत्पूर्ववज्ज्ञेयं इति ग्रहलाघवस्योदाहरणे पंचा
गाद्ग्रहणद्वयसाधनंमोह अथोदयास्तोदाहरणे तत्र तावच्छुक्लप्र
तिपदि चंद्रोदयज्ञानं त्रिभिः श्लोकैराह सार्काशेति शके १५३२ माघ ३५
शुक्लप्रतिपदि शनौ घटि ७ श्रवण नक्षत्र घटिका २८ पल २५ सिद्धियो
ग घटी ४।८ चक्रं ८ अहर्गणः १०३६ प्रातर्मध्यमाः रविः ९।६।१२।३८
चंद्रः ९।१९।३८।३३ उच्चं ८।२४।५४।२८ राहुः २।१०।३।२५ पंचांग स्पष्टघटी

ग्र॰ ह

उदा॰

७३ मि७ चालिताः॥ रविः ९।२६।१९।३१ चंद्रः ९।२१।१०।४७ उच्चं ८।२०।५५।१४
राहुः २।१०।३३।१७ रवेर्मंदकेंद्रं ५।११।४०।२९ मंदफलं धनं ०।४१।२७ संस्कृ
तो रविः ९।२७।०।५८ अयनांशाः १८।८ चरं धनं ४६ चरसंस्कृतः जातः स्पष्टो
र्कः ९।२७।२।४४ स्पष्टागतिः ६१।४० फलत्रयसंस्कृतश्चंद्रः ९।२१।२५।१३ स्प
ष्टागतिः॥ मंदकेंद्रं ४।२९।३०।२० मंदफलं ऋणं २।३।४ संस्कृतस्पष्टचंद्रः
९।१८।५२।१२ स्पष्टागतिः ७०३ आभिः घटीभिः ०।५६ चालितो जातो ति
थ्यंतकालिको रविः ९।२७।३।३१ राहुः २।१०।३३।४ विराहुर्कः ६।२४।०।४० अ
र्कव्यग्वर्कौ द्वादशभागैः सहितौ रविः ९।१९।३।०१ विराहुर्कः ७।१९।०।४० ७३

इह पक्षांते प्रतिपदंत्यसमये अंते तात्कालिकार्कव्यग्वर्कौ साकांशौ कुरु॥ अथ केव
लायुगैः अयनांशौ विना व्यगोर्युतत्र चरं॥ व्यगुः ७।९।०।४० अस्मात्पर्युः ७।०।४
दुर्बाणैः ५६ गतं इदं फलं व्यगो दक्षिणगोलस्थत्वात् ऋणं॥ इदमेव फलं पृ
थक्स्थं ११५।० विभाज्यानीति   राशित्रयेण अयनलवैः अयनैर्युक्तैः अरुणः
सूर्यः ९।२७।११।४१ अस्मात्पूर्वं ५८ अनेन पृथक्स्थं ११५।० गुणितं ८५।०।०
भक्ते भा ५।४५ द्विगुणिता ११।३० अस्याः कृतिः १३२।१५ अनया पृथक्स्थं
द्विगुणितं भक्तं ०।३०।३३ व्यगोः सकाशात् द्विभ्यन वान्वितसूर्यस्य
भिन्नगोलत्वाद्धनं॥ अथ तृतीयफलं। सरसभा द्वयनांशयुतोर्कः ९।७

७४ ११।४१ अर्कोदयः ३४२ खखानलविशोधितः ४२।३।२ द्विकु२५ हृतः फलं १।४८
१० खखानलेभ्यसरंताभ्ययना कोंदयस्याधिकत्वाध्धनं॥ अथ चतुर्थफलं द्यु
मितीति द्युमतिः २६।२८ प्रतिपदंत ७।५६ अनयोरंतरं १७।३२ शर ५ भक्ते
५ ले ३।४२।२४ दिनमानस्य प्रतिपदंतापेक्षया अधिकत्वाध्धनं॥ तेषां चतुर्णां
फलानां संस्कृति धनं ४।५३।५७ अतस्तपना स्ते चंद्रोदृश्यः अन्यथा चतुर्णां फ
लानां ऋणसंस्कारे न दृश्यतेति इति चंद्रदर्शनं अथ मासगणाभ्यां गुरो
रुदयस्तसाधनमाह चक्राब्येति शाके १५३२ चैत्रशुक्ल प्रतिपदि आब्दाः
१०। चक्रं ८ मासगणः २५ चक्राब्दाः ३३ चक्रं ८ विश्वा १३ तत्फलं मासाद्यं ०।१ ७४

२७।४१। अनेनोनितः ३२।४१।३२।१९ द्विगुणितः ६४।२३।४।३८ दश १० मा
साः ५८ शेष दिनैः ११ युक्तः ७५।३।४।३ सप्तविंशतिभिस्तष्टः २१।४।४।३८
अयं मध्यगुरुः २७।५।२५।५५।२२ क्षापतः सगुरुः राश्यादिः २।२७।५७।४१
पृथकृ २।२७।५७।४१ पंचदशाभिरंशैरूनः २।१२।५७।४१ अस्य भुजांशाः ७२
५७।४१ एषां द्वादशांशाः ६।४।४८ तिथिभागेन राश्यादिकस्य मे षादिकत्वाशि
स्थितत्वादकांशेन पृथक् स्थो युक्तः जातः शेषचमासादिकः ३।३।२९।३ तस्मा
द्गुरोरुदयोस्तोश्लोकार्धेनाह तिथिदिनेति मासादिकः द्विधा ३।३।२९
एकत्र तिथि १५ दिनरहितः ३।१९।२।२९ अपरत्र युक्तः ३।१८।२।२९ एषां

तद्यथा।

७५ मासैः मंत्रिणः गुरोः क्रमेणास्तोदयौ स्तः स्यातां तिथिदिनरहितेन
मासाद्येन मासादिनघटिकाद्येनावयवेन॥ चैत्रात् गुरोरस्तः स्यात्॥
अन्यत्रोदय इत्यर्थः अथ शुक्रास्तोदयसाधनं साध्यर्धवृत्तेनाह
अथ मधुसुखेति मधुसुख मासाः २५ वेदैः ८ सप्तदशगुणितं १३६
अस्य शाखगुणो वो मासाद्याः ३०।४०।० अनेन सप्तदशगुणिताः
युक्ताः १३९।०।४०।० एते मधुसुखमासाः २५ संयुताः १६४।०।४०।
०। नागगुण ५ घ्नाः ८२०।३।२०।० उदधिरसदृग् ४६४ समेताः १०८४
३।२०।० छिद्रखेगाग्नि ९९ तष्टाः ९४।३।२०।० नवनवभ्यः ९९ शुद्ध ७५

द्धाः ४।५६।४०।० पंच ५ भक्ताः ०।५९।२०।० पृथक्स्थाः ०।५९।२०।० ऋक
त्रिरसगुण ३६ दिनहीनाः ०।१५।२०।० अन्यत्र युताः १।५३।२०।० तेः मा
सैः क्रमेण चैत्रात् भृगुजस्य शुक्रस्य हरिदिग् स्तः। अंकूदयः पश्चिमो
दयः स्यात्। यत्र हीनास्तत्र शुक्रस्य पूर्वास्तः। यत्र युक्तास्तत्र पश्चिमो
दयः स्यात्॥ अथ शुक्रस्य पश्चिमास्त पूर्वोदयसाधनमाह। नवमासेति
पृथक्स्थास्ते नवमासभघस्रतः सप्तविंशतिदिनाधिकनवमास
भ्युः चेद्ल्याः पुष्टाग्रास्तुस्तदा क्रमशः तेनैवमासभघस्रैः युतोनाः का
र्याः पृथक्स्थाः ०।५९।२०।० नवमासभघस्रतो ९।२७ व्याः अतो नव

मासभवघस्रैर्युताः ११।८।२०।१ युगवासरोनाः ११।४।२०।० अन्यत्रयुक्ताः ११
१२।२०।० यत्र हीनास्तत्र भृगोः शुक्रस्यतोयास्तपश्चिमास्तः। यत्रयुक्तास्त
त्रैस्युद्गमः पूर्वोदयः एतौ चैत्रादौ मासैरस्त इत्यर्थः अथ शुक्रगुर्वो
रुदयास्तकालपरिवर्तमाह मासैरिति शुक्रस्य पूर्वोक्तो योउदया
स्तकालः सप्यहिर्दिनैः षड्दिनरहितैः नखैः विंशतिमासैः १९।२४
शुध्यति॥ निरेषो भवति शुक्रस्य पूर्वोदयात् पूर्वोदयः परोदयास्तो
दये॥ अनेन १९।२४ कालेन भवतीत्यर्थः एवमस्तोपि स्पष्टाधिका
रपठितानां द्विमासेत्यादीनां मासानां योग एतत्तुल्य इति सुगमं वा

तेनु एवं गुरोर्युदितउदयास्तकालः सार्धविंश्वैर्मासैः १३।१५ शुध्य
ति तैर्मासैः पूर्वोक्तैः उदयास्तकालः युलश्चेत्तदा मधुमुखोदयोभ
वति सोपि श्चेदुत तस्तदा तत्परो भवति तैर्मासैस्तस्मादुदयास्ता
दयेन्योदयास्तकालः स्यात् अथोदयास्तयोः दिक्ज्ञानमाह॥
लघुगोल्यद्दिनादिति योग्रहः इनात् सूर्यात् लघुगोल्यगतिः अ
ल्पैः भागैर्न्यूनश्चेत्तदा सग्रहः पूर्वे पूर्वस्यां उदेति उदयं प्राप्नोति॥
यः ग्रहः सूर्यात् सूर्यापेक्षया भागैरधिकः भूरिगतिः अधिकग

७७ त्रिभेत्तदा प्रतीच्यां पश्चिमायां दिशि उदेति। यः भूयान् सूर्यादधिकभागः लघुगः स्यात्
अल्पगतिः स ग्रहः प्राच्यां पूर्वदिशि अस्तं याति। एतद्बुधशुक्रयोः अन्येषां न घटते। स्वल्प
गतित्वात्॥ २ इदं सूर्यकृतोदयास्तलक्षणं॥ अथ चंद्रशरसाधनमाह॥ प्रथमेति॥ विरा
हुचंद्रस्य दोर्ग्रहे भुजराशौ प्रथमे सति अंशाः स्वदलेन स्वार्धेन युक्ताः कार्याः सो गुलादि
कः शरः स्यात्॥ अपरे द्वितीयराशौ ये भागाः तेन गाब्धिभिः ४७ युक्ताः कार्याः शरः स्यात्
चरमे तृतीयराशौ भागा द्विलिताः ततो नगाद्रिभिः ७७ युक्ताः व्यगुविधुदिक् विराहुचंद्रो
यस्मिन् गोले तत्र दिक् शरे गुलादिकः स्यात्॥ अत्र शरानयने राशौ नामैशा न कार्याः॥
अधस्तना यथावस्थिता एव भागा ग्राह्याः॥ चंद्रस्य शरसाधनार्थं सूर्यग्रहणे कृतोति ७७

थ्यंतकालिनो चंद्रराहू तावेव स्थापितौ चंद्रः ०।५।२६।२० राहुः २।११
४१।१८ व्यगुविधुः ५।२३।४५।२ अस्य भुजः ०।६।१४।५० भुजस्य प्र
थमराशौ विद्यमानत्वात् अंशाः ६।१४।१० स्वार्धेन ३।७।२९ युक्ताः
जातः शरः ९।२२।२७ व्यगुविधोः उत्तरगोलत्वाद् उत्तरः अथ प्रका
रांतरेण शरानयनमाह नृपेति॥ व्यगुविधुः ५।२३।४५।२७ अ
स्य भुजांशाः ६।१४।५० एष्यखंडेन अनेनाद्रि गुणितं ८८।५८।२८
दशाग्निभक्तं फलं ९।५९ अनेन गतखंडयोगेन युक्तः जातो गुला।

ग्र. १३७ ३

७८ दिलादिकः २।२८।१५९ अथोदयस्तांशानार्थं कालांशानाह भास्करा
इति भास्करादयइति अ ज्ञातचंद्रात् प्रोक्तैः पूर्वाचार्यैः समया
द्याः कालांशाः निगदिताः ॥ चंद्रस्य द्वादश १२ भौमस्य नभुवः १७ बुध
स्य गुणचंद्राः १३ गुरोः भूभुवः ११ शुक्रस्य दिविभुवः सदः १९।शनिस्तिथ
यः १५ भृगुविदोः शुक्रस्य बुधयोर्वक्रिणोः वक्रगत्योः सतोस्तदा तदु
क्तकालांशाः द्विशति हीनाः एकोनाः कार्याः ॥ ॥ अथ भौमादीनां पा
तभागाह खांबुधयइति खांबुधइत्यादयः कुसुताद्भौममा ७८

रभ्य पातलवास्युः खांबुधयो ४० भौमस्य खमा २० बुधस्य भुजंगाः ८० गुरोः खां
गमिताः ६० शुक्रस्य खदस्रा २०० शनेः बुधभृग्वोः पातांशा मध्यमेनाद्रगणितो
त्पन्नेन च चलकेंद्रेण शीघ्रकेंद्रेण विहीनाः कार्याः ॥ अथ शार साधनार्थं शी
घ्रकर्णसाधनमाह कुद्वीति शके १५७४ वैशाख शुक्ल १५ पौर्णिमायां भौ
मादिनां स्पष्टक्रांतिसाधनं क्रियते तत्र भौमादीनां अंतिमशीघ्रकेंद्राणि
भौमस्य शीघ्रकेंद्रं ३।१।४।५७ बुधस्य शीघ्रकेंद्रं ११।६।२५।१७ गुरोः शी
घ्रकेंद्रं ८।२१।२०।१८ शुक्रस्य शीघ्रकेंद्रं ३।०।२१।५२ शनेः शीघ्रकेंद्रं ७।२

ग्र
७८

५०।० अथ भौमस्य शीघ्रकर्णः साध्यते॥ भौमस्य शीघ्रकेंद्रं ३।१३।५७ अस्य ३
राशितुल्यगतखंडकेनयोगः शेषम् १।१४।५७ एष्यखंडकं गुणितं ४।१९
३८ त्रिंशद्भक्तं ०।८।३९ अनेन खंडयोगेद्युक्तः ६।०।३९ एवं समकेः फलं
६।०।३९ अनेन अष्टादश १८ रहिताः जाताः भौमस्य शीघ्रकर्णः ११।५९।
२१ बुधस्य शीघ्रकेंद्रात् फलं ३५।४१ द्विगुणितं १।३।५० पंचदश १५ मध्ये
रहितं जातो बुधस्य शीघ्रकर्णः १३।५७।१० गुरोः शीघ्रकेंद्रात् फलं ७।१९।८
चतुर्गुणितं १।१४।७।१७ इदं त्रयोदश मध्ये रहितं जातो गुरोः शीघ्रकर्णः ११। ७९

३२।४३ शुक्रस्य शीघ्रकेंद्रात् फलं ६।३५।५८ इदं एकोनविंश मध्ये रहितं जातः
शुक्रस्य शीघ्रकर्णः १२।२४।२ शनेः केंद्रात् फलं ४।१७।० सप्तमांशफलं ०।३६
४२ इदं द्वादश मध्ये १२ रहितं जातः शनेः शीघ्रकर्णः ११।२३।१८ अथ भौमा
दीनां शरसाधनमाह मंदस्पष्टेति मंदस्पष्टो भौमः ५।३।८।४५ स्वपा
तेन राश्यादिना १।१५ रहितः ८।२३।३।८।४५ अस्मात् केवलात् अयनांश
नी.६ हितात् स्युः खंडांत्यादिनो क्रांतिः साध्या त्रयोविंशत्या २३ गुणिता ५९।५०।३१
३९ शीघ्रकर्णेन ११।५३।२१ भक्ता फलं ४।६।१।३८ स्वांशून्याख्यस्फुटः इत्युक्ते

त्वात्स्वचतुर्थांशेन ११।२३।२४ रहितं पातोनमंदस्पष्टस्य दक्षिणगो ८।० त्वाज्जा
तो दक्षिणो बाहुलादिकः शरः ३४।३१।१४ अत्र एतावान्विशेषः यदा भौमस्य
शीघ्रकर्णः एकादशाल्पः तदा महदंतरं पतति इति कारणात् शीघ्रकर्णेन भक्ता
त्यल्पलंबांशसंततत्वाभ्यां भक्तं पश्चात्स्वचतुर्थांशेन रहितं कार्यं एवं भौमस्य शरो
भवति एकादशाधिके शीघ्रकर्णे नांतरं ततः स्वाघ्युनाद्यैव मंदस्प
ष्टो बुधः १।५।३।१५ राश्यादिपातः ०।२०।१० अयं हर्गणोत्पन्ने शीघ्रकेंद्रेण
१।१७।१४।५० रहितः ११।२।४५।१० अनेन मंदस्पष्टो रहितः २।२।१८।५ अस्य

कांतिः २।३।५१ त्रियमाः ३ हता ४८।१९।३३ शीघ्रकर्णेन ११।५७।१० भक्ता
फलं जातः शरः ७४।३८।२४ पातोनस्य उत्तरगोलस्थत्वादुत्तरः ॥ मंदस्पष्टो गुरुः
४।१७।५७।४४ स्वपातेन राश्यादिना २।२० रहितः १।२७।५७।४४ अस्य कां
तिः १८।४९।११ त्रयाविंशतिगुण्या ४३७।५९।१३ शीघ्रकर्णेन ११।१२।४२
भक्ता ३९।३८।२६ गुरोः स्फुटाफलं जातः शरः १९।१८।१३ पातोनस्य उत्त
रगोलस्थत्वादुत्तरः ॥ शुक्रस्य पातो राश्यादि २।० अहर्गणोत्पन्न शी
घ्रकेंद्रेण ३।५।४९।३६ रहितः ९।२४।१८।२५ अनेन मंदस्पष्टः शुक्रः ११।५।२५
२५ रहितः २।११।७।० अस्य कांतिः २२।२।२ त्रयोविंशत्या २३ गुणिता ५१०

३५।४६ शीघ्रकर्णेन १३।२४।२७ भक्तं फलं जातः शरः ४१।४१।३९ पातोनस्य उत्तर गोलस्थत्वादुत्तरः। मंदस्पष्टः शनिः १०।२१।२७।४२ स्वपातेन राश्यादिना ३।१०। रहितः।७।११।२३।४२ अस्य कोटिः ३५।३९।६ त्रयोविंशत्या २३ गुणिता ३५६।५५।१८ शीघ्रकर्णेन ११।२७।१८ भक्तं फलं जातः शरः ३१ २०।२७ पातोनस्य दक्षिणगोलस्थत्वाद्दक्षिणः भौमादिनामेते अंगुलात्मकाः शराः त्रिगुणिताः जाताः कलात्मकाः शराः॥ भौमस्य ७३।३३।४२ बुधस्य १०३।५५।५२ गुरोः ५७।५४।३९ शुक्रस्य १२५।२३।३ शनेः ९४ १।२९ एते षष्टिभक्ताः जाताः अंशाद्याः॥ भौमस्य अंशाद्यः शरः दक्षिणः

१।१३।३३ बुधस्योत्तरः १।४३।५५ गुरोः ०।५७।५४ शुक्रस्योत्तरः २।५।२३ शनेर्दक्षिणः १।३४।१ स्पष्टा भौमादयः भौमः ११।१।५६।४ बुधः ११।७ ४।० गुरुः ४।२।१।४९ शुक्रः २।१२।१५।३६ शनिः ७।२६।४२।३० अयनांशाः १८।१९ भौमादीनां क्रांतयः भौमस्य क्रांतिर्दक्षिणा २।२९।३५ बुधस्योत्तरा २१।३२।३१ गुरोरुत्तरा १४।५१।१५ शुक्रस्योत्तरा २३ ५८।५८ शनेर्दक्षिणा ६।३।० एताः स्वस्वशरेण संस्कृता जाताः भौमा

ग्र॰ ८२

दीनां स्पष्टाः क्रांतयः भौमस्य दक्षिणा ४।५।८ बुधस्योत्तरा २३।१६।२६ गुरो उ
रुत्तरा १५।१७।९ शुक्रस्योत्तरा २६।१४।२१ शनेर्दक्षिणा ७।३७।१ अथ पंचांग
छरसाधनार्थं मंदस्पष्टग्रहसाधनमाह। वक्रास्ताद्यमिति। तिथिपटगतं पं
चांगस्थितं वक्रास्ताद्यं ज्ञेयं। आदिशब्दात् उदयमार्गौ। यस्य ग्रहस्य शरसा
धनं क्रियते तस्य पंचांगस्थितं यत्र कुत्रापि वक्रोदयादि ज्ञेयं। तद्दिवसे तस्य
ग्रहस्य वक्रोदयादेः स्पष्टाधिकारोक्तं शीघ्रकेंद्रं स्यात्। तद्यथा। वक्रास्ताद्य
भागाः त्रिंशद्गुणाः राश्यादिकं शीघ्रकेंद्रं स्यात् इत्यर्थः। ततः अभिमतदिने
इष्टदिने स्वाशुकेंद्रे ऽष्टगत्यागतगम्यदिनाहतयुक्तं केंद्रं इत्यादिना चाल्यं। त
स्मात् चालितशीघ्रकेंद्रात् प्राग्वत् पूर्वोक्तप्रकारेण चलफलं शीघ्रफलं कार्यं। ८२

१६४

तत् चालितस्पष्टखेटे व्यस्तं विपरीतं देयं। धनं तदा ऋणं कार्यं ऋणं तदा धनं
कार्यं। स ग्रहो मृदुफलभाक् मंदस्पष्टो भवति। वेत्यथवा तस्मात् छराद्यं स्या
त्। आदिशब्दात् दृक्कर्मादि। संवत् १६५७ शके १५३२ चैत्र शुक्ल ८ गुरौ तद्दिने
शुक्रास्तज्ञानार्थं अहर्गणादि क्रियते। चक्रं ८ अहर्गणः ८४० सूर्यः ११।२२
२२।२० शुक्रस्य शीघ्रकेंद्रं ११।८।३०।५२ रवेर्मंदकेंद्रं २।२६।३८।४३ मंद
फलं धनं २।०।३१ संस्कृतो रविः ११।२३।३२।४८ चरं ऋणं ३२ संस्कृतः स्प
ष्टो रविः ११।२३।३२।१६ स्पष्टा गतिः ५९।१० शीघ्रकेंद्रं ११।८।३१।५२ शी
घ्रफलार्धं ऋणं ४।३०।३० संस्कृतः शुक्रः ११।१६।५१।१७ मंदकेंद्रं ३।१७

१६५

ग्र॰ ७

८।१३ मंदफलंधनं १।३०।० मंदस्पष्टः शुक्रः ११।२२।५२।२७ शीघ्रकेंद्रं ११।७
५९ शीघ्रफलंऋणं ९।३७।४८ स्पष्टः शुक्रः ११।१३।१४।२९ स्पष्टागतिः ७४
५३ मंदस्पष्टखगादित्यादिनाक्रांतिरुत्तरा २३।५६।३८ शीघ्रकर्णः १८।१४।४
अंगुलाद्यः शरः दक्षिणः ३०।१२।५॥ अथ दृक्कर्मसाधनार्थं नतांश साधन
माह। शभिति। प्राक् पूर्वोदयास्त साधने त्रिभेण राशित्रयेण वर्जितात् स्पष्ट
खेटात् क्रांतिः साध्या। पश्चिमोदयास्तसाधने राशित्रयेण संयुतात् क्रांतिः
साध्या। अक्षांशैः संस्कृतान्नतांशाः स्युरित्यर्थः ४९।२३।२४ स्पष्टः शुक्रः ११।१३ ७

१४।२९ पूर्वास्तस्य साध्यत्वात् त्रिभेण रहितः ८।१३।१४।२९ अस्य क्रांतिर्द
क्षिणा २३।५६।४२ अक्षांशैः संस्कृता नतांशाः दक्षिणाः ४९।२३।२४ अस्यदृ
क्कर्मसाधनमाह। षड्भेलेति। नतांशाः ४९।२३।२४ अस्य दशमांशः ४ एत
न्मितखंडयोगः ३० उच्छिष्टं ९।२३।२४ अगतखंडं ११।४०।४८ अस्य दशमां
शेन १।१४।४ गतखंडैक्यं ३० युतं ३१।१४।४ शरांगुलैः ३० हतं ९३।५६।२०
९ द्वादशभक्तं फलं कलादि दृक्कर्म ७७।५९ नतांशेषोरेकदिक्त्वात् धनं
नतांशाः एकदिशि धनं भिन्नदिशि ऋणं। परे पश्चिमास्तोदये साध्यमाने व्य

ग्र.

५४

उ.

लंविपरीतंदेयं॥भिन्नदिशोर्धनं एकदिशोरूणमित्यर्थः सदृग्ग्रहः दृक्कर्म
दत्तो ग्रहो भवति स्पष्टः शुक्रः दृक्कर्मसंस्कृतः ११।१४।५८।२० एवं दृक्कर्मदत्ता
ग्रहस्योदयास्तादिनक्षत्रार्थं गतभ गम्यलक्षणमाह कल्प्याल्पोरविरिति
अर्कः सूर्यः दृक्खचरो दृक्कर्मदत्तो ग्रहः तयोर्मध्ये अल्पो रविः कल्प्यः अधि
कोयः तस्तुग्रं कल्प्यं तयोर्लग्नार्कयोर्मध्ये अयनांशान्दत्वा प्रागवद्यथ
र्कस्य भोग्य इत्यादिना एकराशि खेतु तदंशांतरहृते त्यादिना कालः सा
ध्यः॥ पश्चात् पश्चिमोदयास्तसाधने सचक्राधर्यैः षड्राशियुक्तयोर्ख
ग्रार्कयोः कालः साध्यः॥ पलात्मकः षष्टिभक्तो घटिकात्मको भवति

५४

९६८

ताः घटिकाः षड्गुणिताः इष्टाः कालांशाः स्युः अमीभिः इष्टकालांशैः
पूर्वोक्तस्थितिकालांशेभ्यः अधिकैरस्तो गम्यः ऊनैरस्तोगतः उ
दयस्तु अधिके गतः न्यूनेर्गम्यः॥ अर्कः ११।२७।३२।२६ दृक्कर्मसंस्कृ
तः शुक्रः ११।१४।५८।२० अनयोर्मध्ये अल्पः शुक्रः स एव रविः ११।१४
५८।२० अन्योरविलग्नं ११।२७।३२।२६ अयनांशाः १८।८ अयनांश
युक्तोरविः ०।३।१६।२० अयनांशयुक्तं लग्नं ११।१५।०।२६ अनयोरेक
राशौ विद्यमानत्वात् भागांतरं ०।३४।१६ अनेन नभेषादयो गुणि
तः १८९३।३६।१६ त्रिंशद्भक्ता जातः कालः ११७ षड्गुणा जाताः

९६९

इष्टकालांशाः ६।१८ शुक्रस्यकालांशाः९ अथग्रंथकृताशुक्रचंद्रयोः कालां
शानां संस्कारोलक्षितस्तमाह खाद्रीति खाभ्राग्नयः ३०० शेयनशुक्र
स्योदयः २२७ अनयोरंतरं ७९ भवि २७ हतं फलमंशादि ५।५५।३७ शु
तं २ त्र्येकेभ्यः उदयस्यानतारेण हृतं मेलवाः धनं १।४३।५७ अनयोः संस्कृ
तिः १।१३।४२ खखांपंचमांशाः ऋणं ०।१४ शुक्रस्यकालांशाः ९ पंचमांशेन
संस्कारिताः जाताः स्पष्टाः ८।४६ शुक्रस्य इति कारणात्तद्वाभ्यामूनाः
जाताः शुक्रस्यकालांशाः ६।४६ इष्टकालांशाः न्यूनाः अतोगतोस्तः।
अथदिवसानयनमाह खाभ्राग्निरिति कथिताः ६।४६। इष्ट
कालांशाः ६।१८ अनयोरंतरभागाः ०।२८ खाभ्राग्निभिः ३०० र्गुणि ८५

ताः ८४०० पूर्वास्तेयसाध्यत्वात्सायनसूर्याधिष्ठितराश्युदयेन २२७ भक्ताः
३८।०।३२ परतः पश्चिमोदयेसतितत्सप्तमेन सायनरवेरुदयात्सप्तमोदयेन
भक्ताः कार्याः रविशुक्रगत्यंतरेण १।५३ भक्ताः फलं अस्तस्य गतदिनादि २
२३।३४ चैत्रशुक्लअष्टम्याः सकाशात्पूर्वं एभिर्दिनादिके २।२३।३४ शुक्रस्या
र्वास्तः वक्रिणिय स्योदयास्तः साध्यते सचेद्वक्री तदागतियोगेन भक्ताः कार्याः
।।अथागस्त्योदयज्ञानमाह।। पलभेति। पलभा ५।४५।१८ गुणा ७६। अनेनग
गजैरेलाः ७८ भागाः रहिताः २२।० वसुरवेच राल्हवाः ९८ युक्ताः १४४ एतेत्रिं
शद्युक्ताः राश्यादिवृषभराशेर्भशाद्युयेस्तः। सिंहस्थेऽर्के चतुर्विंशति २४ भागेउ

दयः। अथ ग्रहाणां नित्योदयास्तज्ञानार्थं दृश्यादृश्यलक्षणमाह। खेचरोस्तेति।।
अर्कास्तकाले सूर्यास्तकाले खेचरो ग्रहः कार्यः सूर्यश्च सग्रहः सषड्भसूर्यो नूआधि
कः केवलसूर्यात् अल्पश्चेत्तदा सग्रहो निशि रात्रौ उदेति उदयं प्राप्नोति। अन्यथा त
द्विपरीतश्चेत्तदा अस्तं याति। ग्रहः सषड्भार्कतोल्पसूर्याधिक इत्यर्थः। अथानंतरं।
एवं दृश्यत्वादीनि सति सग्रहः पूर्वपश्चात् सदृक्कर्मभाक् विधेयः। उदये पूर्वं दृक्क
र्मदेयं। अस्ते पश्चिमदृक्कर्म देयं। शके १५३० वैशाखशुक्लपौर्णिमास्यां गुरोर्नित्या
स्तसाधनं। स्पष्टः सूर्यः ०।१५।४२।३० स्पष्टा गतिः ५८।३८ स्पष्टो गुरुः ७।२।१।४१
स्पष्टा गतिः ५।२२ मंदस्पष्टो गुरुः ७।२।५२।४० मंदस्पष्टा गतिः ७।२९ दिन
मानं ३२।१८ सूर्यास्ते चालितौ सूर्यः ०।१८।४।२३ गुरुः ७।२।२।४६ मंदस्पष्टो गु

रुः ४।१२।५५।१९ सपात ३।२० रहितः ०।२२।५५।१९ केवलात् क्रांतिः १८।४१।४९ शी
घ्रकर्णः ११।२।४२ अंगुलाद्यः शरः उत्तरः १९।१८।५२ स्पष्टो गुरुः ४।३।१२।४६
अयं सषड्भार्क ७।५।४२।३७ न्यूनः केवलार्कादधिक इति पश्चादस्तंगमिष्यति
तो निर्णीते अथ पश्चिमास्तसाधनं खात् निभयुक्तो गुरुः ७।३।२।४६ अस्य
क्रांतिर्दक्षिणा १८।११।४१ अक्षांशेभ्यः जातान् तांशाद् दक्षिणाः ४३।३८।२३
दृक्कर्मकलाद्यं धनं ५५।१८ दृक्कर्मस्कृतो गुरुः ४।३।८।४ अथ रात्रौ ग्रहोदया
स्तयोर्गतघटिकाज्ञानमाह उदृमेति उदृमे उदये साध्यमाने स्वगाद्दृक्क
र्मदत्तग्रहात्परतः कालः स्तुत्ले काले साध्यः अस्ते षड्भयुक्तग्रहात् भक्तका

ग्र·
८७

लः साध्यः स कालः स्पष्टपूर्वस्य भोग्यकालेनान्वितः॥ भुक्तमध्योदयः एवं स्योदन्मा
घटिकादिको रात्रियातो भवेत्॥ तात्कालिकग्रहात् स कालः पुनः साध्यः स्पष्ट
स्यादित्यर्थः॥ स्पष्टार्कमेदलयाग्रुदन्भुक्तकालः १७२ स्पष्टसूर्यात् ७।६।१४।२७
भोग्यकालः ६४ भुक्तभोग्ययोर्योगः २४३ धनु ३४३ मकरो ३०४ द्वाभ्यां भुक्तः
८८२ सूर्योत्पन्नाभिर्घटीभिः १४।४९ गुरोरस्तः आभिर्घटीभिश्चालितो गुरुः त
त्कालग्रहः ४।३।१५।२४ रविः ७।६।१८।३९ लग्नभुक्तं १७२ रविभोग्यं ६१ अनयोर्यो
गः २४० धन ३४२ मकर ३०४ द्वाभ्यां युक्तः ८८६ षष्टिभक्तः जातः स्पष्टः कालः
१४।४६ अथ तात्कालिकं चंद्रं विना कालस्पष्टीकरणमाह इंदोरिति चंद्र
स्य कालो गोपलाढ्यो नव नवपलैः उदये युक्तः अस्ते ऊनः प्रतिघटिकं द्विद्वि ८७

१८४

पलैर्युक्तः द्विघ्नाघटिकातुल्यपलैः पलस्थाने युक्त इत्यर्थः स स्पष्टः कालः स्यात्।
एवं कृते तात्कालिकचंद्रात्पुनः कालसाध्य इति प्रयोजनं नास्तीति सूचितं
इति ग्रहोदयास्ताधिकारस्योदाहरणं अथ ग्रहच्छायोदाहरणं तत्र रात्रौ ग्रहस्य
छायातः स्पष्टज्ञानं दिनगतसाधनमाह प्रागिति शाके १८३२ वैशाखशुक्ल
नवमी १२ शनिवारे रात्रौ दशघटिकासु १० चंद्रस्य छायासाधनं क्रियते अहर्गणः
७७७ प्रातर्मध्यमाः सूर्यः ॥ ०।२०।५६।२२। चंद्रः ३।२६।४८।३ उच्चं ७।२२
।२६ राहुः २।२३।४७।३ रवेर्मंदकेंद्रं १।३।३।३८ मंदफलं धनं ०।४९।४०सं

१८५

ग्र
८८

स्कृतो रविः ०।२२।४६।२ अयनांशाः १८।८ चरं ऋणं ७३ चरसंस्कृतः स्पष्टो रविः
०।२२।४४।४९ स्पष्टागतिः ५७।५८ फलत्रयसंस्कृतश्चंद्रः ७।२६।३५।१३
स्पष्टागतिः ८१२ दिनमानं ३२।२६ सूर्योदयात् गतघटीभिः ४२।२६ चालि
ताः सूर्यः ०।२३।२५।४८ चंद्रः ८।७।४६।३९ राहुः २।२३।४४।४८ स्पष्टश्चंद्रः
१।१७।१।५ उन्नरः ३।२ः ६।५।४४ त्रिभवर्जितश्चंद्रः ७।१०।४६।३९ अस्य क्रां
तिः उत्तरा २०।१९।३९ अक्षांशैः २५।२६।४२ संस्कृता जाता नतांशा दक्षि
णाः ५।१७।३ पूर्वदृक्कर्म आद्यं ऋणं १६।४५ दृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः ८।१० ८८

२९।५० रात्रिगतघटीषु १० लग्नं ८।१६।२४।२२ पूर्वदृक्कर्मदत्तश्चंद्रः
लग्नाल्पः अस्तलग्नात् २।१६।२४।२२ अधिको अत इष्टघटीषु दृश्य
श्चंद्रः सायनदृक्कर्मसंस्कृतचंद्रस्य भोग्यकालः १५ सायनलग्नस्य भु
क्तकालेन ४६ युक्तः ६१ ग्रहलग्नयोर्मध्ये सिंहादारभ्य मकरपर्यंतं ये उदया
स्तेषां योगेन १३५ युक्तः १४६।१८ षष्टिभक्तः जातोग्रहस्य दिनगतकालः २३
छि॰ २९ अस्य ग्रहस्य दिनमानमाह जिनाघ्नेति दृक्कर्मदत्तचंद्रात् शर
मशरं ५९ अंगुलाद्यः शरः उत्तरः ६५।३४ अक्षभा ५।४५ घ्ना ३७७।
५८ चतुर्विंशति २४ भिर्भक्तः फलं पलात्मकमुत्तरं १५।५४ शरस्य उत्तर

ग्र॰ उ॰

८२

लात्अनेनचरं ५९ संस्कृतं जातं स्पष्टं ७४।४८ अस्मात् दिनमानं ३२।२८
अथ ग्रहस्य ध्रुवगतात् प्राग्वत् दिनगतकालात् छायायंत्रे साध्यं अथ
खचरभादेर्के ग्रहस्य छायायंत्रभागेभ्यः रात्रिगतघटिकादिकं ब्रुवे। अथ
द्युत्युक्तिः आरादीनां भौमादीनां द्युतिपरिगमः छायाज्ञाने यंत्रवशा
त्‌ वक्ष्यमाणरीत्या स्यात् तद्यथा ग्रहस्य यंत्रवेधाद्दिना यंत्रभागाः ज्ञेयाः
यंत्रभागेभ्यः कर्णः कर्णात् ॥ छायायंत्रभागेभ्यो दिनगतं वा शेषं दिनगत
कालः २३।२९ दिनमानात् ३२।२८ शुध्यः जातः शेषकालः ८।५९ अयं
उन्नतसंज्ञकः पश्चिमकपालस्य विद्यमानत्वात् उन्नतं दिनार्धात् शुद्धं जा ८१

तं पश्चिमनतं ७।१५ अक्षकर्णः १३।१८ स्पष्टं चरं कर्णे ७४।४४ हारः १२८
५६ समाख्यः ३०।१ अभिमतो हारः ७।२९ भाज्यः ११७।५५ अंगुलाद्यः कर्णः
१५।५३ इष्टछाया १०।२५ अथ छायासाधनमाह पश्चेदिति जलादौ प्र
तिबिंबं तं खेटं स्यात् दृगोच्चयं वै खंव गणयेत् ॥ यत्र भूमौ लंबः पतति तस्मा
ज्जले प्रतिबिंबसाध्यं अंगुलात्मकं गणनीयं ॥ तत्र द्वादशांगुणं दृगोच्चेन भक्तं
फलं अंगुलादि छाया स्यात् अथ ग्रहस्य द्युगतकालसाधनमाह ज्ञात्वा
नुमानादिति अनुमानात् ज्ञात्वा रात्रिगतघटिकाः १० तात्कालिकं

ग्र.
३० द्यतस्पष्टचरं ७४।४४ दिनमानं ३२।२८ इष्टछाया १०।२४ अस्याः विलो
मविधिना द्युगतसाधनं कर्णः १५।५२ भाज्य ११७।५५ अभिमताहारः
७।२५ अक्षकर्णः १३।१९ मध्यहारः १२७।५६ उन्नतपश्चिमं ७।१५ इदं दिनार्धे
न १६।१४ युतं जातो ग्रहस्य दिनगतकालः २३।२१ चंद्रस्य दिनगतोऽय
तो नवपलसहितं जातश्चंद्रस्य दिनगतकालः २३।३० अथ ग्रहोदये दि
नगतरात्रिशेषकालमाह प्रागिति पूर्वदृक्कर्मसंस्कृतश्चंद्रः ४।१०।२१
५० षड्राशियुक्तः सूर्यः ६।२३।२५।४० अनयोर्मध्ये चंद्रो लघुः सोऽर्कः

१८० ९०

कल्पितः अनयो रविर्लग्नं अनयोरंतरे कालः अर्कभोग्यः १५ तनुभुक्तः १३३
युक्तः १४८ मध्ये कन्या ३३५ तुलोदयेन ३३५ युक्तः ६७८ जातो ग्रहस्य स
षड्भस्यार्काल्पत्वात् चंद्रोदये दिनशेषकालः ११।३० स कालः ग्रहस्योदये
ऽक्रमात् द्युशेषो रात्रितो भवति कस्मिन् सति ग्रहे लघु प्रसति ग्रहे सष
ड्भसूर्यादल्पे द्युशेषा अधिके रात्रिगतस्यादित्यर्थः अथ सूर्यास्तात् ग
ग्र६ त्रिंतमाह तेनेति तेन द्युशेषेण पूर्वोक्तो द्युयातः ऊनः रात्रितिनसहितः
कार्यः॥ एवं अर्कास्तमयकतः सूर्यास्तादये तरं निशिप्रयातः रात्रिगत

१८१

ग्र·
९१ ॐ

कालोभवति॥ चेत्स्वल्पं वश्यं दृश्यकालस्तदा अनुमितिघटिकाः अल्पापुष्टं चे
त् तद्यथा कल्पितघटिकाभ्यः आगताघटिका अल्पा वा पुष्टा इत्यर्थः
तावदेव द्विगुणं तत्समपलेसकालः अल्पः चेत्स्थूलः अधिकश्चेत् ऊनः इ
ष्टः सकालः स्फुटो भवति ग्रहछायातः ७।४० द्युशेषेण ११।३० रहितः
जातः सूर्यास्तात् रात्रिगतकालः १० इति ग्रहछायोदाहरणं
पिकाऐ अथ नक्षत्रछायोदाहरणं तत्र तावन्नक्षत्रध्रुवकानाह दास्राद्विति
६ दास्रात् अश्विनीमारभ्य अष्टमूर्छनेत्यायः खमित्यंताः सर्वेषां नक्षत्राणां ७३

कोमात् अंशाद्या ध्रुवकाः स्युः ते त्रिंशद्भक्ताः राश्यादयो भवंतीत्यर्थः॥
इमे ध्रुवाः दृक्कायनदृक्क्रियाः संति॥ एषामायनदृक्कर्म दत्तमित्यर्थः अभास्क
केमोह क्षेप इति क्षेपाः नक्षत्राणां वक्ष्यमाणाः शराः पंचभ्यां गुण्याः द
दशभक्ताः फलं भागादिशरात्यं ध्रुवे प्राक्पूर्वकपाले पश्चिमकपाले ऋणं इदं द
क्षिणशरे उत्तरशरे विपरीतं पूर्वकपाले ऋणं पश्चिमकपाले धनमित्यर्थः
तेषु देशे नक्षत्रध्रुवाः स्युः॥ अथ नक्षत्राणां शरभागानाह दिग्गिति अ
थ प्रजापतिब्रह्मस्वांध्रुवकानाह प्रजापतिरिति अथ तेषां शरभागा

ग्र· उ

८२ नाह ।। ते पाभिति ।। स्पष्टोर्थः ।। अश्विन्याः शरः ७ १० ज्या ५।४५ घ्रु ५७।३० द्वादश
भक्तः फलंभागा ५।४।१८।३० अनेन अश्विनी ध्रुवकः ०।८।उत्तरशराद्गुनः जातः
राश्याद्रि अश्विन्युदयध्रुवः ०।३।१४।३० फलेन युतः जातोस्त ध्रुवकोश्विन्याः
०।१४।४८।३० एवं कृते जाता उदयास्त ध्रुवकाः ।। अथ खमध्यस्थनक्षत्रात्
राशिज्ञानमाह खमध्येवर्त्तमानं यन्नक्षत्रं तस्य यः खलकः ध्रुवः आक्षमूछेनोना
दिनात्तस्मात् अस्फुटं शरसंस्कारं विना चरं साध्यं ।। चरादिनार्धं स एव इष्ट
कालः खमध्यनक्षत्रध्रुवं सूर्यवत्स्य अयनांशा तत्कुर्मे अंगभान्वितार्कः
सषड्भसूर्यः तयोरंतरे अर्कस्य भोग्यं तुल्या दिनाकालः साध्यः ।। ताः खम ८२

ध्यस्थेन नक्षत्रे सूर्यस्य राशिगत घटिकाः भवंति खमध्यस्था श्विनी ध्रुवकः ०।८
अयनांशाः १८।१० सायनः ०।२६।१० अस्मात् भोग्यकालः २८ इष्टकालः
१५।४२ लग्नं ३।१३।४४।४६ एवं जाता भि सर्वेषां मध्यलग्नानि अथो
दयनक्षत्रात् लग्नराशिगतं चाह उद्वेति उद्यत् उदयं प्राप्नुवन् यद् नक्षत्रं त
८५ स्य स्वदेशजः ध्रुवकः सं एव तात्काललग्नं स्यात् ।। अस्तं प्राप्नुवतो ध्रुवकः ष
ड्राशियुक्तः अस्तलग्नं स्यात् ।। ततः उदयलग्नतः सषड्भार्कतः प्राग्वत्त्व रा
शिगतघटिकाः साध्याः ।। अश्विन्याः उदयध्रुवकः स्वदेशजः ०।०।१८।३० अ

ग्र
९७

यंता काललग्नं अस्त ध्रुवकः ०।१।२।४।७।३० षड्गाद्रियुक्तो जातो लग्नं ६।१२
७।३०।९ एवं सर्वेषां उदयास्त लग्नानि साध्यानि। अथ स्थिरलग्नानि स्वदेशीया
निकार्याणी त्याह॥ इति निजदेशापलभावशात इति॥ इति अनेन प्रकारेण नैजदे

या

दिनार्धं

	अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	आ	म	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अ	ज्ये	मू	पू	उ	श्र	ध	श	पू	उ	रे	अ
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

१३

शापलभाववशात् उदयं अथवा खमध्यं वा अस्तमयं व्रजत्युग्रा ध्रुवत्वं अश्वि
न्यादि नक्षत्रेषु सत्सु सुधीः बुद्धिमान् स्थिरलग्नानि सुखार्थं विदधीत
कुर्यादित्यर्थः एवं जातानि उदयामध्यस्तलग्नानि अथ नक्षत्राणां छा
यायंत्रलवादिरा विज्ञानमाह निजदेशेति पूर्वोक्तप्रकारेण निजदेश
भावात् औदयिककालउक्षशराचैयंत्रलवादिखेटवत्स्यात् एतद्
क्तं भवति खेदृशोलग्नं नक्षत्रध्रुवकं ग्रहं प्रकल्प्य तस्मात् चरं साध्यं॥
तच्चरं जिनांशोक्षाभाघ्नइत्यादिना स्फुटं कार्यं॥ तस्मात् दिनमानं कार्यं॥
खेदृश नक्षत्रध्रुवा लाकुदृष्टिकर्मखचरइत्यादि नानक्षत्रचयुयात साध्यः तस्मा

	म	ध्रु	आ	ज	अ	ल
	३ २४ ५५	१ ३१ ३१	११ ११ ०	० ११ ०	८ ३२ ३२	३ ४५ ०
	१२ ३३ ३४ ३६	३ ३३ ३४ ०	१ ३५ ५० ३	१ ३ ५५ ३६	८ ३३ ३४ ३४	४ ३२ ४० ०
द्विनार्थो वि	२५ ५५	२६ ५५	२५ ५०	२५ ४५	३५ ३५	२६ ५४
लग्नानि	प	ध्रु	आ	आ	ओ	ह
	५ १ ३६ ३६	४ २६ ३४ ३१	५ ३३ ३४ ३३	१ ३४ १२ १०	४ ३४ ३४ ४	१ ३० ३५ ५

अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	आ	
३ १३ २४ ४५	३ ३४ ३३ ३६	४ ३४ ३४ ३०	४ १९ ४६	५ ३५ ३४ ४५	५ ५७ ३४ ३६	६ ५५ ३३ ४८	६ ५२ ३४ ३८	६ १० १५ ३३	
म	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अ	ज्ये	
३ २४ २९ १८	७ ३६ २४ ३४	७ १४ ३१ ३०	७ १७ ४३	८ ११ २४	१ ३५ १२ १२	१ १८ २२ २२	१० ३५ ३७	० १० ३० ३३	
मू	पूषा	उ	अ	श्रवण	ध	श	पू	उ	रे
१० २३ ३४ ४०	११ ५५ ५२ २२	११ ३५ २६ २०	११ ३० ५५ ४५	० १६ १५ ११	० ३८ १ ३३	२ ४ ३ २४	२ ३० ३४ ३५	२ १८ ४० ३३	३ १८ १८

१८८

	अ	भ	कृ	रो	मृ	आ	पु	पु	आ	म	पू	उ	ह	चि	स्वा	वि	अ
उदयपल भ्रांति	० ३ १२ ३०	० १५ १५ ०	१ ५ ३५ १०	१ ३१ ३३ ४५	२ ५ ४० ३०	२ ११ १५ १५	३ १ ३०	३ ०५ ० ०	३ ३० ३१ ३५	४ ० ० ०	४ ३२ १५ ०	४ ३८ ४५ ४५	५ २१ ४५ १५	५ ३९ ५७ ३०	६ ० १५ २५	७ ३८ ३४ ४५	७ ४४ ५४ ३०
मध्यपल भ्रांति	३ १३ ४४ ४५	० १५ १५ ०	३ ३४ ५२ ३५	४ ११ ४८ १२	५ ३ ३० ३५	५ ५ ११ ३९	५ २ ४८	६ १४ ३१ १८	६ १५ १८ ४०	७ ४ ११ १८	७ १७ ५४ १५	७ ३५ ३१ ३	८ ७ ५३ ०	८ १४ १५ ४	९ १५ ११ १५	९ १८ १४ ३५	९ ३२ ३४ ३३
अस्तपल भ्रांति	८ १३ ४७ ३०	८ १५ ४० ०	७ १० २३ ४५	७ १५ ३५ १८	७ २४ ११ ३०	८ ० ४७ ४५	९ ५ ४१ ३०	१५ ० ०	१६ ३८ ४५	१० १ ० ०	११ ३ ४५ ०	११ ११ १३ ४५	११ १४ ३७ ४५	० २ २ ३०	० ५ ४४ ४३	१ १ २५ १४	१ १३ २ ३०
उदयपल भ्रांति	ज्ये	मू	पु	उ	अ	श्र	ध	श	पू	उ	रे	ध	श्रु	अ	आ	अ	उ
	७ २१ १५ १५	८ ५० ५० ०	८ १७ ३३ ४५	८ ३३ ३३ ४५	७ १८ १५ ३०	८ ३० ३७ ३०	८ २८ ४५ ०	१० ३० ० ०	१० ११ ३० ०	१० १४ ३ ४५	० ० ० ०	१ ११ १८ ४५	१ १५ ३५ ३०	१ १० ०	२ २५ २५	५ १ ३३ ४५	३ ० ० ०
मध्यपल भ्रांति	१० १० १७ ३०	११ १७ ३४ ५४	११ १७ ४१ [illegible]	११ १३ ४४ [illegible]	११ २० ४० ४५	१ ५४ ४४ ५१	० १३ ४० ३	२ ४ १४ १४	३ १८ ३४ ३५	३ १८ ४० ३१	३ ७ १५ १८	५ ५ ३५ २५	४ २५ ३१ ११	४ २३ ३४ १७	५ १९ ३५ ५०	८ ११ १४ ४	५ १० ४ ५५

(१९)

ग्रं· अस्लेष ९५	१	१	२	२	३	३	४	४	५	५	५	६	६	७	७	८	८	
	[illegible] १८ ३३ ४५	२९ १० ०	१२ ३५ १२	८ ३६ १५	३० ४२ ३	९ २२ २०	३ १२ ०	२० ० ०	८ १० ०	११ ५६ १५	० ० ०	१४ ३१ १५	१० २२ ३०	१५ ५० ०	१३ ३५ ०	८ २६ १६	५ ०	

पु· ६

तं नतं कार्यं। स्वदेनक्षत्रध्रुवात्॥ प्राक् दृष्टिकर्मे खचर इत्यादिना नक्षत्रच
ध्रुयातः साध्यः तस्मादुन्नतंकार्यं॥ स्वदेशात्तस्मादुन्नतान्नवति गुणितम्भि
प्रसुन्नभिल्यादिना चूर्णः साध्यः तस्मादुन्नत भागाश्च छायादेरपि राशि
यातं ग्रहवत् ज्ञेयं॥ तद्यथा॥ छायायाः विलोमविधिना ध्रुयातः स्वदेशध्रु
वात् प्राक् दृष्टि खचरं गभाद्यभान्यो इत्यादिना ध्रुवोधाराशीतो वा साध्यः
तदनंतरं तेनोनोथ चमहित इत्यादिना राश्यादिगतं ज्ञेयं॥ अथवा रवेर्यंत्र
वेधादिना नक्षत्रस्य यंत्र भोगा ज्ञेयाः॥ यंत्रभागेभ्य उन्नतं तस्माद्राशिगतं वा

९५

ज्ञेयं नक्षत्रग्रह। योगतारा ध्रुवत् ज्ञेयः। ग्रहयुतिगतरुक्तः॥ तद्यथ ध्रुवचरमध्रुवांकात
लिखितकौ ग्रहयुतिवत् ज्ञेयः परंतु आचार्येणात्र नोक्तः तत् स्मात् पुत्रेण
नृसिंहदेवज्ञेन स्वकृतकरणे नक्षत्रग्रहयोगोक्तः तद्यथा ध्रुवचरमध्रुवांका
तरलिप्तिका ध्रुगति भुक्तिहृता दिनगतागतैः॥ पश्चाद्दिने ध्रुवचरेधिकहीन केयु
तिरेहे तरथा खलु वक्रिणि। अथग्रहाणां रोहिणी शाकटभेदलक्षणं चाह॥
गविनगकुलवेला रवगोग्रहः गविवृषभास्थिते श्चेन्नगकु १७ लवैः सप्त
दशभागे वर्तमानः तस्येषुः शरयमादिक् दक्षिणः पंचांशा दंशलवाधिक

ग्र.   ३.

९६ श्चेत्तदा समग्रहः कुभशा कटं रोहिणीशाकटं भित्वा निर्गच्छति यदि स्व
स्वकुभौमः शनिर्भृगुपुत्रोवा इंदुः चेद्भिनत्ति तदा जगत्त्रयोलोकानांमाह
तीपीडास्यादित्यर्थः अथचंद्रस्यशकटभेदसंभवमाह स्वर्गानाविलि
स्वर्भानोरंशहोभा दिति भतः पुनर्वसोः अष्टऋक्षसंख्ये सतितदा
शीतांशुः चंद्रः रोहिणीशाकटं भिनत्त्येव भौमशन्योः शाकटभेदः यु
गांतेस्यात् शाकटभेदइदृशीस्वपातेस्वाबुधयः स्वयमाहुस्त्या
दिस्वपेसतिइदानीनभवति वृषभेग्रहेस्वपातयोः पंचांशदंगुला   ९६

धिकोयाम्यः शरोनागच्छतीत्यर्थः इतिनक्षत्रछायोदाहरणं॥ १५
अथशृंगोन्नत्यधिकारोदाहरणं शाके १५३२ ज्येष्ठशुक्लपंचमीगुरौ शृं
गोन्नत्यवलोकनार्थमहर्गणः चक्रं ० अहर्गणः ५८० अस्मात्मध्यमात्
सूर्यः १।१६।३३।५८ चंद्रः ३।९।३३।१० उच्चं ७।२४।५७।४८ शकुः ३।२२।२४
२३ रवेर्मंदकेंद्रं १।१।२६।१६ मंदफलंधनं १।०।२२ संस्कृतोरविः १।१७।५८
१६ अयनांशाः १८।८ चरंऋणं १०६ स्पष्टोर्कः १।१७।४०।३२ स्पष्टा
गतिः ५७।२० फलत्रयसंस्कृतःश्चंद्रः ३।९।१२।२८ मांदकेंद्रं ४।१५

१७ ५८।२० मंदफलंधनं ३।२९।१२ स्पष्टश्चंद्रः ३।१२।३०।४९ स्पष्टागतिः ८३७ दि
नमानं ३३।३२ अवसाधनार्थंगतैष्यतिथिसाधनमाह मासस्यप्रथमेतिमे
त्ति मासस्यप्रथमेचरणेऽथवाऽंतिमेचरणेशुक्लप्रतिपदामारभ्याष्टमीप
र्यंतंप्रथमचरणाः॥ कृष्णाष्टम्याः दर्शपर्यंतं अंतिमश्चरणः तत्रयस्मिन्नष्ट
मीऐदिनेचंद्रस्यशृंगोन्नतिरवलोक्यतेतद्दिवसेतपनास्तमथोदये शुक्लपक्ष
सूर्यास्तकालिनरविचंद्राद्गततिथयः सावयवाः। कृष्णपक्षेसूर्योदियकाली
नविचंद्रात्एष्यतिथयःसावयवाः घटीपलाद्यवयवसहिताःकार्याः॥ १७

शुक्लपक्षेसूर्यास्तसमयेशृंगोन्नतिरविलोक्यते। कृष्णपक्षेसूर्योदयइत्य
र्थः अथशुक्लाष्टम्यादिकृष्णाष्टम्यांततिथिषुशृंगोन्नतिर्नास्त्येवेतिसिद्धं॥
सूर्यास्तेचालिताः सूर्यः १।१०।११।३२ चंद्रः ३।१९।१८।२८ राहुः १०।२२।२८।३७
सूर्यास्तेगताःसावयवास्तिथयः ५।७।२० यदापंचांगस्थरविराहू सावयवा यवा
तिथयश्चेद्दृश्यंतेतदाचंद्रसाधनमाह रविहृतेति सूर्यास्तेसावयवास्तिथ
यः ५।७।२० रवि १२ हृताः जाताः अंशाः ६१।२८।० सूर्यास्तेद्युगतिः १।१८।१२।३२
मासस्यपूर्वपादत्वाद्दैतैरंशैर्युतोजातश्चंद्रः ३।१९।४०।२० यदाहर्गणात्चंद्रः

ग्र०८ग्र साध्यते तदा एतस्य प्रयोजनं नास्ति गताः सावयवास्तिथयः ५।७।२० ५०

१८ नृप १५ गुणाः ८१।५७।२० वर्गित तिथ्या २६।१४।१३ ऊनाः ५५।४३।७
अक्षभया ५।४५ गुणिताः ३२०।२२।४५ पंचदश १५ भक्ताः फलं भागा
दिक मुत्तर दिक्कं २१।२१।३१ इदं सूर्यस्य उत्तर क्रांति भागैः ३४।४४।२९
संस्कृतं जातं उत्तरं ५६।१६।० व्यगु विधुः ०।२७।२४।२५ अस्मात् नृपति
थि इत्यादि खंडकैः साधितः अंगुलाद्यः शरः उत्तरः ४१।२३।२५ त्रि राम
गुणितः अंगुलादि उत्तरः शरः २।४।१० चंद्रक्रांतिरुत्तरा ६०।२५।५९

१८

भागानीतं भागाद्यं उत्तरफलं ४३।६।० इदं व्यस्त दिक शर भागैः संस्कृतं ४९।१५।०
इदं चंद्रस्य व्यस्त क्रांत्यंशेन संस्कृते जातं उत्तरं २२।२४।५१ इदं द्विगुणित ति
थि भि: १०।१४।४० भक्तं जातं अंगुलाद्यं वलनं संस्कारस्योत्तर सावयवा स्तिथयः
५।७।२० स्वपंचमांशेन १।१।२८ हीनाः जातं सितं ४।६।५२ अथ शृंगोन्नमन दि
क्ज्ञानमाह उन्नतमिति यावत् तस्य दिक् तद्दिशि चंद्र शृंगमुन्नतं भव
ति वलनस्योत्कलैः वलनस्य यावंति अंगुलानि तन्मितांगुलैः शृंगमुन्नतं
वलनान्य दिक् शृंगे तेनानतं भवति ॥ एवं दिक् ज्ञाने सति परिलेखतः

ग्र॰

९९ किंप्रयोजनं प्रकृते वलनस्याभावादुत्तरदिशि शृंगोच्चं इति शृंगो
न्नत्युदाहरणं अथग्रहयुत्यधिकारोदाहरणं अथग्रहयुति ज्ञाना
र्थं कश्चित् कुहयुत्यासन्नदिने स्फुटौ ग्रहौ कार्यौ शीघ्रकर्णश्च वेधः स्प
ष्टः सूर्यश्च संवत् १६।६७ शके १५३२ वैशाखशुक्ल १० रवौ अस्मि
न्दिने ग्रहयुतिसाधनार्थं अहर्गणः चक्रं ० अहर्गणः ७७० मध्य
माः रविः ०।२१।५५।३० भौमः ७।०।३३।५५ शनिः १०।५।४।१५।१२
वे मंदकेंद्रं १।२६।४।३० मंदफलं धनं १।४४।२६ संस्कृतो रविः

०।२३।४३।५६ अयनांशाः १०।८ चरं ऋणं ७५ स्पष्टो रविः ०।२३।४२।४१ स्पष्टाग
तिः ५७।५६ अथ भौमस्य स्पष्टीकरणं शीघ्रकेंद्रं ३।२१।२१।३९ शीघ्रफला
र्धं धनं १०।५०।३७ संस्कृतो भौमः २।१९।२४।२० मंदकेंद्रं ३।०।३५।३२ मंदफलं ऋ
णं ३।२।५२ मंदस्पष्टो भौमः १।१६।३५।२८ स्पष्टागतिः ४२।५० अथ शनि स्पष्टी
करणं शीघ्रकेंद्रं ३।१६।१७।३९ शीघ्रफलार्धं धनं ३।४२।४१ संस्कृतः शनिः
१०।८।२८।४० मंदकेंद्रं ९।२१।३१।२० मंदफलं ऋणं ०।२२।४१ मंदस्पष्टः
शनिः १।२७।२७।१० शीघ्रकेंद्रं ३।२४।३२।१२ शीघ्रफलं धनं ५।३५।२६ स्पष्टः
शनिः १०।२।५८।४४ स्पष्टागतिः ३।३ दिनमानं ३२।३० भौमस्य शीघ्रकर्णः ०।५२

ग्र.   उ.

१०० शनेः शीघ्रकर्णः ११।१३। अथ बिंबसाधनमाह पंचत्वगार्केति भौमबिंबं कलाद्य ५ पृथक्स्थं ५ ऊध्व ११ कर्णयोरंतरेण २।०७ गुणितं १०।४० प्रकृति २९ भक्तं फलं ०।२२ एकादशाभ्यः श्रवणस्यन्यूनत्वात् फलेन पृथक्स्थं ५ सहितं जातं ५।२२ इदं त्र्युत्पन्नं तं जातमंगुलाद्यं स्पष्टभौमबिंबं ५।२२ शनिबिंबं ५ पृथक्स्थं ५ संहितं जातं ५।२०।३ ११ कर्णयोरंतरेण ०।२३ गुणितं ३।५२ रामेभक्तं फलं ०।२१ एकादशाभ्यः श्रवणस्याधिकत्वात्फलेन पृथक्स्थं रहितं जातं ४।३९ त्रिभिर्भक्तं जातं अंगुलाद्यं स्पष्टं शनिबिंबं १।३३ अस्फुजः भौममारभ्येत्यर्थः॥ अथ ग्रहयुतेर्गतैष्यज्ञानमाह॥ अधिकेति ग्रहयुत्यासन्नग्रहयोर्मध्ये अल्पभुक्तेन्यूनगतेः सकाशात् अधिकजवखगः अधिकगतिर्ग्रहः अ १००

200

धिकः अंशाद्यवयवेन अधिकस्तदा जनयोर्युतिः प्रागता गतेति वाच्यं॥ अथवा अनुलोमतो मार्गिग्रहात् कुटिले वक्रिणि ग्रहे अल्पतरे सति युतिर्गता वाच्या॥ अथवा अनुगतिः खगयोर्द्वयोर्वक्रिणोर्ग्रहयोर्मध्ये शीघ्रे शीघ्रगतौ ग्रहे अल्पे युतिर्गते वा

ह्लौ च्या॥ अन्यथाउक्तवैलक्षण्ये विपरीत्ये ग्रहयुतिर्गम्येत्यर्थः अल्पगतेः शनेः १०।२।५८ ५४ सकाशादधिगतिः भौमो १०।६।३५।१२ अधिकः अतो गतलक्षणयुतिः अथ ग्रहयुतिदिवसज्ञानमाह ऋजुगतीति मार्गिणोर्द्वयोर्ग्रहयोः सतोः अथवा द्वयोः वक्रयोः ग्रहयोः सतोः तदंतरकलाः कार्याः ताः गत्यंतरेण भक्ताः यदेको वक्री तदा तद्ग्रहांतरकला एवं गतियोगेन भक्ताः कार्याः आप्तैर्दिनैः ग्रहगतिर्ग

201

ग्र· ॐ

१०१ म्या गतावा पूर्वोक्तलक्षणेन स्यात् समागमोग्रहयोर्भौमशन्योरंतरं ०।३।३६।२५ कलाः
३६।२५ गत्यंतरेण ३१।५७ भक्ताः फलं गतदिवसाः ५।२८।२७ एभिर्दिनैः पूर्वग्र
हयुतिर्भविष्यति॥ उदंदिनादिके वैशाखशुक्ल दशम्यां शोधितं जातं वैशाखशुक्ल
चतुर्थ्यां सूर्योदयात् गतघटीषु ३३।३७ अथवा ग्निगतघटीषु १।७ शनिभौमयोर्युतिः॥
अथग्रहयोर्दक्षिणोत्तरदिक्स्थानं तदंतरं च साधयति॥ चाल्याविति॥ अथ ग
तेग्रहयुतिदिवसे गतगम्ये स्तो खये चाल्यौ तो राश्याद्यवयवेन समौ स्तः तयोः
समयोः शरः साध्यः॥ चंद्रस्य चेद्युतिस्तदा चंद्रबाणः स्वनत्यासूर्यग्रहणोक्तरीत्या
कृतया संस्कार्यः अथग्रहौ स्वस्वदिक्षु शरदिशो ज्ञेयौ यस्य ग्रहस्योत्तरः शरः स
ग्रहः उत्तरस्यां॥ यस्य दक्षिणः शरः स दक्षिणस्यामिति। द्वयोः शरयोः समदि १०१

202

शोः सतोः यः अल्पबाणः यस्य शरोल्पः स ग्रहः अधिकशरग्रहात्॥ अन्यदि
शि ज्ञेयः दक्षिणस्तदा दक्षिणः यदा उभौ शरौ एकान्याशौ तदा विरहितस
हितौ॥ द्वावप्येकादशौ तदा तयोरंतरं कार्यं॥ यदाभिन्नदिशौ तदा तयोर्यो
गः कार्यः एवं कृते ग्रहयोर्मध्ये दक्षिणोत्तरं अंगुलाद्यं स्यात्॥ अस्मिन्नंतरे
मानैक्यखंडाल्लघुनि न्यूने सति भेदयोगः स्यात्॥ तदा भेदयोगः सूर्यग्रहण
वल्लंबनाद्यं कार्यं॥ न कार्यमित्यर्थः अल्पबिंबत्वात्तस्य स्पर्शादि
केन लक्ष्यते अतो लंबनादिजउकर्म किमर्थं कार्यमित्यर्थः भावः एभिर्दिना

203

ग्र.

१०२ दिके ५।२६।१३ चालनानि॥ भौमचालनं ३।५।३० शनिचालनं ०।२६।३५ उ.

चालितो जातो समो॥ भौमः १०।२५।२१।९ एतच्चालितग्रहयोः अनयोर्दृक्कर्म

दत्वा पुनरपि अंतरं कलागतिजांतरेण भक्ताः इत्यादिना दिनं साध्यं तत्रयु

हयुतौ स्पष्टदिनादिकं भवति॥ पूर्वदिकापेक्षया तत्र पूर्वसाधितसमकलका

लेगम्यगतलक्षणवशेन सहितं रहितं कार्यं॥ यावदधिकमूनं दिनादिकं

भवति तावद्विश्चालितयोश्चालनं दत्वा समौ कार्यौ॥ इतिसिद्धांतशिरोम

णावुक्तमस्ति परंतु आचार्येण स्वल्पांतरत्वादुपेक्षितं अतो नदृष्टपाले

नोपन्यस्तमीयं अथ मंदस्पष्टखगादित्यादिना शरसाधनं मंदस्पष्टचालनं॥ १०२

भौमस्य २।२२।३२।शनेः ०।१।०।३ चालितौ मंदस्पष्टौ॥ मंदस्पष्टो भौमः १।८।

२५।०।२७ मंदस्पष्टः शनिः २।२८।७।१३।१५ पातेन १।१० रहितो भौमः ०।१५।

०।२७ केवलात्क्रांत्यंशाः दक्षिणाः १।६।३०।३ त्रियमाहृताः ३७।२।

४६।१६ शीघ्रकर्णेन ०।५२ भक्ता फलं ४३।१० स्वचतुर्थांशेन रहितं १०।४७

ते ३२।२७ द्वाभ्यां भक्तं जातो भौमस्य शरोंगुलादिको दक्षिणः १६।१४

पातोनस्य दक्षिणगोलत्वात् पातो ३।१० न शनिः ८।१७।१३।१५ के

वलात्क्रांत्यंशाः ८।५३।१८ त्रियमाहृताः हताः १५०।२५।५८ कर्ण ११।१२

भक्ताः फलं जातः शनेः शरोंगुलादिर्दक्षिणः १४।७ अत्र भौमशनि

ग्रह.
१०२

उ

भ्यां रेदिक्केकस्थत्वादल्पबाणः। शनिः उत्तरस्थो ज्ञातव्यः अत्र शरयोरे
कदिग्गतत्वाद्बाणयोरंतरं अंगुलादिकं ज्ञानं ग्रहयोरंतरं ३।४ भौम
बिंबं १।५० शनिबिंबं १।२२ अनयोर्योगः ३।१२ अर्धितं जातं मानैक्य
२ खंडं १।४१ अस्माद्ग्रहांतरमधिकमतो भेदयोगो नास्ति।
अतो लंबनादिकं कार्यं॥ सत्यपि भेदयोगे स्वल्पत्वात्तु न कार्यं।
चेत्कार्यं तत्र प्रकारः। ग्रहयोर्मध्ये अधःकक्षास्थः चंद्रकल्प्यः त
दुपरिकक्षास्थः सूर्यः कल्प्यः ग्रहयुतिर्यदा रात्रिसमये भवति त
दा तस्मिन्समये केवलाकालिलग्नं साध्यं न कल्पितार्कात्तल्लग्नं

१०२

206

वित्रिभं तस्मान्नतांशाः तेभ्यः सूर्यग्रहणवत् हारः कार्यः कल्पितार्कत्रिभोन
लग्नयोर्विश्लेषांशाः शं १० शन हीनघ्नशक्रा इत्यादिना नाड्याद्यं लंबनं
कल्पितादित्रिभेऽधिकोने सति धनर्णं क्रमेण ग्रहयुतिसमये कार्यं। स्पष्टका
लः स्फुटः स्यात्। अथ षड्गुणं लंबनं इत्यादिना नतिः कार्या। कल्पितचं
द्रस्य शरः नतिसंस्कृतः स स्फुटो भवति॥ अतित्रासुक्तं। ततोऽथ ग्रहयो
रंतरमंगुलाद्यं स भेदयोगे शरः स्यात्। ग्रहयोर्मानैक्यार्धं शरेणोनं यो
गो भवति। अतः प्राग्वत्स्थितिः तस्याः सूर्यग्रहणविधिना स्पर्शमोक्ष
लंबनाभ्यां स्पर्शमोक्षकालौ भवतः परिलेखवलनादिकं पूर्ववत्॥ किंचि

207

ग्रह· उ·

१०४ द्विशेषः।। यदा मंदाक्रांतशीघ्रगो वाऽधःस्थितस्तदा पूर्वदिशि स्पर्शः। वक्री
वाऽधःस्थितस्तदाप्येवं अपरदिशि मोक्षः मंदगतिर्यो वक्री वा स रविश्च
त्युः शीघ्रगतिश्चंद्रः तुल्यः ग्रहयुतिसमलंबनात् दृश्यादृश्यज्ञानं शाकु
कर्म ४ दृष्टिं खचरेत्यादिना ज्ञेयं। इति ग्रहयुत्यधिकारोदाहरणं।। अथ पाताधि
कारोदाहरणं।। पातो नाम चंद्रार्कयोः क्रांतिसाम्यं।। संवत् १६७० शके १५३५
वैशाख कृष्ण ७ सप्तमी शनौ घटी ११।१५ धनिष्ठा ५५।३ शूल २८।४६
अस्मिन् दिने पातज्ञानार्थमहर्गणः चक्रं।। ८ अहर्गणः १[illegible]८३ प्रात
र्मध्यमाः रविः ०।१।०।५६ चंद्रः १२।१०।४४ उच्चं ११।२५।१३।१४ राहुः ।०।२५। १०४

२।५८ रवेर्मंदकेंद्रं ९।२६।५१।१ मंदफलं धनं १।३५।३५ संस्कृतो रविः ०।२।३६।३४
अयनांशाः १८।११ चरफलं ८८ स्पष्टो रविः ०।२।३५।६ स्पष्टा गतिः ५७।३३
फलत्रयसंस्कृतश्चंद्रः ३।१९।३४।३ मंदकेंद्रं २।५७।२।११। मंदफलं धनं ४।३४
३२ स्पष्टश्चंद्रः २।२४।०।३५ स्पष्टा गतिः ७६२।४० धनिष्ठा नक्षत्रस्य
गतघटी ३।४९ एष्यघटी ५१।६ गतैष्ययोगः। ६२।५५ अथ प्रथमतः
मध्यमपातसाधनमाह मंदघ्नेति अयनांशाः १८।११ मंदघ्नाः
१६३।३९ षष्टिभक्ताः २।४३।३९ एतत्तुल्यघटीकाभिः २।४३।३९ सार्ध

त्रयोदशायोगा १३।३० हीनाः १०।५६।२१। एतत्तुल्ये सावयवे योगे गते वैधृति
पातसंभवः॥ अथ प्रकृदानां स्फुटीकरणं॥ ब्रह्मयोगस्य गतघटिकाः १६
२१ शुक्लयोरेवं शुक्लयोगो घटी ३०।१ मितः अथ ब्रह्मयोगयातघटिका
योजिताः ४५।५० अत्र मध्यमक्रांतिसाम्यं॥ अथ कालस्य ४५।५० सूर्यो
दयस्य चांतरमेतावत् १४।१० इति शनिवासरजसूर्योदयिकौ सूर्य
राहू आभिर्घटिभिः १४।१० चालितौ मध्यमक्रांतिसाम्यकालिकौ
सूर्यः ९।२।२७।३१ राहुः ०।२५।१०।३७ सायनांशैः रविः ९।२०।३२।३१ राहु
९।१३।२९।३७ अथैतस्य पाताभावाभावलक्षणमाह॥ गोलैक्येति
राहुयुक्तसूर्ययोरेकगोले सति सपातः स्यात्॥ अन्यथा॥ भिन्नगो १०५

लेचेत्तदा सायनरवेः भुजभागाः कार्याः ते पंचेषु ५५ भ्योन्यूनास्तदापा
तोस्त्येव। ते भुजभागाः पंचेषुभ्यो ५५ धिकास्तदा पातस्य संशयः अस्ति नो
वेति संशयं वक्ष्यमाणप्रकारेण वयं भिदमः निराकुर्मः। सायनार्कः ९।३।१५
८ सायनसूर्यः ९।२०।३२।३१ अनयोरेकगोलस्थत्वात् पातोस्त्येव। अथ
पातसंभवक्रांतिनिःसरासार्थं संधिसाधनमाह। खाभ्रेंदु इति। त्रिभ
ज्ञि भिभेरसमंस्समम स्त म्भि तिचलास्पदानि चंद्रे खुः। सायनार्क सूर्ये
यो। एकपदत्वे सति खाभ्रेंदु इत्यादि खंडानि ग्राह्याणि। तयोः पदभेदे

सति अगरुडे स्यादि खंडानि गाग्रादि क्रमेण षट् दश क्षेपः स्यात्॥
पदैक्य षट् ध्यपदभेदे दश १० क्षेपो यथा ह्यः सायनार्कस्य कोटिलवाः का
र्योः ५ तेषां यः पंचमांशः तस्य प्राणानां खंडानामैक्यं कार्यं॥ शे
षांशाः एभ्य खंडके नगुण्याः पंचभक्ताः फलेन खंडैक्यं सहितं क्षे
पयुक् संधिर्भवेत् यदा सायनसूर्यस्य भुजभागा पंचभ्योल्पा
स्तदा संधिसाधनमेव नास्ति॥ अथास्मात्सातभावाभाव ज्ञान
माह साग्वर्कभुजांशेति साग्वर्कस्य भुजांशा यदा संधेः स

काः शरादल्पास्तदा क्रांतिसाम्यमस्ति। चेत्संधेरधिकास्तदा क्रांतिसाम्यं न
स्यात्। अत्र भुजांशानां संधेश्च यदंतरं तत्साहस्यं तत्तुल्यं चंद्रार्कयोः क्रांत्यंत
रं स्यादित्यर्थः। अत्र कल्पनीकमुदाहरणं। रविः ११७ राहुः ८।११५ साग्वर्कः ८।१२
रवेर्बाहुभागाः ५७ पंचेषुभ्योधिकाः अतोर्कस्य कोटिलवाः ३३ एषां पंचांशाः ६
प्रमितखंडैक्यं ३७ शेषांशेष्यवधे ९।१ युपंचांशाः ३।१२ सहितं ६।१२ क्षे
पयुक् जातः संधिः ६।१२ अस्मात्साग्वर्कभुजांशाः ७२ अधिकाः अतो न क्रांति
साम्यं। किंतु भुजांशसंध्यंतरं ७।४८ तुल्यं मध्यमक्रांतिसाम्यकाले रवीन्द्वोः
स्पष्टापमांतरं भवतीति। छायापरदर्शनीयं। अथ पातस्य गतगम्यलक्षणमाह।

ग्रह॰ उ॰

१०७ पदेति साग्वकात्सायनः सूर्यः समगोळेसमपदस्थेचेद्भवति। अथवासाग्वर्का

त्सायनसूर्यः भिन्नगोळेविषमपदे भवति। उभयत्रापिगतःपातोज्ञेयः नि

गदितात् उत्तरत्वेअगतएष्यः। तद्यथासाग्वर्कार्कौ समगोळस्थौ विष

मपदेर्कः तदैष्यः अथवा विषमगोळस्थौ समपदेर्कः तदैष्य इत्यर्थः

अथरविपदान्यत्वलक्षणमाह भिन्नइति साग्वर्केसायनसू

र्योभिन्नगोळेचेद्भवति तदा वक्ष्यमाणप्रकारेणशरसाधनयित्वात

स्यांघ्रिग्राह्यः॥ तस्मात्सायनरवेः भुजभागाः अल्पाभवंति तदार

विपातान्यत्वं कल्प्यं। समपदस्थौ यदा तदा विषमेज्ञेयः। विषमस्थः १०७

294

समपदेज्ञेयः। तदनंतरंगतगम्यरूपलक्षणमुक्तं॥ अत्र ओजपदस्थ उर्कः

साग्वर्कात्समगोलइतिगम्योविधेतः अपमः॥ अथांशरखंडानिशरसाधन

माह पंचधाइति साग्वर्कः ३।७।१५।४० अस्यभुजांशाः ८९।५।५२ एषाद्भुवंद्या

७० तुल्यगतखंडैक्यं ६५ शेषं १।५।५२ भोग्यहतीः ०।०।० अस्याः पंचमांशः

०।०।० अनेनखंडैक्यं ६५ युतंजातंशरः उत्तरः ४५।०।० भिन्नगोलत्वंप्रथ

क्त्वपदान्यत्वोदाहरणं शरांघ्रिः ११।१५ अस्मात्सायनसूर्यभुजभागाः

अल्पानक्रांतिः। अतः पदान्यत्वाभावः अथशरस्यक्रांतिसंस्कारयो

ग्यत्वार्थहरानयनंशरस्यस्पष्टत्वंचाह रवेकादिके रविभुजांशगांदमांशेभो

295

१०८ खेकादिके शून्ये कक्षाधिके सति अर्कादि हारः स्यात् रविभुजांशा दशाधिकेन भु
न्यत दा द्वादश हारः स्यात् एकस्तदा विश्वे हरः होत दानवम इत्यादि शेषं।
शेषांशाः गते ष्यहारांतरेण गुण्याः दिग्भक्ताः फलेन हारो युक्तः कार्यः स्फुटः
स्यात्। इदं स्पष्टत्वं ग्रंथकृता स्वल्पांतरत्वान्न कृतं। पूर्वं कृतानशरानह
हारः स्यात् सः शरः हीनः कार्यः अयम संस्कृतये स्पष्टशरो भवति साय
नार्कः १।२०।३२।३१। भुजांशाः ५०।३२।३१ एषां दशांशाः ५ अत्र खेका
दिके इत्यादिना त्र्योहारः ३६ शेषांशाः ०।३२।३१ गते ३६ ष्यो ७० तरेण ३४
गुणिताः १८।२५।३४ दशभिर्भक्तफलेन १।५० हारो ३६ युक्तो जातः ३७।५०। १०८

शरः ४५०० हारेण भक्ताः फलं १।११ अनेन हीनो जातः स्फुटशरः उत्तरः ४।४८
अथ क्रांत्यंशानाह चतुर्धेति चतुर्धा नखेत्यादयः क्रांत्यंकाः सायनसूर्यस्य भु
जांशाः ५०।३२।३१ स्थाप्यं वा ५ शः १० एतत्तुल्या गतांकाः जातः शेषं ०।३२।३१
अन्यत्र स्थापयित्वेत्यर्थः अस्याग्रे प्रयोजनमस्ति अथ शरक्रांतिजांकानां स्फु
टीकरणं तत्प्रकारं चाह क्रमोत्क्रमादिति अंत्यादिति हे गणक उक्त शरांकाप
मानू क्रमेण उत्क्रमेण च संख्या गणनीयः एवं गणनायां कृतायां भोग्यांकेन ततः
षट् अंकाः गतगम्यपाते गतैष्याः स्थाप्याः एतदुक्तं भवति। क्रांतेः भोग्यां
कात् गते पातलक्षणे गताः अंकाः स्थाप्याः एष्यलक्षणे पाते भोग्या
एष्या षडंकाः स्थाप्याः खशरभोग्यांकात् गते पाते षट् गतांकाः स्था

१०२ एष्येष्याःषड्रस्थाराष्याः एवं समपदे सूर्यक्रांत्यंकाः साग्वर्कः विषमपदे तदा
शरांकाः इत्यर्थः ओजे विषमपदे अन्यथा गतेष्याः एष्ये गता इत्यर्थः॥
रवौ विषमपदे तदा क्रांत्यंकाः साग्वर्के विषमपदे तदा शरांका इत्यर्थः सि
ध्यंत्येयं। इमे अंकाः अयनांशा ज्ञेयाः। रवौ उत्तरायणे तदा क्रांत्यंकाः उत्तराः द
क्षिणायने दक्षिणाः साग्वर्के उत्तरायणे शरांका उत्तराः दक्षिणायने दक्षिणा
इत्यव्यगंतव्यं। अंत्योंकात् उत्क्रमस्थापिता नां मध्येंत्ति मांकात्। ये अंकाः
षिलोमाः विपरीतां क्रमध्ये आगच्छंति ते उन्यदिकाः क्रान्त्याः उत्तरास्तदा
याम्याः॥याम्यास्तदा उत्तरा इत्यर्थः॥ अथानंतरं स्व पमांकाः क्रांत्यंकाः षड्स्था
पिताः चारांके सु संस्कृता कार्याः समदिशियो भिन्नदिशि अंतरमित्यर्थः १०२

एवं संस्कृता स्तेवीं दुत्तरोपमैष्यनत्रयोत्रयोदशा भक्तक्रांति भोग्यांकेन। वि
संस्कृताः स्वं तेअंकाः स्पष्टतरा भवेयुः। अथ क्रमात् क्रांत्यंका स्थापिताः
२०।२०।२०।२०।१९।१८।१७।१६।१६।१४।१३।१२।१०।८।७।५।३।१।अथोत्क्रमा
त् स्थापिताः १।३।५।७।८।१०।१२।१३।१४।१६।१६।१७।१८।१९।२०।२०
२०।२०। अथ शरांकाः क्रमोत्क्रमस्थाः ४।४।४ सूर्यस्य विषमपदस्थित
त्वादेष्येयातेक्रांते भोग्यात् ज्ञाताः षडंकाः। स्थापिताः १२।१४।१६।१७।१८।१८
इमे सौम्या रवेरुत्तरायणस्थत्वात् साग्वर्कस्य समपदस्थत्वात् एष्येयातेएष्याः
भोग्याच्छरस्य रवंडकाः स्थापिताः ०।०।०।१।२।२ इमे दक्षिणायनगतत्वात् अंत्या
द्विलोमास्तत्क्रमत्वात्। स्थापितचारांकानां मध्ये प्रथमं विहायान्येवं ०।०।१।१।२ उत्क्रम

११० स्थापितांमध्येउत्तराज्जाताः प्रथमांकुस्तुयाम्यएव॥ संस्कृताशरांकैः क्रांत्यंकाउ
ताःउत्तराः१३।१४।१६।१७।१९।२० इमेनीं दु१३स्तापमेष्यांकेन१।०।०स्सर्वोय
द्दिकेतुल्यदिक्कातयुक्ताजातास्पष्टतराः१४।१५।१७।१८।२०।२१ अथ या
तमध्यमकालानयनमाह प्राक्स्थापितादिति तात्कांकान्शेषमिति
प्राक्स्थापिताःशेषलवाःशराप्ताःगम्यलघुर्भूपति अयमर्थः प्राक्स्था
पितशेषांशास्ततुल्योपमांशोयःशेषयातेलघुसंज्ञःस्यात् गतेतुपातेये
षांशानांपंचमांशोयात्यःसरूपाद्विशुध्यःकार्यःलघुसंज्ञकःस्यादिति॥
प्राक्स्थापिताशेषलवाःशराप्ताःरूपाद्विशुध्यालघुसंज्ञिकःस्यादिति॥
कुचित्पाठःसतुवासनाद्विशुध्यत्वादुपेक्षितःअस्यशेषमित्यादिनाप्राक् ११०

220

स्थापिताःशेषलवाः०।३।४३ पंचभक्ताः प्रलंलघुः०।६।३० अनेनजाधस्फु
टांकः१४गुणितः१।३।४० अनेनपूर्वानि।० तःस्पष्टशरः०।३१।१९ युक्तः१।४।२०।०
अस्मात्तेस्पष्टक्रांत्यंकाःशोध्याःतत्रप्रथमांकेशोधितेशेषं२१।२०।०
अशुध्येन१७ भक्ते०।१९।४३ स्फुशुध्यसंख्यासहितै२।१९।१३।४० लघुः०।१६
१०।३ नं०२।५१।०त्री घ्नं०।३३।२४ भनाडी६२।१९ घ्नं ५३।०।२३।० मार्त्तंड०
१७ मध्यक्रांतिसाम्यकालाः४।१९।० इत्तावतिगम्येकाले६७।१।० वैशा
खकृष्णसप्तम्यांशनौभासुघटीषु५२।७ यातमध्ये अथ षट्स्थापि
अंकेषुशुध्येषु अयांशसंस्कारास्थितिकालानयनमाह शुध्यं कुचिदेति

229

अ६ उ.

३३१

वाणात्क्रांतिषडंका: शुध्यास्तत्रैव दातव्यत: त्रयोंका: पूर्वं वर्तमानकाया: ।
तेभ्य: पूर्वत्पातमध्यं साध्यं यमार्धनाड्य: १२२ अविशुद्ध ३२ रुद्रवा: ।
लं पातमध्यात्प्राक् पश्चात् स्थितिपुष्टिका: ७।१० पात मध्यात् ५।२१
पूर्वं आगमिघटीभि: ४५।५५ पातप्रवेश: रवौ घटी ०पलेषु ३७ निर्गम:
अथ क्रांतिसाम्यकाले सूर्याचंद्र ज्ञानमाह यद्वा इति अस्मिन्पा
तमध्ये व्यतीपाते सायनरवि: षड्राशिभ्य: शुध्य: स नु सायन चं
चंद्रो भवति वैधृते सायनरवि द्वादशराशिभ्य: शुद्ध: स नु सायनचं
द्रो भवति प्रकृते मध्यमसाम्यकाले सायनार्क: १।२०।२३।३ वैध ३३३

तिपातत्वाद्ययं द्वादशभच्युतो जात: सायनचंद्र: १०।२७।२९ घटीसमव
त्वाभि: ६७।१७ चालितोर्क: ११।२१।३२।४५ भघटीका ६।३। ४५।५६ तत्र
न३ हर्यचंद्र: १०।४०।२९ हयपक्ष्युत्यंश: १२।४२।५५ एते चालितत्र्यं
ड्र: १०।२३।४२।० स्वगत्या चालितोऽर्क: ५।२७।७।१२ रविक्रांति: १०।१०।२७
चंद्रक्रांति: १३।५०।१० विराङ्बिंब: २।१०।२७।१० पंचधेत्यानाशरेरदक्षि
णा: ४७।५५।० रेवेषादिक दिनाहार: ७।१२।१२ स्पष्टशर: ७३।५०।११
अयं दशभक्तो जातो शकादि ८।२३।१ अनेनचंद्रक्रांतिरिक्तदिक्क्रांत्य
जातास्पष्टा १४।१२।११ अत्र क्रांत्यासु चंद्रस्य सा दृश्यं दृश्यते स्वल्पात

ग्रह॰ उ॰

११२ रत्वाददोषः इतिपाताधिकारोदाहरणं अथपंचांगग्रहणान
यनाधिकारोदाहरणं तत्रस्थितिदिनावधिसाधनमाह
मासाभिति शके१५३४ कार्तिकशुक्ल१२ गुरौमासगणः ८७
उदाहरणं मासाः८७स्वार्धेन४३।३०युताः जाततिथिदिनाद्यं
८५।३०एतत्तुल्य घटिकाअधःस्थापिताः८५।११५।३०एताः
घटिकाःमासस्थं ८७ त्र्यंशेन२९युक्ताः ८५।३४।३० यथाक्र
मान्यूर्ध्वाधःस्थानेद्वयंतयाभ्यांसहितं ७।१३७।३०इदंचक्र
घ्नाक्षनवांगवर्गै७।११६।४८युक्तं१२७।१५३।१८घटिकास्थाने ११२

228

षष्टिभक्तंवारस्थानेसप्ततष्टंजातं ४।३४। १८इदंदेशांतरपलैः४८स
हितंजातंकार्तिकशुक्लप्रतिपदिवाराद्यं४।३५।६ अथनक्षत्रध्रुवकमा
ह खमिति खसप्ताष्टयमाः०।७।२८चक्रेणनिघ्नाः०।५९।४४न
गाभोधि४७घ्नयुक्ताः१।१४७।९६भं२७शुद्धाः२५।१२।१६मासाः
८७ द्वाभ्यांधृतैःत्रिभिः२।११विनिघ्नाः१२४।२७एतैर्भशुद्धाःयुताः
२ १४९।३९।१६ इदंसप्तविंशति२७तष्टंजातानक्षत्रध्रुवकः
१४।३९।१६ अथपिंडसाधनमाह खगाःइति खगाःशरनव२९

224

११३ ५।१ चक्रे० हता: १६०।४१।१२ हृतिष्ठमासा ११४ विता: २०२।४१।१२
मासा: ५७ द्विभक्ता: फलं २०।३० अनेन घटिकायुता: २०३।१।४२ ऊ
र्ध्वस्थाने चतुर्दश १४ भि: घाटस्थाने रवेश्चरे: ९ समेता: २९।११०।४२
ऊर्ध्वांके गजाश्वि २८ तष्टे जात: पिंड: १।११०।४२ अथ: पिंड आष्टा
विंशति मितं चक्रं अथ सूर्य नक्षत्रात् घटीपलमाह शिवद
अश्विनी नक्षत्रादेता: सूर्य घटिका: क्रमात् शिवादय: धनं स्यु: ११
१०।०।६।४।२ तथा उपरि दितिथासु न नैव स्थिता: घटिका: ऋणं ११३

०।२।५।७।९।१०।११।१०।१०।९।०।६।३।०।० तथा वैश्वत: उत्तराषाढात: द्विगुणा
द्वेधा घटिका: धनं ४।४।६।०।२।१०।११।११ अथ सूर्य नक्षत्र साधनमाह
वेदघ्नेति इष्ट तिथि: १५। वेद ४ घ्ना: ६० खदादशांशेन युता: ६० भे ५ युत
१७।३९।१६ योजिता जातं सावयवं सूर्यर्क्षं १०।४०।१९ अत्र रवि विंशाखान
धा० क्षेवती ते तथा अर्कजा ऋणं अथार्कजा घटीनां स्फुटीकरणं विशाखाघ
टिका: अनुराधा घटिका० मामंतरं१ अनेन सूर्य नक्षत्र घ्यया ०।१६
गुणितं ०।१६ षष्टि नक्ते फलं ०।०० अपि नस्य स्पष्टता द्रुणं अनेन संस्कृ
ताजाता स्फुट अर्कजा ऋणं संज्ञका: ०।१६ आभि: सूर्य नक्षत्र १५।०।१९
हीनं जातं स्पष्ट सूर्य नक्षत्र १५।३६।० अथ पिंड कर्माह पिंडेति ३९

ग्र॰
११४

उक्तितिथियुक्ते पिंडोर्ध्वांके पंचघटिका याः स्युः। तथैव अर्कयमयोः १२।२८।३५ ३

कृते सति एताः घटिकाः स्युः विश्वे १३।१३।१४ अर्थादशानुत एत तु अवासन तिथि

थिपिंडोर्ध्वांके नी ३ अयोः ११ पंचदेवः १५ दृश्य वेदयोः ३५ ५ चंद्रः १९ पंचाक्षयोः ५।२४

नयमाः २२ षट् स्वोह १७ जिना २४ नगेतत्व घटिका २५ नागे ९८ रवे १२ एता

पिंडघटिकाः आद्यमनुषु स्वशेषा पिंडे ऋणमिति तद्यथा एवमार भ्य चतुर्द

पर्यंतं तिथियुक्ते पिंडोर्ध्वांके सति एताः घटिकाः धनसंज्ञकाः॥ ततोधि

अष्टादशपर्यंतं ऋणसंज्ञकाः॥ तद्यथा तिथियुक्ते पिंडोर्ध्वांके चतुर्दशाधि

कष्टाविंशति मध्यसावयवः शोध्यः शेषः स्याध्वांके घटिकाः प्राप्ता स्ता

ऋणसंज्ञकाः ज्ञेयाः शेषपिंडे ऋणमित्युक्तत्वात् अष्टाविंशत्यधिके अष्टावि

शंतिभिस्तष्टः कार्यः शेषस्योर्ध्वांके या घटिकाः प्राप्तास्ता धनसंज्ञकाज्ञेयाः अत्र ११४

धनचतुर्दशमध्ये स्थितत्वात् पिंडः १७।१८।४२ अत्र दशवेदयोर्योगे चं

द्र ३ इत्युक्तत्वात् पिंडघट्यः एकोनविंशतिः १९ ऊर्ध्वांकस्य प्रथमचतुर्दशम

ध्ये स्थितत्वात् धने अथ पिंडघटीस्फुटीकरणं अग्रिम पिंडघट्यः

२२ आसामंतरं ३ अनेन पिंडाधस्त घटिकादि १८।४२ गुणितं ५६।६ षष्ठिभि

र्भक्ते फलं ०।५६ अग्रिमस्याधिकत्वात् धनं अनेन संस्कृता जाता स्पष्टाः

पिंडघटिकाः धनसंज्ञकाः १९।५६ अथ तिथेः स्फुटीकरणमाह वारतिथि

वारादिकं ४।३५।६ वाराः तिथि १५ युक्ताः १९ नाड्यः ३५ तिथि १५ हीनाः

ग्रह॰ उ॰

११५ तथाकृते जातं ११।२०।५६ वारेस्तत्तथा जाता मध्यतिथि ५५।२७।५६ रविजा
०।१६ हीना ५८।११।४० पिंडघटी १२।५६ युक्ता जाता स्पष्टतिथिः ५।३१।४६ अ
थ नक्षत्रसाधनमाह स्यादिति केवलोऽवयवरहितो भध्रुवकः १४ इष्ट
तिथिः १५ अनयोर्योगः २९ सप्तविंशति तष्टो जातं २ भरणीनक्षत्रं तिथि
काः ३१।४६ तिथिः १५ द्विनिघ्नाः ३० खांगलवहीनः २५ अनेन तिथिघ्नाः यु
ताः ५६।४६ अर्कजाघटीऋणं ०।१६ व्यस्तत्वादुक्तत्वात् धनं कृताः ५७।२
नक्षत्रध्रुवनाडी ३१।१६ भिर्वियुताः जाता नक्षत्रघटिकाः २५।४६ नक्षत्र
ध्रुवनाड्यश्चेन्न शुध्यंति तदा ध्रुवनाड्यः षष्टि ६० मध्ये शोध्या यच्छेषं ११५

230

तेन युक्ताः कार्याः एवं कृते सति भं नक्षत्रं सैकं कार्यं। चेत् घटिकाः षष्ट्यादिकाः स्युः ६१
तदा ताः षष्ट्यूनिताः कार्याः ध्रुवं भं एकहीनं नक्षत्रं कार्यमित्यर्थः अथ योगसा
धनमाह सूर्यभमिति सूर्यभं १५ इंदुभं २ अनयोर्योगः १७ जातो वरीया
न् योगः अथ घटिकानयनं सूर्यनक्षत्रघटिकाः २६।२० चंद्रनक्षत्र
घटिकाः २५।४६ अनयोरंतरे जाता योगघटिकाः १०।१४ अत्र दिननक्ष
त्रघटिकाः सूर्यनक्षत्रघटिकातोऽल्याः संति इति कारणात् योगः एकः
एकयुक्तो योग जातः परिघयोगः पूर्वानीत घटिकाः १०।१४ खषड्
युताः जातः परिघयोगस्य घटिकाः ७०।१४ ॥ अथ पूर्णांतकालो रा

231

ग्रह॰
११६ हसाधनमाह चंद्रेति सप्तघ्नौ रवबाणाः ७।२५।० चक्राहता ८८।२२।४० खांक्षिति
तिरश्विरामाः ७१।३४ मासा ५७ हता ७।५७।१९।३४ अधः ५ षष्टिमक्तं जातं ७।२८।१८
अनयोः संयुतिः ११।२३।५८ अर्कं १२ युताः ०।०।२ सप्तविंशतिभागैः २७ युक्ताः जाताः
शुक्लगमे पौर्णिमास्यं तेतमः राहुः ११५।२।०। अथसूर्यसाधनमाह वेदघ्नेति
रविभुक्तधिष्ण्य १५।३६।० वेदघ्न ६२।२४।० नवभक्तं फलराशयः ६ शेषं ०।२४।०
त्रिंशद्गुणं ५२ नवभक्तं फलभागा २८ शेषं ०।०।० षष्टिगुणितं ०।०।० नवभक्तं क
त७ ला ० एवं विकला ० एवं जातः तिथ्यंकालेराश्यादिः सूर्यः ६।२८।०।० अथग्र श्रीराम्
हणसंभवमाह राह्विति सूर्यः ६।२८।०।० अयं राहुः ११५।२ अनेनोनितः
५।२२।५८।० अस्य भुजांशाः ७।२० चतुर्दशभ्योल्पाः संति अतोग्रहणसं
११६

भवः अतोग्राससाधनमाह पिंडेति पिंडपदीकरणेगतेष्य पिंडो दान्वधं कानाय
दंतरं तस्यय अधि चतुर्थांशः तेन २ नाः द्वादशदुनाः युक्ताः कार्याः स्वगेष्यपिंडाः
२१।७ तुमाद्विति एवं विंशतिपिंडमारभ्य ५ पिंडपर्यंत ऊनाः ततोग्रेसप्तपिंडमार
भ्य विंशतिपिंडपर्यंतं युक्ताः कार्याः पिंडनाड्यंतरं २ अस्य अधि ०।४५ अनेनआद्य
पिंडात् विंशतिपिंडमारभ्य साधितपिंडस्य विद्यमानत्वाद्युक्ताः १२।४५ विराह्वर्कभु
जभागैः ७।२ वर्जिता ५।४३ स्वार्धं २।५७ युक्ताजातश्चंद्रग्रासः ८।३४ सूर्यग्रासादिपू
र्ववत्साध्यं अथचंद्रबिंबमानसाधनमाह चंद्रेशेशा इति पिंडनाड्यंतरं २ अस्य
षडंशः ०।२० अनेन विश्वेशेशा १०।४० अस्यादिः पिंडस्य विद्यमानत्वात् युक्ता जा
तं चंद्रबिंबं ११।१० अथमानसाधनं पिंडनाड्यंतरं २ अस्य पंचमांशेन ०।२४ २

अद्रिपिंडसत्तात्मानि २८।४८ अथमासवाराद्यैर्वाराद्यानमाह वारादिके
ति कार्तिकशुक्लप्रतिपद्दिवाराद्यं ७।३५।३६ वाराद्याघटीपलेषुयथाक्रमं प्रतिपद्दिग १
कृत्गुणाः ५० योजिता जातं मार्गशीर्षशुक्लप्रतिप दिवाराद्यं ६।६।५६ मासादौ
पिंड: २२।१६।५२ उपरिष्ठद्द्वयंयोजितोऽधिमस्यादौ पिंड: १९।१०।४२ मासादौ नक्ष
त्रध्रुवक: १४।३९।१६ उपरिष्ठद्वयंघटिकासुएकादशयोजिता जातोऽधिमासा
दौ नक्षत्रध्रुवक: १६।५०।१६ राहौ १।५।४ युगांका: २४ ऋणं वियोजिता: जा
तोऽधिमासाराहु: १।३।२८ इति पंचांगानयनाधिकारोदाहरणं
अथ द्युधीश्लोके शाके ग्रहणज्ञानार्थमहर्गणसाधनमाह द्युधीद्वाइ
ति द्युधीद्वा: १४४२ शाके १७४१ रहिता: १ अस्मादेकादशभक्ते ११ लं ११७

ब्धं चक्रं ० शेषं १२ रवि १२ हतं १२ चैत्रादिमासाः ३ तैर्हीनं ९ पृथकस्थं ९ द्व्यष्ट चक्रं ० युतं ९ सिद्धा
२४ सेज मर ३२ फलं ० अधिमासयुक्तं पृथक्स्थं जातो मासगण: १० त्रिंशद्गुणं ३०० ति
थिरहितं ३०६ निरग्रचक्रं गाशगाद्यं ३०६ पृथकस्थं ३०६ अस्मात् अब्धिषड् ६४
लब्धैरूनोऽहर्गणयुतं जातोऽहर्गण: ३०२ शर ५ हृतं च युक् अहर्गण: ३०२ सप्तत
ष्टे जातो बुधवार: अथग्रहसाधनमाह ध्रुव: ०।१।४९।३ चक्रहत: ०।०।०
तेनेनरहितोक्षेपो ११।१७।४७।० अहर्गणोत्पन्नसूर्येण १।७।५६।२६ रहि
तो जात: सूर्य: २।११।४९।३४ अथ पूर्वाचार्याणां सगर्वत्वमात्मन: सविनयत्वं चा
८ ह पूर्वेति पूर्वेभास्करीयः प्रौढतराः सूचितस्थलेऽपि प्रभ्रश्यति विभ्रमपि ग्रहकृ
भे छायादिधीवृद्ध्यविमानवक्र: तेनैवकारणेन महान् नभनि गर्वं लक्षणाय:

ग्रह.

उ.

११८ कूमतः पर्वतः तस्य तस्य ऊर्ध्वशृंगे शिखरे अधिरोहति यतस्तेरुक्तं इतिकृतं
लघुकार्मुकं सिंजिनीयहणकर्म विना धृतिसाधनमित्यादि रहस्यमिस्त्र्थे
मयालं सर्वसिंध्धांतोक्तकर्म धनुर्ज्यो विधिं हित्वा लघु सुगमं कृतं। ततस्तस्मा
त् वर्गः तेषां मध्ये किं नास्तु *अपितु न येच्यस्माकारणात् अहंतत्र शा
स्त्रतः तेषां भास्करादीनां शास्त्रमवलोक्य मम बुद्धिर्विस्तृता अत
स्तद्वैमन्ये नास्ति अथालंकारश्लोकमाह नंदिग्रामइति अप
रांतविषयेस्तु पराप्श्चिमादिकृतस्याः अंतःप्रांतः तस्मिन् विषया
स्थानं यस्य सः तस्मिन् नंदिग्रामे केशवः आसीत् किंभूतः शिष्या
दिभिर्गीतस्तुतिः कौशिकगोत्रजः कौशिकवंशोत्पन्नः सकल संघशास्त्रार्थ ११८

वित् सर्वसमीचीनशास्त्रार्थवेत्ता एवंविधः केशवः तस्य सूनुर्गणेशः तदं
घ्रिपद्मभजनात् तच्चरणकमलभजनात् किंचित् अवबोधांकुरः ज्ञानलवं ल
ब्ध्वा प्राप्य उदंकरणं स्पष्टार्थकृतं नानाछंदोभिर्विचित्रं अर्थेन बकुलं एतत्
अंकुरो तत्कृतवान् इत्यर्थः॥ इतिश्री देवज्ञवर्यदिवाकरात्मजविश्वनाथवि
रचितं सिध्धांतरहस्योदाहरणं समाप्तं॥ गोलग्रामनिवासिनो बुध रूप
दहंड्रगन्मभक्तेरतः स्यात् ततेनैव दिवाकरैस्तनयः श्रीविश्वनाथाह्वयः। स्प८
तेनेदं यहलाघवस्य गणितं स्पष्टीकृतं तत् बुधैः शोध्यं शुध्धमिदं तदा तु गण
कैः स्वांते सदा धार्यते॥१॥ स्वस्तिश्री मन्नृपशालिवाहनशके १७८९ शुभा
सुसंवत्सरे पौषशुक्लाष्टम्यां भृगुवासरे लिखितेयं ग्रहलाघवोदाहृतिः समा
सः॥ ६॥ श्रीरस्तु शुभं भवतु॥ श्रीमल्हारीमार्तंडप्रसन्नो भवतु॥ छ

इतिग्रहलाघवोदाहृतिःसमाप्तं॥श्री॥

११९